TÜRKÇEDE YAKIN ANLAMLI KELİMELER SÖZLÜĞÜ

Kyelbr.

K. Y. Gn. Md.
Kütüphanesi
Geliş tarihi 9.10.1961
U. No. su 2745.A.

TÜRKÇEDE
YAKIN ANLAMLI KELİMELER
SÖZLÜĞÜ

TÜRK DİL KURUMUNUN
SÖZLÜK YAYINLARI

1. Tanıklariyle Tarama Sözlüğü I kitap. 1943.
2. Türkçe Sözlük I baskı. 1945.
3. Tanıklariyle Tarama Sözlüğü II kitap A - I. 1945.
4. Yakut Dili Sözlüğü. 1945.
5. Kırgız Sözlüğü I cilt. 1945.
6. Kırgız Sözlüğü II cilt. 1948.
7. Türkçede Mecazlar Sözlüğü. 1949.
8. Çuvaş Sözlüğü. 1950.
9. Sade Türkçe Kılavuzu. 1953.
10. Tanıklariyle Tarama Sözlüğü II kitap K - Z. 1953.
11. Tanıklariyle Tarama Sözlüğü III kitap. 1954.
12. Türkçe Sözlük II. baskı. 1955.
13. Türkçede Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü. 1956.

T. D. K.
SÖZLÜKLER DİZİSİNİN
XIII SÜ

K. Y. Gn. Md.
Kütüphanesi
Geliş tarihi 9.10.1961
U. No. su 2745.A.

TÜRKÇEDE YAKIN ANLAMLI KELİMELER SÖZLÜĞÜ

BİR DENEME

HAZIRLIYAN
MEHMET ALİ AĞAKAY

DENETLİYENLER
N. ARTAM N. ATAÇ H. EREN S. SİNANOĞLU

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA, 1956

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi, sözlüklerde kelimeler, genellikle, alfabe sırasına göre birer birer ele alınarak, dilbilgisi, etimoloji, söyleniş gibi bakımlardan açıklanır, sonra da anlamları verilir ve bu anlamlara gerektikçe tanıklar, örnekler katılır.

Anlamları büsbütün ayrı olan veya —tersine— anlamları hiçbir ayrılık göstermiyen kelimeler bu sözlüklerin yardımiyle kolayca kavranılabilir. Fakat anlamca yakın olan öyle kelimeler vardır ki yanyana getirilip tanımları dikkatle karşılaştırılmadan aralarındaki ince ayrımlar kavranılamaz.

Oysaki bu ince ayrımlar kavranılmadan, bir dil gereğince bilinmiş sayılamaz, düşünce ve duygular da istenilen kesinlik ve açıklıkla anlatılamaz.

Bu bakımdan Türkçede, eskidenberi üzerinde çalışılagelen dillerde olduğu gibi, yakın anlamlı kelimeleri takım takım toplayıp karşılaştıran bir sözlüğün bulunmaması büyük bir eksikliktir.

Dilimizin anlatış yeteneğini açıklamak ve kararlılığını sağlamak bakımından da önemli olan böyle bir sözlüğün eksikliğini gözönüne alan Türk Dil Kurumu, bu alanda ilk adım olarak, elinizdeki eseri hazırlatmayı kendine ödev bilmiştir. "Türkçede Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü" adını taşıyan bu eserde dört yüz elli dokuz öbekte toplanmış dört bine yakın kelime ve deyim sunuluyor. Eser hazırlanırken karşılaştırılan kelimelerin arasındaki ince anlam ayrılıklarını bulup belirtmek her zaman kolay olmamıştır. Üzerinde uzun uzun durulmak zorunda kalınan kelimeler pek çoktur. Türkçe karşılıkları bulunan yabancı asıllı kelimeler bu karşılıkların yanında ayraç içinde gösteriliyor.

Böyle bir işe, dilimizde ilk defa olarak girişilmiş olduğu için isabetli görülmiyecek yargılar bulunabilir. Fakat genel olarak, başarılı ve yararlı bir iş yapıldığına inanıyoruz.

Şu da hatırdan çıkarılmamalı: ele alınan kelimelerin bütün anlamları üzerinde durulmuş değildir; bu çeşit sözlüklerde yapılageldiği gibi her kelimenin ancak, içinde yer aldığı öbeği ilgilendiren anlamı incelenmekle yetinilmiştir.

Okurların gördükleri eksikleri veya katılmadıkları yargıları Kurumumuza bildirmeyi bir dilseverlik ödevi sayacaklarına güveniyor ve böylelikle gelecek baskıların şimdikinden çok daha olgun ve dolgun çıkabileceğini umuyoruz.

T. D. K.

DİZGİ VE İMLÂ YANLIŞLARI

Sayfa	Sütun	Satır Üst-ten	Satır Alt-tan	Yanlış	Doğru
3	1	—	10	kasdeden	kasteden
3	2	12	—	rakibinin	rakîbinin
4	1	—	11	alışkanlıkların	alışkanlıklarının
5	2	—	6	ant içmiş	andiçmiş
5	2	—	5	ant içmek	andiçmek
6	1	4,6,10	—	ant içirmek	andiçirmek
6	1	6,14	—	ant içmek	andiçmek
6	2	6	—	ber	her
9	2	6	—	olmayan	olmıyan
10	1	—	10	ambalajı	ambalâjı
10	2	11	—	teberrü	teberru
11	1	—	12	banknot	bankınot
13	2	—	6	gayrı	gayri-
14	1	13	—	tesahüp etmek	tesahubetmek
15	1	22	—	hakim	hakîm
17	1	21	—	saf	sâf
28	2	11	—	müvahhit	muvahhit
30	1	19	—	durendişlik	dûrendişlik
39	2	—	13	kapulanmak	kapılanmak
41	1	16	—	beyendirmek	beğendirmek
42	1	—	16	mani	mâni
42	2	—	9	karşılığı	karışıklığı
43	1	9	—	nisbetle	nispetle
43	2	—	6	nefis	nefîs
44	1	—	1	hakir	hakîr
44	2	15	—	haluk	halûk
45	1	—	17	hasbihal	hasbıhal
45	2	—	6	hülya	hulya
46	1	3	—	şaki, eşkiya	şakî, eşkıya
46	1	—	12	aleste	alesta
47	2	—	1	darı-ül-fünunda	darülfünunda
49	2	2	—	müslüman	Müslüman
49	2	3	—	hükümdarının	hükümdarlarının
49	2	5	—	kabile	kabîle
49	2	7	—	hıristiyan	Hıristiyan

Sayfa	Sütun	Satır Üst-ten	Satır Alt-tan	Yanlış	Doğru
52	1	—	17	uğrayan	uğrıyan
53	2	—	1	Ali-	Âli-
54	1	—	8	insaniyet	insaniyet
55	2	—	8	resmi	resmî
58	2	—	19	tutmayan	tutmıyan
59	1	2	—	müzevir	müzevvir
59	2	9	—	anıt	ant
62	1	2	—	edadı	edalı
62	2	5	—	zorluyan	zorlıyan
62	2	—	7	isteyen	istiyen
67	1	—	6	heyülâ	heyulâ
69	1	8	—	mağlubiyet	mağlûbiyet
70	1	3	—	maslâhat	maslahat
71	2	—	18	milli	millî
71	2	—	11	alışıkı	alışkı
71	2	—	5	adâbı	âdabı
72	1	18	—	sağlıyamayacak	sağlıyamıyacak
73	1	7	—	mülahham	mülâhham
75	1	5	—	nefis	nefîs
78	2	—	13	tabii	tabiî
80	1	—	8	banknot	bankınot
81	1	—	1	pilaçka	pilâçka
81	2	—	9	tasa	tasar
86	2	4	—	savaşcı	savaşçı
95	1	2	—	taalluk	taallûk
96	2	17	—	uslûp	üslûp
98	1	19	—	indi	indî
101	2	5	—	yakalanmak	yakalamak
102	1	—	15	bilgiçilik	bilgiçlik
111	1	19	—	(se-	(sa-
114	2	—	11	zarif	zarîf
115	1	19	—	zemherir zurafası	zemheri zürefası

Not : Metinde ayrı dizilmiş olan ağır başlı, akar su, alın yazısı, alış veriş, baldırı çıplak, balık eti, başlı başına, bir çok, bir kaç, bir takım, birden bire, çeki düzen, dört köşe, gelişi güzel, git gide, hiç bir, ileri gelen, iri yarı, tek tük, vaz geçmek, yüz suyu, yüzü koyun sözleri İmlâ Kılavuzuna göre bitişik; bitiştirilmiş olan elisıkı, hergün, herhangi ve üstüste sözleri ise ayrı yazılmak gerekir.

A

ABANMAK Bak. dayanmak [1].
ABARTMAK Bak. mübalâğa etmek.
ABES Bak. boş [2].
ABIRU DÖKMEK Bak. dilemek.
ABUK SABUK Bak. boş [2].
ABULLABUT Bak. kaba [1].
ACAYİP Bak. tuhaf.
ACELE Bak. süratli.
ACELE ETMEK Bak. çabukluk.
ACELESİ OLMAK Bak. çabukluk.
ACEMİ Bak. beceriksiz ve bilgisiz.
ACI Bak. üzücü, üzüntü ve ıstırap.
ACIKLI Bak. üzücü.
ACIKMAK veya **KARNI ACIKMAK** açlık duymak: *Benim karnım acıktı, siz daha acıkmadınız mı?* **Aç kalmak** yiyecek bulamamak veya karnını iyi kötü doyuracak kadar olsun parası olmamak. **İçi** veya **yüreği bayılmak** veya **ezilmek** pek acıkmak.
ACIMAK Bak. merhamet etmek.
ÂCİL Bak. süratli.
ACUZE Bak. kocakarı.
AÇ Bak. parasız.
AÇGÖZLÜLÜK Bak. hırs.
AÇIK Bak. belli.
AÇIKGÖZ Bak. kurnaz.
AÇIKLAMAK Bak. anlatmak.
AÇ KALMAK Bak. acıkmak.
AÇLIK Bak. yokluk.
AÇMAK Bak. anlatmak.
ADALET Bak. insaf.
ADAM Bak. insan ve mert.
ADAMAKILLI Bak. iyi.
ADAMSENDECİ Bak. ilgisiz.
ADAMSIZ Bak. yalnız [2].
ADAVET Bak. düşmanlık.
ADET Bak. sayı.
ÂDET Bak. alışkı.
ÂDİ Bak. basit ve değersiz.
AFACAN Bak. huysuz.
AFALLAMAK Bak. şaşırmak.
ÂFET Bak. felâket.
AFİ Bak. gösteriş.
AFİYET Bak. sağlık.
AGUŞ Bak. göğüs.
AĞDALI Bak. bellisiz.
AĞIRBAŞLILIK insanın davranışlarında hafiflik ve aşırılık bulunmama hali. **Vakar** insanı başkalarına saydıran ağırbaşlılık **Temkin** arayıp sormadan hüküm vermemeyi ve işe girişmemeyi sağlıyan ağırbaşlılık. **Ciddilik (ciddiyet)** bir kimsenin veya bir şeyin hafifliği, yapmacığı, yalanı olmaması, doğruluğuna güvenilir olması hali.
AĞIR KANLI Bak. üşengen.
AĞIRLAMAK (izaz etmek) konuğun yemek, içmek, istirahat gibi ihtiyaçlarını sağlıyarak onu memnun etmeye çalışmak. **İkram etmek** konuğa kahve, şeker gibi şeyler çıkararak saygı göstermek.
AĞIZA ALMAK Bak. söylemek.
AĞIZ ARAMAK Bak. sormak.
AĞLAŞMA Bak. yanıkma.
AĞRI Bak. ıstırap.

AĞZI KALABALIK Bak. konuşkan.
AĞZINDA BAKLA ISLANMAZ Bak. konuşkan.
AĞZINI BOZMAK Bak. sövmek.
AĞZI PİS Bak. sövmek.
AĞYAR Bak. yabancı.
AHALİ Bak. topluluk.
AHBAP Bak. dost.
AHİBBA Bak. dost.
AHİT Bak. ant.
AHLÂK Bak. alışkı ve töre.
AHLÂKSIZ[1] Bak. terbiyesiz.
AHLÂKSIZ[2] genel olarak ahlâk gereklerine aykırı davrananların her çeşidine denirse de halk dilinde kimi vakit "iffetsiz" anlamına da gelir. "Ahlâk yoksulu" anlamına **sefil** de kullanılır. Cinsel eğilimlerini ahlâk kurallarına aykırı bir şekilde yerine getirenlere **iffetsiz** veya daha genel bir kelime ile **namussuz** denir. **Fahişe** veya kaba olarak **orospu** ve **kaltak** iffetsizliği huy veya meslek edinen kadındır.
AHMAK Bak. budala.
AHMAK ISLATAN Bak. yağmur.
AİDİYET Bak. ilgi.
AK Bak. beyaz.
AKALLİYET Bak. azlık.
AKBABA Bak. yaşlı.
AKÇA Bak. para.
AKIL, İZAN insanın düşünme, anlama ve gereğine göre davranabilme yetisi. **Bilinç (şuur)** kendi varlığından haberli olma ve bilerek davranma hali. **Kafa** mecaz olarak "zihin" anlamına geldiği gibi "üstün akıl" ve "zihniyet" yerine de kullanılır (Bak. zihniyet). **Zihin** bilincin duyum ve düşünme kısmı: *Bunu zihnim almıyor. Onun zihninden geçenler...* **Muhakeme** olguları karşılaştırarak sonuç çıkarma işi veya yetisi.
AKIL ERDİRMEK Bak. anlamak.
AKIL HASTASI Bak. deli.
AKILLI akıl yetisi kuvvetli olan (Bak. akıl): *Akıllı insanlar hayale kapılmazlar.* **Zeki** kuvvetli ve süratli kavrayışı ile her durum karşısında gereken tavrı hemen alabilen: *Zeki bir insan güçlükleri yenmesini bilir.* **Uyanık (müteyakkız)** (mecaz olarak) tehlikeyi sezecek halde olan: *Kalabalık yerlerde yankesicilere karşı uyanık davranmalı.* Uyanık kelimesi "durumunu iyileştirmesini bilen" anlamına da gelir: *Uyanık insanlar ekmeklerini taştan çıkarırlar.* **Gözüaçık** çevresinde olup bitenleri görüveren: *Gözüaçık olan bir insan iyi bir iş adamı olur.* Bu kelime "uygun durumlardan faydalanmasını bilen" anlamına da kullanılır. **Makul** aşırılığa kaçmıyan, olmıyacak şeylerle uğraşmıyan, ölçülü: *Makul bir adam. Makul bir söz. Makul bir davranış.*
AKILSIZ Bak. düşüncesiz.
AKİDE Bak. inan.
AKLINA GELMEK Bak. hatırlamak.
AKLINDA KALMAK Bak. hatırlamak.
AKLINDAN ÇIKMAK Bak. unutmak.
AKLINDA OLMAK Bak. hatırlamak.
AKLINDA TUTMAK Bak. hatırlamak.
AKLI YATMAK Bak. inanmak.
AKMAK Bak. yıpranmak.
AKRAN Bak. yaşıt.
AKSAK Bak. sakat[2].
AKSİ Bak. huysuz.

AKŞAMCI Bak. sarhoş.
AKTARMAK Bak. devretmek.
ALÂKA Bak. ilgi.
ALÂKASIZ Bak. ilgisiz.
ALÂMET Bak. belirti.
ALAŞAĞI ETMEK Bak. düşürmek.
ALAY Bak. gösteri.
ALAY ETMEK, EĞLENMEK bir kimsenin her hangi bir halini ele alıp onu gülünç bir şekle sokarak hafifseme veya gülme konusu yapmak: *Karikatür resimle anlatılan bir çeşit alaydır. Sakat insanlarla eğlenmek terbiyesizliktir.* Halk bu kavramın aşırı derecesini anlatmak için **Maskaraya almak** veya **kuyruğuna teneke bağlamak** mecazlarını kullanır. **Tefe koymak** deyiminin anlamında alayla birlikte sürekli bir teşhir ve dedikodu düşüncesi de vardır. **Alay etme** ve **eğlenme** birinin saflığından faydalanarak onu aslı olmıyan şeylere inandırmak ve böylece kendine zevk sağlamak anlamına da kullanılır. **Zevklenmek** de bu anlamdadır. **Maytaba, sarakaya** veya **kesintiye almak** bu anlamda kullanılan halk deyimleridir. **İstihza** birinin beğenilmiyen bir halini ince, dokunaklı kelimelerle ve çoğu tersini kasdeden övücü sözlerle kınama şeklindeki alayı anlatır.
ALÇAK (deni) (kişi sıfatı olarak) her türlü fenalığı yapmaktan çekinmiyen. **Nâmert** insanlığın, mertliğin gerektirdiği gibi davranmaktan kaçınan: "*Geçme nâmert köprüsünden, ko aparsın su seni*". **Soysuz (fürumaye)** aşağılık bir soydan olup davranışları da aşağılık olan **Pespaye** davranışı pek bayağı ve terbiyesizce olan. **Kepaze, rezil, rüsvay** halkın gözünden düşerek aşağılık görülen. **Maskara, soytarı** (mecaz olarak) "rezil" anlamına kullanılır.
ALÇAK BOYLU Bak. kısa boylu.
ALDATMAK doğru olmıyan bir şeyi doğru gibi göstererek karşısındakini buna inandırmak. **Atlatmak** (mecaz olarak) aldatıp başından savmak; (gazetecilik argosunda) bir haberi rakibinin almasına fırsat bırakmıyarak kendisi almak. **Kandırmak (iğfal etmek)** umut verici sözlerle aldatmak. **Yutturmak** (teklifsiz konuşmada) aldatıp fena bir şeyi kabul ettirmek veya açık bir yalana inandırmak. **Dolandırmak** birini aldatarak parasını veya malını elinden almak. **Oyun oynamak** (veya külhanbeyi argosunda **madik oynamak**) bir düzen kurarak aldatmak. **Tuzağa düşürmek** birine oyun oynıyarak onu çok kötü bir duruma sokmak. **Kafese koymak** (teklifsiz konuşmada) kandırıp birini içinden kolayca çıkamıyacağı bir duruma sokmak. **Tongaya** veya **faka** veya **mantara bastırmak** birini zarara uğrıyacak şekilde aldatmak anlamına teklifsiz konuşma deyimleridir. **Mandepsiye bastırmak** da aynı anlamla külhanbeyi argosunda geçer. Tatlı sözlerle aldatmayı anlatmak için teklifsiz konuşmada **külâh giydirmek;** alışverişte aldatıp paraca büyük zarara sokmak anlamına da, kabaca bir deyim olmak üzere, **kazık atmak** deyimi kullanılır.
ALENİ Bak. belli.

ALESTA Bak. hazır.
ALIK Bak. düşüncesiz.
ALIMLI Bak. güzel.
ALIMSIZ Bak. silik.
ALINDI Bak. belge.
ALINGAN Bak. duygulu.
ALINMA Bak. kuruntu.
ALIN YAZISI Bak. talih.

ALIŞIK her hangi bir hale alışmış olan, alıştırılmış: *Soğuğa alışık. Gürültüye alışık.* **Alışkın,** *emir vermeye alışkın* örneğinde görüldüğü gibi, bir şey yapmaya alışmış olan, kendini alıştırmış olan anlamına ise de bu iki sıfatın birbirinin yerine kullanıldığı da vardır. **İdmanlı** kelimesinin "kendini belli bir işe alıştırmış" anlamından başka, alay yollu, "alışık" yerine de kullanılır: *Açlığa idmanlı.* **Şerbetli** de mecaz olarak, "küfür ve hakaret gibi ağır muamelelere alışmış olup bu çeşit hallere aldırmıyan" anlamına gelir.

ALIŞKANLIK Bak. alışkı.

ALIŞKI (âdet) insanın belirli bir işine her vakit uygulamaya alıştığı tarz. **Alışkanlık (itiyat)** içgüdü halini almış alışkı: *Meslek alışkanlığı.* **Huy** kötü alışkanlık. **Ahlâk** bir kimsenin başkalarını ilgilendiren alışkanlıkların topu. **Yaradılış (fıtrat)** bir kimsenin davranışı üzerine etki yapan ve doğuştan gelme olup bilinç dışı kalan anıklıkları. **Mizaç** insanın yaradılışındaki ruh özelliklerinin topu. **Cibilliyet** (kötü olarak düşünülen) yaradılış. **Ira (seciye, karakter)** doğuştan gelen ve sonradan edinilen vasıfların meydana getirdiği ayırıcı özellik. **Meşrep** insanın, gönlüne uyarak seçtiği yaşama yolu. **Tabiat** huy ve mizacın anlamdaşı olarak kullanılır.

ALIŞMAK bir şeyin acemisi olmaktan veya bir şeyi yadırgamaktan yahut bir şeyden rahatsızlık duymaktan git gide kurtulmak. **Isınmak** (mecaz olarak) yadırgarken yavaş yavaş hoşlanır olmak. **Kaşarlanmak** duygulanması gereken şeylere karşı artık duygulanmaz olmak. **Dadanmak** zevkli veya yararlı bir işe alışarak onu sık sık yapmak anlamına olup işi veya alışkanlığı kınama yollu söylenir.

ALIŞTIRMA (idman, temrin) bir işi en iyi bir şekilde yapabilmek için tekrarlanan çalışma. **İdman** bedence, **temrin** ise kafaca yapılan alıştırma için kullanılırdı. **Meşk** güzel yazı veya müzik işinde el alıştırma.

ALİCENAPLIK Bak. insaf.
ÂLİM Bak. bilgili.
ALKOLİK Bak. sarhoş.
ALLAH Bak. tanrı.
ALLÂK Bak. dönek.
ALLÂME Bak. bilgili.
ALTIN BABASI Bak. zengin.

AMAÇ (gaye) erişmek üzere yönelmiş olduğumuz ve uğrunda zahmetlere katlandığımız sonuç. **Erek (maksat)** her hangi bir iş yapılırken elde edilmek istenilen sonuç. **Hedef** hem amaç, hem erek anlamına kullanılır. **Emel** gönülde beslenilen önemli dilek. **Ülkü (mefkûre, ideal)** gerçekleşmesi her zaman mümkün olmıyan, uğurunda fedakârlıklar yapmaktan çekinilmiyen yüksek emel. **Niyet** gerçekleştirmeyi tasar-

ladığımız arzu. **Azim** kesin niyet. Halk arasında **murat** "emel" anlamına, **kasıt** da "maksat" yerine kullanılır.

AMÂDE Bak. hazır.

AMBAR Bak. depo.

AMELE Bak. işçi.

ÂMME Bak. topluluk.

AN Bak. zaman.

ANA ile **ANNE** (insanlar hakkında) anlamdaş kelimeler ise de ikincisi şehirli dilinde daha saygılı görülmektedir; mecaz anlamda hep "ana" kullanılır: *Anayasa. Ana yol.* **Valide** eski nezaket dili kelimelerindendir.

ANADAN DOĞMA Bak. doğuştan ve çıplak [1].

ANAFOR Bak. kazanç.

ANAFORCU Bak. bedavacı.

ANANE Bak. töre.

ANDAVALLI Bak. budala.

ANDI OLMAK Bak. ant.

ANDIRMAK Bak. benzemek.

ANIK Bak. hazır.

ANIKLIK Bak. yetenek.

ANLAM (mâna, medlûl) her hangi bir sözden veya işaretten anlaşılan şey. **Kavram (mefhum)** kafada meydana gelip bir kelime veya deyimle anlatılan düşünce. **Meal** bir lâkırdı ile anlatılan düşünceler.

ANLAŞMAK iki taraf konuşarak bir düşüncede birleşmek. **Uyuşmak (mutabık kalmak)** belli bir işte ortalama bir yol bulup anlaşmak. **Sözleşmek** bir iş üzerine iki taraf birbirine karşılıklı söz vermek. **Kavilleşmek** (halk dilinde) sözleşmek. **Bağdaşmak (imtizacetmek)** her bakımdan birbirine uymak. **Kaynaşmak** bağdaşıp sıkı fıkı olmak. **Uzlaşmak (sulh olmak)** aralarındaki düşünce veya yarar ayrılığını gidererek uyuşmak. **Barışmak** aralarındaki düşmanlık veya dargınlık durumunu kaldırmak.

ANLATMAK karşısındakinin anlamasını sağlamak (Bak. söylemek). **Açıklamak (izah etmek)** kapalı sayılan bir ifadeyi daha iyi anlaşılır bir şekilde anlatmak. **Aydınlatmak, açmak (tavzih etmek)** yanlış anlaşılan bir noktanın doğrusunu anlatmak. **Açmak** "kısaca anlatmak" anlamına da kullanılır: *Meseleyi ona da açtım.* **Yorumlamak (tefsir etmek)** kapalı sayılan bir noktaya açık ve kesin bir anlam vermek. **Tafsil etmek** ayrıntılarla genişletmek. **Tafsilât vermek** ayrıntılar üzerinde durmak. **Teşrih etmek** bir ifadeyi parçalara ayırarak açıklamak. **Şerh etmek** (bir eseri, bir metni) teşrih etmek.

ANLAYIŞ Bak. düşünce.

ANMAK Bak. söylemek.

ANNE Bak. ana.

ANT kelimesi **yemin** ve eskiden kullanılan **kasem** kelimeleri gibi, söylenen bir şeyin doğruluğuna inandırmak için kutsal tanınan veya aziz bilinen bir varlığı tanık gösterme anlamına olup birtakım deyimlerde yer alır: **Andı olmak** bir şeyi yapmak için ant içmiş bulunmak. **Ant içmek (yemin etmek)** sözünü bir ant ile berkitmek. **Ant vermek** pek aziz bilinen bir varlığın hatırını ileri sürerek karşısındakini bir şey yapmaya zorlamak. **Ant**

verdirmek bir şey üzerine bildiğini doğru söylemesi veya kendisine bildirilen bir şeyi açığa vurmaması için karşısındakine ant içirmek. **Kitaba el basmak** kutsal bir kitap üzerine elini basarak ant içmek. **Şart etmek** bir şeyi yapacağını, yapmazsa karısını boş düşmüş sayacağını söyliyerek ant içmek. **Tahlif** (eskiden resmî dilde) ant içirme. **Ahit** bir şeyi yapmak için kendi kendine verilen söz: *Ahdim var, bunu yapacağım.*

ANT İÇMEK Bak. ant.

ANTİKA Bak. eski ve tuhaf.

ANTREPO Bak. depo.

ANT VERDİRMEK Bak. ant.

ANT VERMEK Bak. ant.

APARTMAN Bak. ev.

APIŞMAK Bak. şaşmak.

APTAL Bak. budala.

ARADA SÖYLEMEK Bak. söylemek.

ARAKLAMAK Bak. çalmak.

ARAŞTIRMA Bak. deneme.

ARAYA GİRMEK Bak. karışmak.

ARAZ Bak. belirti.

ARBEDE Bak. kavga.

ARGIN Bak. halsiz.

ARI Bak. temiz.

ARIK Bak. zayıf.

ARINMAK Bak. temizlenmek.

ÂRIZA Bak. engel.

ÂRİF Bak. bilgili.

ARKA "sırt", "geri" ve "art" anlamına kullanılır. **Sırt** vücudun ense ile kuyruk sokumu arasındaki kısma denmekle beraber dağ, tepe gibi şeylerin yüksek kısımlarına da denir. **Geri** bir şeyin esas olarak tutulan kısmından sonra gelen veya artan parçasıdır. **Art** bir şeyin yüzünün ters yönü. **Kıç** deniz teknelerinde arka kısım.

ARKADAŞ [1] Bak. dost.

ARKADAŞ [2] **(refik)** bir işte veya her işte birlikte bulunanların ber biri. **Koldaş, ayaktaş** (halk dilinde) arkadaş. **Yoldaş** (gerçek ve mecaz anlamlariyle) aynı yolun yolcusu olanların her biri (son zamanlarda komünistler için bir unvan olarak kullanılagelmiştir). **Omuzdaş** eskiden mahalle tulumbacıları arasında tulumba arkadaşı anlamına kullanılmakla beraber "hempa" anlamı da vardır. **Hempa** (hoş görülmiyen işlerde) arkadaş. **Kafa dengi** görüş ve anlayışları birbirine uyanların her biri. **Kafadar** (teklifsiz konuşmada) kafa dengi.

ARKALAMAK Bak. korumak.

ARMAĞAN ETMEK Bak. bağışlamak.

ARMUT Bak. budala.

ARSIZ Bak. terbiyesiz.

ART Bak. arka.

ARTAĞANLIK Bak. bolluk.

ARTAM Bak. erdem.

ARTIK Bak. çok [1].

ARTMAK Bak. çoğalmak.

ARZU gönülün, ihtiyaç duyduğu bir şeye yönelmesi. **İstek** açığa vurulan arzu. **Dilek** yerine getirilmesi karşımızdakinden beklenen arzu. **Gönül isteği (temenni)** başkasının yararına duyulan arzu. **Heves** bir şeyle meşgul olmak veya her hangi bir halde bulunmak için duyulan ve çok defa süreksiz olan arzu. **Sevda** (mecaz olarak) olağandışı bir şey yapmak arzusu veya olağan bir

şey için duyulan şiddetli arzu. **İştah (iştiha)** beden ihtiyaçlarını ve daha çok yemek içmek ihtiyacını karşılamak arzusu. **Şevk** seve seve iş görme hali. **İrade** insanın kendi arzularını gerçekleştirme veya yatıştırma gücü. **İhtiras** büyük işler yapmak için duyulan sürekli arzu. **Düşkünlük (inhimâk)** kendini bir şeye fazla kaptırmış olma hali. **İptilâ** (kötü şeylere) aşırı düşkünlük. **Tiryakilik** keyif veren şeylere düşkünlük (Bak. amaç ve hırs).

ASABİ Bak. huysuz.

ASABİLEŞMEK Bak. kızmak.

ASALAK Bak. bedavacı.

ASIL Bak. gerçek.

ASİ Bak. huysuz.

ASİSTAN Bak. hoca.

ASMAK bir şeyi aşağıdan yukarıya kaldırarak üst kısmından bir yere, bir bağla tutturmak. **Sarkıtmak** bir şeyi yukarıdan aşağıya doğru uzatıp üst kısmından bir yere tutturmak. **Tutturmak** bir şeyi başka bir şeyin yanına getirerek her hangi bir araçla birleştirmek. **Takmak** bir şeyi başka bir şeye geçirip yerleştirmek.

ÂSUDE Bak. rahat.

AŞAĞILIK Bak. değersiz.

AŞAMA Bak. derece.

AŞIRI [1] Bak. çok [1].

AŞIRI [2], **TAŞKIN** ölçüyü, sınırı aşan. **Yaman** gücü insanı ürkütecek derecede olan. **Sunturlu** (kötü şeyler için) yaman. **Kıyak** (halk dilinde) benzerlerinden üstün.

AŞIRMAK Bak. çalmak.

AŞİKÂR Bak. belli.

AŞİNA Bak. dost.

AŞK Bak. sevgi.

AŞNI Bak. eski.

ATAKLIK Bak. cesaret.

ATEŞLİ Bak. coşkun.

ATEŞ PAHASINA Bak. pahalı.

ATFETMEK Bak. yüklemek.

ATILGANLIK Bak. cesaret.

ATILMAK Bak. koşmak.

ATIŞMA Bak. kavga.

ATIŞTIRMAK Bak. yemek.

ATİK Bak. kıpırdak.

ATÎK Bak. eski.

ATLAMAK Bak. sıçramak.

ATLATMAK Bak. aldatmak ve kurtulmak.

ATMASYON Bak. yalan.

AVAL Bak. budala.

AVANAK Bak. budala.

AVANTA Bak. kazanç.

AVARE Bak. işsiz.

AVRAT Bak. kadın.

AVUNMAK Bak. eğlenmek.

AYAK BAĞI OLMAK Bak. güçleştirmek.

AYAK DİREMEK Bak. sebat.

AYAKLANMA (kıyam) topluluğun, bir isteğini zorla kabul ettirmek için yönetici kuvvetlere karşı davranışı. **Baş kaldırma** bir zamandan beri dingin bulunan bir topluluğun yeniden isyan etmesi veya serkeşçe hareketlere geçmesi. **İsyan** bir küçüğün büyüğe veya bir azınlığın çoğunluk egemenliğine karşı ayaklanması. **Patırdı** küçük ölçüde isyan kımıldanışı. **Devrim (inkılâp)** topluluğun, yerleşmiş bulunan bir rejimi değiştirip yerine yeni bir rejim kurması ve bunun sonuçları. **Karga-**

şalık (ihtilâl, iğtişaş, şûriş) bir bölgede halkın kanuna aykırı gitmesiyle meydana gelen gürültülü düzen bozukluğu.

AYAKLI KÜTÜPHANE Bak. bilgili.

AYAK SÜRTMEK Bak. kaçınmak.

AYAKTAKIMI Bak. serseri.

AYAKTAŞ Bak. arkadaş [2].

AYAKTERİ Bak. karşılık.

AYARTMAK birini bulunduğu kapıyı bırakıp başkasının hizmetine geçmeye kandırmak. **Baştan çıkarmak** birini kandırıp hoş görülmiyen bir yola sürüklemek (bu anlamda **ayartmak** da kullanılır).

AYDINLATMAK Bak. anlatmak.

AYIKLANMAK Bak. temizlenmek.

AYIP, KUSUR (nakîsa) insanın şerefini veya eşyanın değerini sarsan hal (Bak. suç). **Şeyn, şaibe** büyük kusur, büyük ayıp. **Eksik (noksan)** hafif kusur (Bak. eksik). **Yüz karası, leke, damga** insanı hayatının sonuna kadar herkesin gözünden düşüren hal.

AYIPLAMA Bak. kınama.

AYIRDETMEK Bak. anlamak.

AYIRMAK [1] Bak. bölmek.

AYIRMAK [2], **AYRI TUTMAK, AYRI SEÇİ YAPMAK (tefrik etmek)** bir şeyi ötekilerden değerce farklı görmek. **Seçmek (intihabetmek)** bir şeyi benzerleri arasından elverişli diye ayırmak. **Tutmak (iltizam etmek)** bir düşünceyi veya bir tarafı seçip ondan yana olmak. **Üstün tutmak, yeğlemek, yeğ tutmak (tercih etmek)** eşit sayılan şeyler arasından birini daha elverişli diye almak.

ÂYİN Bak. gösteri.

AYKIRI uygun olmıyan veya ayrı düşen, uzak duran. **Karşıt (zıt)** aynı kavram kategorisinde yer aldıkları halde nitelikleri tamamiyle birbirinin tersi olan. **Ters (makûs)** alışılan, istenilen veya gereken yöne, sıraya, duruma uymıyan.

AYLAK Bak. işsiz.

AYNI Bak. eş.

AYRI başkalariyle kendi arasında aralık bulunan. **Yalnız (münferit)** çevresinde başkaları bulunmıyan bir veya birkaç (şey). **Tek** çevresinde başkası bulunmıyan bir (şey).

AYRILMAK Bak. gitmek.

AYRI SEÇİ YAPMAK Bak. ayırmak.

AYRI TUTMAK Bak. ayırmak.

AYTIŞMA Bak. konuşma [3].

AYVAZ Bak. hizmetçi.

AYYAŞ Bak. sarhoş.

AZ alışılan, umulan veya gereken miktarı doldurmıyan. **Azcık, azacık, azıcık** önemli sayılmıyacak kadar az. **Biraz** çok olmamak şartiyle bir miktar. **Az buçuk** (teklifsiz konuşmada) biraz. **Yarı buçuk** (teklifsiz konuşmada) az ve kusurlu. **Eksik (noksan)** hesaplanan miktarı doldurmıyan. **Kıt** miktarı ihtiyaca yetmekten pek uzak olan. **Nadir** güç bulunan veya az raslanılan. **Seyrek** zamanı veya yeri az çok belli olmakla beraber ancak uzunca aralıklarla görülebilen. **Tek tük** şuraya buraya gelişi güzel ve az miktarda serpilmiş bulunan.

AZACIK Bak. az.

AZALMAK miktarı inmek. **Eksilmek** bir miktarı yok olmak. **Az gelmek**

yetecek miktarda olmamak, yetişmemek. **Eksik gelmek, çıkışmamak** hesaplanan miktarı bulmamak.

AZAP Bak. sıkıntı [2].

AZARLAMAK (tekdir etmek) sertçe paylamak. **Paylamak (tevbih etmek)** (büyük küçüğüne) kusurundan dolayı sert sözler söylemek. **Darılmak** hafiften paylamak. **Çıkışmak** her hangi bir davranışı dolayısiyle birine itiraz yollu sert bir dille söz söylemek. **Horlamak** hor görüp ters sözlerle üzmek. **Terslemek** ters cevap vererek susturmak. **Saparta** veya **zaparta çekmek, haşlamak** (teklifsiz konuşmalarda) şiddetle paylamak. Halk dilinde **zılgıt** haddini bildirmek için birine yapılan zorlu çıkışmayı, **papara** da azarlamayı anlatır (Bak. kakıma).

AZ BUÇUK Bak. az.

AZCIK Bak. az.

AZ GELMEK Bak. azalmak.

AZGIN azmış, fenalığını, zararını pek ileri götürmüş olan. **Azılı** ağır suç işleyip teslim olmayan, zabıta kuvvetlerine karşı gelen.

AZICIK Bak. az.

AZIK Bak. yiyecek.

AZILI Bak. azgın.

AZINLIK Bak. azlık.

AZİM Bak. amaç.

AZİZLİK Bak. şaka.

AZLIK (kıllet) bir şeyin az olması, çok bulunmaması. **Azınlık (akalliyet)** bir toplulukta her hangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca aşağı olanlar ve bu durumda olma hali.

AZMAN Bak. büyük.

B

BABA her yerde ve her sınıf halk arasında kullanılır. **Peder** eski nezaket dili kelimelerindendir.

BABACAN Bak. kalender.

BABAYANİ Bak. kılıksız.

BABAYİĞİT Bak. kahraman.

BACAKSIZ Bak. kısa boylu.

BADİRE Bak. felâket.

BAĞ [1], **BAĞLAM** bir araya getirilerek uzunluğuna ve yan yana bağlanmış sap, çubuk gibi şeylerin topu. **Demet** küçük bağ ve daha çok çiçek bağlamı. **Deste** üst üste konulup bağlanmış, bir cinsten ve elde taşınacak büyüklükte yassıca şeylerin topu. **Paket** elde taşınacak büyüklükte, kâğıda sarılı şey. **Çıkın** bir beze sarılarak düğümlenmiş öte beri. **Bohça** içine çamaşır, elbise gibi şeyler koyup sarmaya yarar dört köşe bez ve bunun dolusu. **Tomar** dürülerek silindir şekline konmuş kâğıt, meşin gibi şeyler. **Top** kumaş, bez, kâğıt gibi şeylerin belli miktardaki ambalajı. **Denk** taşıtılmak üzere döşek, kumaş, yün, pamuk gibi eşyanın sarılıp, sımsıkı bağlanmasından meydana gelen kaba yük. **Balya** tüccar eşyası dengi.

BAĞ [2] Bak. ilgi.

BAĞDAŞMAK Bak. anlaşmak.

BAĞIMSIZ (müstakil) davranışlarında başka birine bağlı olmıyan, kendi başına olan. **Başına buyruk** kendini kimsenin buyruğu altında saymıyan. **Özgür (serbest)** davranışları her hangi bir şekilde köstekleneceк bir durumda olmıyan. **Erkin (hür)** insanlık haklarını özgürce kullanabilen.

BAĞIR Bak. göğüs.

BAĞIRIP ÇAĞIRMAK Bak. seslenmek.

BAĞIRMA Bak. çığlık.

BAĞIRMAK Bak. seslenmek.

BAĞIŞLAMAK, BAĞIŞTA BULUNMAK (hibe etmek, teberrü etmek) yardım veya iyilik maksadiyle bir şeyi karşılıksız olarak vermek. **Armağan etmek (hediye etmek)** birini memnun etmek veya saymış olmak için kendisine karşılıksız olarak seçme bir şey vermek. **Bahşetmek** (şeref, ümit, saadet gibi soyut haller için) vermek, eriştirmek. **Peşkeş çekmek** (verilmesi uygun görülmiyen şeyler için kınama yollu) vermek. **Bahşiş** küçük hizmetler görenlere, ücretlerinden ayrı olarak verilen para. **Müjdelik** müjde getirene verilen bahşiş. **İkramiye (prim)** bazı kurumlarda çalışan memurlara iyi çalıştıkları için veya fazla kazanç gibi bir vesile ile verilen aylık dışı para.

BAĞLAM Bak. bağ[1].

BAĞLANMAK Bak. uymak [1].

BAĞLANTI Bak. ilgi.

BAĞLILIK Bak. ilgi.

BAHADIR Bak. kahraman.

BAHANE Bak. sebep.
BAHSETME Bak. konuşma.
BAHŞETMEK Bak. bağışlamak.
BAHŞİŞ Bak. bağışlamak.
BAHT Bak. talih.
BAHTİYARLIK Bak. nimet.
BAHTSIZ Bak. zavallı.
BAKIM Bak. özen.
BAKINMAK Bak. bakmak.
BAKMAK görmek üzre gözlerini bir şey üzerine çevirmek. **Bakınmak** bir şey arar gibi sağa sola bakmak. **Göz atmak** kısaca bakıvermek. **Göz gezdirmek** bir şeyin her tarafına kısaca bakıvermek. **Gözlemek (tarassudetmek)** neler olduğunu, neler olacağını anlamak üzere bakıp beklemek. **Gözetlemek** gizlice gözlemek. **Seyretmek** eğlenmek için bakmak. **Temaşa etmek** (özentili dilde) hoşlanarak veya hayran olarak bakmak.
BALDIRI ÇIPLAK Bak. serseri.
BALIKETİ Bak. şişman.
BALTALAMAK Bak. güçleştirmek.
BALTAYI TAŞA VURMAK Bak. çam devirmek.
BALYA Bak. bağ [1].
BAN Bak. hükümdar.
BANKNOT Bak. para.
BARAKA tahta, çinko gibi hafif şeylerle yapılmış eğreti konut. **Kulübe** bir yeri bekliyenlerin eğleşmesine yarıyan ve çoğu ahşap olan küçük yapı. **Salaş** tahtadan yapılmış yalın kat, eğreti dükkân.
BARINMAK açıkta kalmamak için bir yere sokulmak. **Sığınmak (iltica etmek)** büyük bir tehlikeden kaçıp güvenilir bir yere sokulmak. **Bir yere kapağı dar atmak** güçlükle sığınabilmek. **Birinin ocağına düşmek (birine dehalet etmek)** birine başvurup onun korumasını veya merhametini dilemek.
BARIŞMAK Bak. anlaşmak.
BASAMAK Bak. derece.
BASİRET Bak. tedbir.
BASİT hiçbir özelliği olmıyan veya yapılışı, karakteri dümdüz olan. **Sâde** süsü, gösterişi, yapmacığı olmıyan. **Bayağı (âdi)** benzerlerine çok raslanılan ve değeri düşük olan. **Harcıâlem** herkesçe kullanılan, kullanılabilen. **Müptezel** pek harcıâlem olduğu için aşağılık görülen. **Basma kalıp** olduğu gibi alınıp üzerinde kafa yormaksızın tekrarlanan (söz, düşünce). **Beylik** herkesçe kullanılan basma kalıp.
BASKI YAPMAK Bak. zorlamak.
BASMA KALIP Bak. basit.
BAŞ [1] genel olarak insan, hayvan ve eşya için kullanılır. **Kafa** ise mecaz olarak "akıl" veya "anlayış" da demek olduğundan hemen hemen yalnız "insan başı" anlamına gelir. **Kelle** en çok kesilmiş veya kesilecek kafa için söylenir.
BAŞ [2] Bak. başkan ve sayı.
BAŞA KAKMA Bak. sitem.
BAŞARMAK (muvaffak olmak) önemli bir işi iyi bir şekilde bitirebilmek. **Becermek** (pek önemli sayılmıyan fakat güççe olan işler için) yolunu bulup yapmak. Halk dilinde bu anlamda **Kıvırmak** da kullanılır. **Hakkından gelmek** (teklifsiz konuşmada) zor bir işi becermek.
BAŞ BAĞLAMAK Bak. kapılanmak.
BAŞ EĞME (inkıyat) zor karşısında

direnmekten vazgeçme. **Boyun eğme** kendini karşısındakinin insafına bırakarak baş eğme. **İtaat** başkasının buyruk ve isteklerine karşı gelmeme. **Teslimiyet** kendini birinin irade ve idaresine bırakma. **Kölelik** insanı küçülten kölecesine itaat. **Râm olma** birine uyup kendini onun keyfine ve iradesine bırakma.

BAŞI BOZUK Bak. gelişigüzel.
BAŞI DİNÇ Bak. rahat.
BAŞI HAVADA Bak. kibirli.
BAŞINA BUYRUK Bak. bağımsız.
BAŞINA SARMAK Bak. devretmek.
BAŞ KALDIRMA Bak. ayaklanma.
BAŞKAN (**reis**) bir kurulun veya topluluğun başına seçilen kimse. **Baş** bir topluluğun başına geçen kimse. **Şef** bir idare bölümünün veya bir işletmenin başına getirilen kimse anlamına kullanıldığı gibi bir topluluğun başına geçen kimse (baş) anlamına da gelir. **Kaptan** gemi komutanı veya sporda takım başı. **Süvari** vapur kaptanı. **Önder (lider)** büyük bir işte, bir topluluğun dâvasında önayak olan kimse. **Önayak olan** kalabalığı arkasına takıp bir iş için öne atılan. **Elebaşı** kötü bir iş yapanların başı olan kimse. **Sergerde** kötü bir işte ve özellikle bir ayaklanmada başta bulunanlardan her biri.
BAŞTAN ÇIKARMAK Bak. ayartmak.
BAŞTAN SAVMA Bak. gelişigüzel.
BATIRMAK Bak. koymak.
BATTAL Bak. kaba [2].
BAYAĞI Bak. basit ve değersiz.
BAYAN Bak. kadın.
BAYAT Bak. eski.
BAYRAM bir toplumda kutsal sayılan gün veya günler. Hıristiyanların bayramını anlatmak için **yortu** kelimesi kullanılır. **Şenlik** bayramlarda yapılan sevinçli gösteriler. **Donanma** bayramlarda bayraklar asmak, ışıklar yakmak, taklar kurmak suretiyle bir yerin donatılması.
BEBEK Bak. çocuk.
BEBERUHİ Bak. kısa boylu.
BECELLEŞMEK Bak. emek.
BECERİKSİZ tuttuğu işleri sona erdiremiyen. **Çolpa** sanatının ehli olmıyan. **Acemi** bilgisi ve görgüsü az olan (Bak. bilgisiz).
BECERMEK Bak. başarmak.
BEDAVA Bak. karşılıksız.
BEDAVACI, BELEŞÇİ her işini bedava sağlamaya çalışan (kimse). **Lüpçü** değerli şeyleri parasız veya yok pahasına elde etmek huyunda olan. **Anaforcu** yolsuz veya emeksiz kazanç peşinde olan. **Otlakçı** ufak tefek ihtiyaçlarını ötekinden berikinden çöplenme yolu ile sağlıyan (bu beş kelime daha çok halk dilinde geçen kelimelerdendir). **Vurguncu** topluluğun zararına olarak büyük kârlar elde eden. **Asalak, ekti (tufeyli)** başkasının sırtından geçinen. **Sığıntı** sığındığı yerde asalak sayılan.
BEDBAHT Bak. zavallı.
BEDDUA ETMEK Bak. ilenmek.
BEDEL Bak. karşılık.
BEDELSİZ Bak. karşılıksız.
BEDİHİ Bak. belli.
BEĞENMEK Bak. hoşlanmak.
BEKÇİ zarara uğramasın diye bir şeyi bekleyip koruyan kimse. **Ko-**

rucu orman bekçisi. **Kolcu** kaçakçılığı önlemek için gelip geçenleri gözetliyen memur. **Pazvant** eskiden çarşı bekçilerine denirdi. **Muhafız** bir kimseyi veya bir şeyi her hangi bir saldırışa karşı korumakla görevli kimse. **Kapıcı** büyük binalarda kapıda bekleyip gireni çıkanı kollıyan kimse.

BEKLENİR Bak. olağan.

BEKRİ Bak. sarhoş.

BELÂ Bak. felâket.

BEL BAĞLAMA Bak. inan.

BELEŞ Bak. karşılıksız.

BELEŞÇİ Bak. bedavacı.

BELGE (vesika) bir iddianın doğruluğunu veya bir olguyu, bir hakkı gösteren şey. **Belgit (senet)** bir kimsenin başka birine borçlu olduğu şeyi göstermek üzere imza ettiği belge. **Hüccet** bir hali, bir durumu tanıtlamak üzere birine mahkemece verilen belge. **İlmühaber** birinin herhangi bir halini göstermek üzere eline verilen resmî belge. **Alındı (makbuz)** para veya başka bir şeyin teslim alındığını gösteren belge. **Berat** bir kimseye madalya, rütbe veya her hangi bir ayrıcalık verildiğini gösteren belge. **Yarlığ (ferman)** padişah buyrultusu. **Buyrultu** yüksek bir makamca bir iş sahibine verilen yazılı buyruk.

BELGİ Bak. belirti.

BELGİT Bak. belge.

BELİRLİ Bak. belli.

BELİRMEK Bak. görünmek.

BELİRSİZ Bak. bellisiz.

BELİRTİ (alâmet, araz) bir olayın veya bir durumun anlaşılmasına yardım eden hal. **İm, bellilik, işaret** anlam çıkarılan iz veya davranış, anlam yakıştırılan şey. **İşmar** el, göz veya başla yapılan im. **Bilgilik (nişan)** tanımayı veya bulmayı kolaylaştırmak için bir şeye konulan im. **Nişane** (soyut kavramlarda) belirti. **Simge (remiz, sembol)** danışıklı bir anlamı olan resim, harf, bitki gibi bir şey. **Belgi (şiar)** bir şeyi benzerlerinden ayıran, onu belli eden yüksek ve değişmez özellik. **Tanıt (delil)** bir halin gerçekliğini söz götürmez bir şekilde gösteren her hangi bir şey. **Emare** bir şeyin olduğuna veya olmadığına tanıt olarak sayılabilen olgu. **İpucu** bilinmiyen bir durumu meydana çıkarmak için ilk tutulacak yolu göstermeye yarar olgu. **Karine** bir gerçeğin anlaşılmasına dolayısiyle yardım eden olgu.

BELLEMEK Bak. öğrenmek.

BELLİ, MEYDANDA (aşikâr, bedihi, zâhir) bir bakışta görülen veya anlaşılan, ispat edilmeye muhtaç olmıyan. **Belirli (muayyen)** hangisi olduğu, başka şeylerle karıştırılamıyacak şekilde, gösterilmiş olan. **Açık (vazıh)** kolay anlaşılır. **Göz önünde (aleni)** herkezin gözü önünde yapılan.

BELLİLİK Bak. belirti.

BELLİSİZ (müphem) hakkında aydın bir fikir edinilemiyen. **Belirsiz (gayrı muayyen)** hangisi olduğu kestirilemiyen. **Karışık (müşevveş)** kolay kolay anlaşılmıyan veya içinden çıkılamıyan, çözülemiyen. **Ağdalı** cümlelerin dolaşıklığı ve kullanılan

kelimelerin alışılmış olmaması dolayısiyle anlaşılması güç olan. **Kaçamaklı** hem evet, hem hayır tarzında alınabilen veya hem şöyle hem böyle yorumlanılabilen (söz, cevap). **Lâstikli** (mecaz olarak) istenilen tarafa çekilebilen, türlü anlamlara gelebilen (söz). **Üstü kapalı** dolayısiyle anlatmaya yarıyan.

BENCİL Bak. ilgisiz.

BENİMSEMEK bir şeye ısınıp ona kendininmiş gibi bakmak. **Sahip çıkmak (tesahüp etmek)** kendinin olmıyan bir şeye sahiplik iddia etmek veya ona karşı sahipmiş gibi davranmak. **Kabul etmek** teklif edilen bir şeyi kendine mal etmek. **Kabullenmek** hakkı yokken veya istemiyerek kabul etmek.

BENİZ Bak. yüz.

BENZEMEK bir şeyle başka bir şey arasında birçok ortak vasıflar bulunmak. **Andırmak** hatırlatacak kadar benzemek. **Okşamak** andırır gibi olmak.

BERAT Bak. belge.

BEREKET Bak. bolluk.

BERELEMEK Bak. hırpalamak.

BERHAYAT Bak. sağ ve yaşamak.

BERTARAF ETMEK Bak. yok etmek.

BESALET Bak. cesaret.

BESİN Bak. yiyecek.

BESLEME Bak. hizmetçi.

BEŞER Bak. insan.

BEVVAP Bak. hizmetçi.

BEY Bak. hükümdar.

BEYANAT Bak. söz.

BEYAZ yalnız gerçek anlamiyle kullanılır. **Ak** ise "göz akı", "yumurta akı", "ak saç", "Akdeniz" gibi bazı sözler ayrı tutulursa, "temiz ve lekesiz" anlamiyle hep mecaz olarak kullanılır.

BEYHUDE Bak. boş [2].

BEYİNSİZ Bak. düşüncesiz.

BEYLİK Bak. basit.

BEZMEK Bak. bıkmak.

BIÇKIN Bak. serseri.

BIKMAK (gına gelmek) önce hoşlanılan bir şeyde artık tat bulamamak. **Usanmak** önce hoş karşılanan bir şeyden artık sıkıntı duyar olmak. **Bezmek (bizar olmak)** önce katlanılan bir şeyin sıkıntısına artık dayanamaz olmak. **İllâllah demek** çok bezmek. **Kanıksamak** çok bıkmak.

BIZDIK Bak. çocuk.

BİÇARE Bak. zavallı.

BİÇİM Bak. şekil.

BİÇİMLİ Bak. güzel.

BİÇİMSİZ Bak. çirkin.

BİLDİK Bak. dost.

BİLEN Bak. bilgili.

BİLGE Bak. bilgili.

BİLGİ (malûmat, vukuf) bir iş, bir olay veya bir konu hakkında bilinen şey. **Bilim (ilim)** kâinatın bir kısmını kendine konu olarak alıp gerçekliğe dayanarak kanunlara yükselmeye uğraşan bilgi çeşidi. **Kültür** belli bir öğrenim seviyesine eriştikten sonra insanda zevk, anlayış, muhakeme ve eleştirme gibi yeteneklerin gelişmesiyle meydana gelen olgunluk. **Millî eğitim (maarif)** bir memleketteki örgütlü öğretim ve eğitim ve bunun sağladığı genel kültür. **İrfan** kuvvetli bir seziş ve görgüden doğan ruh uyanıklığı ve

zevk olgunluğu. **Fen** maddi sonuçlar elde etmek amacını güden bilim. **Teknik** fennin uygulanma yolu.

BİLGİÇ Bak. bilgili.

BİLGİÇLİK TASLIYAN (malûmatfüruş) bilmediği halde kendini her şeyi bilir gibi göstermeye özenen veya başkalarını kendi bilgisine hayran etmek için her fırsatta bildiklerini uzun uzun anlatma huyu olan. **Ukalâ** herkese akıl öğretmeye yeltenen. **Ukalâ dümbeleği** (teklifsiz konuşanlarda) alay yollu "ukalâ" anlamına kullanılır. **Sivri akıllı** pek acayip fikirleri olan.

BİLGİ EDİNMEK Bak. öğrenmek.

BİLGİLİ, BİLGİÇ (malûmatlı) birçok şeyler hakkında bilgisi olan. **Bilen (vâkıf)** (herhangi bir şey hakkında) bilgisi olan. **Bilgin (âlim)** herhangi bir ilim kolunda yüksek yetkisi olan. **Bilge (hakim)** bilgisini hayat yollarında kendisi ve başkaları için en yararlı bir şekilde kullanmayı bilen. **Allâme, mütebahhir** bir bilim kolunda bilgisini en ince noktalara kadar ulaştırmış kimse. Buna mecaz olarak **derya** da denir. **Ayaklı kütüphane** mecazı ile ansiklopedik bilgisi geniş olan kimseler anlatılır. **Arif** irfan sahibi (Bak. bilgi maddesinde irfan). **Mütefennin** fennin her hangi bir dalında yetkili olan.

BİLGİLİK Bak. belirti.

BİLGİN Bak. bilgili.

BİLGİSİZ (vukufsuz) şu veya bu şey hakkında bilgisi olmıyan. **Cahil** insanlara lâzım olan belli başlı bilgileri edinmemiş olan. **Okumamış (ümmi)** okuması yazması olmıyan, hiç okul görmemiş olan. **Acemi** bir işin veya bir yerin yabancısı olduğu için onu bilmiyen. **Toy** henüz pek genç olduğu için bilgisi ve görgüsü az olan. **Tecrübesiz** dünyayı ve insanları gereği gibi tanımadığı için yargı ve davranışları pek yerinde olmıyan.

BİLİM Bak. bilgi.

BİLİNÇ Bak. akıl.

BİLMEK Bak. öğrenmek.

BİRAZ Bak. az.

BİREY Bak. insan.

BİRİ Bak. insan.

BİRİCİK Bak. tek [2].

BİRİKTİRMEK Bak. toplamak.

BİRİNCİ Bak. ilk ve iyi.

BİRİSİ Bak. insan.

BİRLEŞMEK Bak. yaklaşmak.

BİRLİK Bak. kurum [1].

BİR TEK Bak. tek [2].

BİTAP Bak. halsiz.

BİTİK Bak. halsiz.

BİTİRİM Bak. iyi.

BİTİŞMEK Bak. yaklaşmak.

BİTKİN Bak. halsiz.

BİTMEK, SONA ERMEK hem "tükenmek", hem "tamamlamak" anlamına kullanılır. **Tükenmek** azala azala hiç kalmamak. **Tamamlanmak** eksiği giderilerek tam bir hale getirilmek. **Suyunu çekmek, dibi görünmek** ve **dibine inmek** teklifsiz konuşmalarda geçen mecazlardır; birincisi "tükenmek", öbür ikisi "tükenmek üzere olmak" anlamına gelir.

BLÖF Bak. korkutma.

BODUR Bak. kısa boylu.

BOĞAZLI fazlaca yemek yemeyi âdet

edinmiş olan. **Ekûl** çok yiyen. **Obur** şaşılacak derecede çok yiyen. **Pisboğaz** vakitli vakitsiz, iyi veya kötü, eline geçeni seçmeden yiyen.

BOĞAZSIZ her zaman az yemek yiyen, karnı çabuk doyan. **İştahsız** (zaman kaydı olmaksızın) yemeğe iştahı olmıyan, yemek için arzu duymıyan.

BOĞUŞMA Bak. kavga.

BOHÇA Bak. Bağ [1].

BOL Bak. çok [1] ve geniş.

BOLLUK gerekli olan her şeyin ve özellikle yenecek veya para edecek şeylerin çok olması hali. **Artağanlık (bereket)** bir şeyin kolay tükenmeyip beklenilenden üstün bir yararlık sağlaması hali. **Verimlilik (feyz)** bir şeyde verimin fazla olması hali. **Genlik (refah)** geçim genişliği, bütün ihtiyaçların fazlasiyle karşılanabilmesi hali.

BORA Bak. rüzgâr.

BORÇ Bak. ödev.

BOŞ[1] içinde bir şey bulunmıyan. **Kof** içi kendiliğinden dolu olmak gerekirken boş çıkan. **Tamtakır** (alay yollu) tamamiyle boş. **Çıplak** üzerinde hiçbir şey bulunmıyan. **Cascavlak** (alay yollu) tüyü olmıyan, tüyü alınmış veya örtüsü çıkarılarak soyulmuş olan. **Anadan doğma** üzerinde hiçbir giysi bulunmıyan.

BOŞ[2] **(vahi)** gerçekleşmiyeceği önceden belli olan (emel, umut...). **Boşuna (nafile, beyhude)** umulan sonucu vermiyen (gayret, zahmet...) **Abes** beyhude olduğu için yersiz ve münasebetsiz sayılan (iş). **Saçma, saçma sapan** akıl ve mantığa uymıyan. **Abuk sabuk** aralarında mantık bağı bulunmıyan (sözler). **Temelsiz, esassız** hiçbir gerçeğe dayanmadığı için değeri olmıyan (düşünce, söz...). **Yersiz (mânasız)** konu ile ilgisi olmıyan, konuya aykırı düşen (söz, davranış). **Malâyani** faydasız ve dolayısiyle yersiz olan, lâf olsun diye söylenen (söz). **Havacıva, fasafiso, pestenkerani** (teklifsiz konuşmada) önemsiz ve değersiz fikirler anlatan (söz). **Fos** (külhanbeyi argosunda) temelsiz, boş, kof. **Fiyasko** iddialı, gösterişli bir işte gülünç başarısızlık.

BOŞBOĞAZ Bak. konuşkan.

BOŞ İNAN Bak. yalan.

BOŞUNA Bak. boş [2]

BOŞUNA HARCAMAK Bak. harcamak.

BOY vücudun uzunluk ölçüsü. **Boy bos (endam)** uzun ve biçimli **boy.**

BOYA Bak. renk.

BOY BOS Bak. boy.

BOYNU BÜKÜK Bak. üzgün.

BOYUN BORCU Bak. ödev.

BOYUN EĞMEK Bak. baş eğmek.

BOZGUN Bak. yenilgi.

BOZGUNCU Bak. karıştırıcı.

BOZUK Bak. sakat [2].

BOZUK DÜZEN Bak. sakat [2] ve gelişigüzel.

BOZUKLUK Bak. para.

BÖBÜRLENMEK Bak. büyüklenmek.

BÖLGE Bak. parça [1] ve çevre.

BÖLMEK (taksim etmek) bir bütünü ereğe uygun bir şekilde ayırmak. **Parçalamak** bir bütünü rasgele parçalara ayırmak. **Ayırmak** birlik halinde olan şeylerin bir kısmını öbür

kısımdan uzaklaştırmak. **Bölüştürmek, paylaştırmak, üleştirmek** bir şeyi bölerek parçalarını ilgililere vermek. **Dağıtmak (tevzi etmek)** bir şeyi kısım kısım şuna buna vermek veya şuraya buraya bırakmak.

BÖLÜK Bak. parça [1].

BÖLÜM Bak. parça [1].

BÖLÜŞTÜRMEK Bak. bölmek.

BÖN Bak. budala.

BUÇUK Bak. yarı.

BUDALA, AHMAK zekâsı gereği kadar gelişmemiş, zekâsında gereği kadar çeviklik olmıyan. **Aptal (ebleh)** zekâsı hemen hemen hiç gelişmemiş. **Kalın kafalı (gabi)** geç ve güç anlıyan. **Sâf (safdil, sâdedil, safderun)** kurnazlığa akıl erdiremimiyen, kolayca aldatılabilen. **Bön** budalaca saf. **Avanak, enayi, aval, andavallı** ve **armut** kelimeleri külhanbeyi dilinde "bön"; **dangalak** "kalın kafalı ve görgüsüz" anlamına gelir. Teklifsiz konuşmalarda şu kelimeler de geçer: **Hebenneka** budala olduğu halde kendini zeki sanan. **Hımbıl** budala ve miskin. **Salak** aptallığı giyinişinden ve davranışından belli olan (Bak. düşüncesiz ve kaba).

BUKALEMUN Bak. sebatsız.

BULANIK Bak. donuk.

BULAŞIK Bak. kirli.

BALAŞMAK Bak. çatmak.

BULGU (keşif) varlığı bilinmiyen bir şeyi meydana çıkarma. **Türetme (icat, ihtira)** o zamana kadar yapılmamış bir şeyi düşünüp meydana koyma.

BURNU HAVADA Bak. kibirli.

BURNUNU SOKMAK Bak. karıştırmak.

BURUNTU Bak. ıstırap.

BURUŞMAK Bak. büzülmek.

BUYRUK (emir) başta bulunan kimsenin bir şeyin yapılması veya yapılmaması için eli altındakilere söylediği söz. **Komut** askere herhangi bir davranış için verilen buyruk. **Komuta** askerlik işlerini ve davranışlarını yönetme görevi. **Kumanda** eskiden askerlikte "komut" ve "komuta" yerine kullanılırdı.

BUYRULTU Bak. belge.

BÜCÜR Bak. kısa boylu.

BÜHTAN ETMEK Bak. yüklemek.

BÜYÜK mutlak olarak hacim, geniş-lik, önem, değer gibi vasıfların yüksek derecede olduğunu anlatır: *Büyük dağlar. Büyük şehir. Büyük mesele. Büyük adam.* **İri** madde bakımından olağandan daha hacimli olan şeyler için söylenir: *İri çocuk. Taneleri iri bir üzüm salkımı.* **Koca** bir şeyin büyüklüğünü ilgi ve önemle göstermek üzere yalnız tamlıyan olarak kullanılır: *Koca adam oldu. Koca eve sığamadılar.* **Kocaman** fazla görülen büyüklüğü en çok tamlıyan olarak anlatır. *Başına kocaman bir şapka geçirmiş.* **Azman** bir şeyin normal dışı sayılacak derecede irisini anlatmak üzere yapılan birtakım isim tamlamalarında tamlanan olarak kullanılır: *Kedi azmanı. İnsan azmanı.* **Muazzam** pek büyük ve önemli, büyükler büyüğü: *Muazzam bir bina. Muazzam bir mesele.* **Ulu** saygı, hayran-

lık, heyecan gibi duygular telkin eden şeyler için kullanılır: *Ulu tanrı. Ulu cami. Ulu dağlar. Ulu çınar.* **Heybetli (mehabetli)** aynı zamanda hem korku hem hayranlık duygusu verir halde olan: *Heybetli bir asker. Heybetli bir kale.* **Okkalı** (teklifsiz konuşmada) hacmi veya önemi büyük olan: *Okkalı bir kahve. Okkalı lâkırdılar.*

BÜYÜKLENMEK büyüklük, önemli bir insan hali taslamak. **Böbürlenmek** belli bir olay üzerine büyüklenmek. **Övünmek (temeddüh etmek)** kendi kendini övmek anlamına geldiği gibi haklı bir gurur duymak anlamına da kullanılır. **Kurulmak** övünür şekilde tavırlar takınmak.

BÜYÜLTMEK Bak. büyütmek [2].

BÜYÜMEK küçük iken büyük olmak. **Gelişmek** büyüyüp boy atmak anlamına gelmekle beraber kendisinden beklenilen görevi yapabilecek hale gelmek anlamiyle de kullanılır. **Serilip serpilmek** vücutça kısa zamanda gelişmek. **Yetişmek** istenilen dereceye gelmek, **olgunlaşmak** ise işe yarar hale gelmek demektir.

BÜYÜTMEK [1] Bak. mübalâğa etmek.

BÜYÜTMEK [2] büyük hale getirmek, genişletmek; besliyerek veya terbiye ederek yetiştirmek. **Büyültmek** başka şeyler ekliyerek daha büyük yapmak; daha büyük örneğini yapmak: *Masayı büyültmek. Fotoğrafı büyültmek.*

BÜZÜLMEK derlenip kırışarak oylumunu azaltmak. **Buruşmak** üzerinde kırma ve katlama izleri meydana gelerek düzensiz bir hal almak. **Kırışmak** düzgünlüğü bozulup yüzünde küçük katlanmalar meydana gelmek. **Sinmek** ve **pusmak** eğilip bükülerek kendini daha az görünür hale sokmak.

C

CABA Bak. karşılıksız.
CADALOZ Bak. kocakarı.
CADI Bak. kocakarı.
CAHİL Bak. bilgisiz.
CAKA Bak. gösteriş.
CÂLİ Bak. düzme.
CAN Bak. ruh ve insan.
CANA YAKIN Bak. güzel.
CANI SIKILMAK Bak. kızmak.
CANLI Bak. sağ, coşkun ve esen.
CAN SIKINTISI Bak. üzüntü.
CANSIZ Bak. halsiz ve silik.
CASCAVLAK Bak. boş [1].
CAYMAK (nükûl etmek) kararından dönmek. **Vazgeçmek (sarfınazar etmek)** isteğinden veya niyetinden dönmek. **Sözünden dönmek (hulfetmek)** vâdettiği şeyi kabul edilir bir mazereti olmadığı halde yapmaktan kaçınmak. **Sözünü geri almak (rücu etmek)** sözünü veya vâdini yerine getiremiyeceğini anlıyarak geri almak. **Pişman olmak (nâdim olmak)** yapmış olduğu bir işin yersizliğini görerek yaptığına üzülmek. **Tövbe etmek** bir işi bir daha yapmamaya Tanrıyı tanık göstererek karar vermek.
CEBRETMEK Bak. zorlamak.
CEFA Bak. sıkıntı [2].
CEHT Bak. emek.
CENGÂVER Bak. savaşan.
CELÂDET Bak. cesaret.
CEMAAT Bak. topluluk.
CEMİYET Bak. topluluk ve kurum [1].
CEMİYETLİ Bak. düzenli.
CENAZE Bak. ölü.
CERBEZELİ Bak. konuşkan.
CENK Bak. savaş.
CEREME Bak. zarar.
CESARET, GÖZ PEKLİĞİ korkmaksızın, tehlikeyi göze alarak ortaya atılma. **Yürek** ve **yüreklilik** de göz pekliğini anlatan mecazlardır. **Celâdet** yüksek cesaret. **Şecaat, besalet** savaşta cesaret. **Hamaset** yüksek şecaat. **Atılganlık** tehlikeyi ölçmeden kendini ortaya atma. **Ataklık (cüret)** düşüncesizce veya saygısızca ortaya atılma. **Pervasızlık** saygıyı, çekinmeyi bir yana bırakarak sakınmadan ortaya atılma.
CESET Bak. ölü.
CEVAZ Bak. izin.
CEVVAL Bak. kıpırdak.
CEZA suç işliyene, terbiye, ıslah veya başkalarına ibret gibi toplumun yararını gözeten amaçlarla çektirilen her çeşit acı hal. **Mücazat ceza** çektirme. **Ukubet** eskiden ceza anlamına kullanılmış bir terimdir.
CILIZ Bak. zayıf.
CIVIK Bak. terbiyesiz [2].
CIZIKTIRMAK Bak. yazmak.
CİBİLLİYET Bak. alışkı.
CİCİ Bak. güzel.
CİDAL Bak. savaş.
CİDDİLİK Bak. ağırbaşlılık.

CİDDİYET Bak. ağırbaşlıklık.
CİHAT Bak. savaş.
CİLVE Bak. naz.
CİLVELİ Bak. edalı.
CİMRİ Bak. eli sıkı.
CİNAYET Bak. suç.
CİVAR Bak. çevre.
COŞKUN aşırı derecede duygulanılarak yapılan: *Coşkun tezahürat.* **Canlı** etkisi çok olan: *Canlı bir ifade.* **Hararetli** içten gelen veya duygulanılarak yapılan: *Hararetli bir savunma. Hararetli bir konuşma.* **Ateşli** fazla hararetli: *Ateşli bir tartışma.* **Heyecanlı** insana heyecan veren veya kendinde heyecan bulunan: *Heyecanlı bir yarış.* **Hummalı** sürekli ve sıkı: *Hummalı bir çalışma.*
CÖMERT Bak. eli açık.
CURCUNA Bak. gürültü.
CÜCE Bak. kısa boylu.
CÜMLE bir hüküm, istek veya düşünce anlatan söz. **İbare** kaç cümleden ibaret olursa olsun bir fikir etrafında dönen söz. **Fıkra (bent)** iki satır başı arasında geçen söz. **Madde** kanun, tüzük, sözlük gibi metinlerde her biri başlı başına bir hüküm bildiren veya bir konuya ayrılmış olan bölüm.
CÜNHA Bak. suç.
CÜRET Bak. cesaret.
CÜRÜM Bak. suç.
CÜSSELİ Bak. gövdeli.

Ç

ÇABA Bak. emek.
ÇABALAMAK Bak. emek.
ÇABUCAK Bak. çabuk.
ÇABUK, TEZ alışılandan veya beklenilenden daha kısa bir zamanda: *Çabuk gelmek. Çabuk davranmak.* **Çabucak** pek çabuk. **Erken** vaktinden önce. **Hemen, hemencecik** vakit geçirmeksizin. **Tez elden** elini çabuk tutarak. **İvedilikle** bir an önce yapmaya çalışarak (Bak. süratli).
ÇABUKLUK (sürat) bir iş için harcanan zamanın o işe göre az olması. **Hız** çabukluk ve şiddet: "*Yüzümü göstermemek için hızla arkamı dönmüştüm.*" **Evmek, acele etmek** çabuk veya erken davranmak. **Acelesi olmak** çabuk davranma zorunda bulunmak. **Telâş** bir endişeden doğan şaşkınca acele.
ÇAÇARON Bak. konuşkan.
ÇAĞ Bak. zaman.
ÇAĞIRMAK Bak. seslenmek.
ÇAKIRKEYF Bak. sarhoş.
ÇAKMAK Bak. koymak ve anlamak.
ÇALÂK Bak. kıpırdak.
ÇALAP Bak. Tanrı.
ÇALÇENE Bak. konuşkan.
ÇALIM Bak. gösteriş.
ÇALIŞKAN çalışmayı seven. **Gayretli** var kuvvetiyle işe sarılan. **Gayretkeş** yaranmak için yersiz gayret gösteren. **Hamarat** (ev işlerinde) çalışkan ve becerikli (kadın). **İşgüzar** becerikli demekse de halk dilinde daha çok kendini göstermek maksadiyle iş yapan anlamına kullanılır.
ÇALIŞMAK Bak. emek.
ÇALKALAMAK Bak. sarsmak.
ÇALKAMAK Bak. sarsmak.
ÇALMAK [1] Bak. benzemek.
ÇALMAK [2] başkasının malını gizlice almak. **Aşırmak** çalarak götürmek. **Araklamak** (külhanbeyi argosunda) çalmak, aşırmak. **Gaspetmek** zorla alıp kendine mal etmek. **Hırsızlık** birinin malını çalma işi. **Yankesicilik** birinin yanına sokulup belli etmeden üzerinden bir şey aşırma işi. **Yağma** bir çok kişinin üşüşüp ele geçirdikleri malları alıp götürmesi. **Çapul (garet)** bir karışıklık sırasında birtakım kimselerin halkın malına el uzatması ki halk dilinde **pilâçka** denir.
ÇAM DEVİRMEK bilirim iddiasiyle cahilce bir söz söylemek. **Pot kırmak** dikkat etmiyerek karşısındakine dokunur söz söylemek. **Baltayı taşa vurmak** bilmiyerek karşısındakine dokunur söz söylemek. **Gaf yapmak** yersiz ve beceriksizce bir söz söylemek veya o yolda bir davranışta bulunmak. **Fincancı katırlarını ürkütmek** zorlu bir kimseyi öfkelendirecek bir harekette bulunmak anlamına şaka yollu söylenir. **Zülfüyâre dokunmak** da yarı şaka ola-

rak, yüksek bir mevkide bulunan bir kimseye dokunacak söz söylemek anlamiyle kullanılan bir deyimdir.

ÇAM YARMASI Bak. gövdeli.

ÇAPAÇUL Bak. kılıksız

ÇAPARIZ Bak. engel.

ÇAPKIN Bak. serseri.

ÇAPUL Bak. çalmak.

ÇAR Bak. hükümdar.

ÇARÇUR ETMEK Bak. harcamak.

ÇARPILMAK Bak. darılmak.

ÇARPIŞMA Bak. savaş.

ÇASAR Bak. hükümdar.

ÇATLAMAK Bak. yarılmak.

ÇATMAK[1] sözle saldırmak. **Bulaşmak** da halk dilinde "çatmak" anlamına söylenir. **Saldırmak (savlet etmek, hücum etmek)** bir şeyin üstüne hızla atılmak. **Üstüne yürümek (taarruz etmek)** fena bir erekle birine doğru harekete geçmek. **Sataşmak** mesele çıkarmak ereğiyle çatmak. **Sarkıntılık etmek** (daha çok kadınları) söz veya elle tedirgin etmek. **Tecavüz etmek** çatmak, saldırmak veya sarkıntılık etmek anlamına kullanılır. **Takılmak** şaka veya alay yollu çatmak. **Musallat olmak** çatmak anlamına gelmekle beraber daha çok rahatsız edecek derecede birinden bir şey isteyip durmak anlamiyle söylenir. **Tebelleş olmak** da musallat olmak anlamına bir halk sözüdür.

ÇATMAK[2] Bak. kapılanmak.

ÇAY Bak. su.

ÇEHRE Bak. yüz.

ÇEKEMEMEK Bak. imrenmek.

ÇEKİDÜZEN VERMEK Bak. düzeltmek.

ÇEKİMSEMEK Bak. kaçınmak.

ÇEKİNECEK Bak. engel.

ÇEKİNMEK Bak. korkmak.

ÇEKİŞME Bak. kavga.

ÇEKİŞTİRME Bak. kınama.

ÇELEBİ Bak. terbiyeli.

ÇELİMSİZ Bak. zayıf.

ÇENEBAZ Bak. konuşkan.

ÇENELİ Bak. konuşkan.

ÇENESİ DÜŞÜK Bak. konuşkan.

ÇEŞNİ Bak. tat.

ÇETİN Bak. güç ve katı.

ÇEVİK Bak. kıpırdak.

ÇEVRE (muhit) bir yerin oldukça uzaklara kadar yayılan dört bir yanı. **Dolay (civar, etraf)** bir yere yakın olan yerler. **Yöre (havali)** çevreden daha uzaklara yayılan yerler. **Bölge (mıntaka)** herhangi bir nitelik bakımından bir sayılmış memleket, yer veya toprak parçası.

ÇEVRİ Bak. rüzgâr.

ÇIĞIR Bak. tarz.

ÇIĞIRTKAN Bak. tellal.

ÇIĞLIK (sayha) ince ve keskin bir sesle bağırma. **Bağırma** yüksek ses çıkarma. **Feryat (figan)** acı acı veya ağlıyarak haykırma. **Vaveylâ** topluca koparılan feryat. **Yaygara** önemsiz bir sebeple bağırıp çağırma. **Nara** gösteriş için çıkarılan yüksek ses (Bak. seslenmek).

ÇIĞRIŞMA Bak. gürültü.

ÇIKAR Bak. kazanç.

ÇIKARMAK yerinden ayırıp uzaklaştırmak. **Sökmek** bir şeyi, içinde sıkıca yerleşmiş bulunduğu yerden az çok zorlıyarak çekip çıkarmak.

Köklemek (kökü olan şeyler hakkında) sökmek. **Koparmak** bir şeyin bir parçasını çekip yerinden ayırmak.

ÇIKIN Bak. bağ [1].

ÇIKIŞMAK Bak. azarlamak.

ÇIKIŞMAMAK Bak. azalmak.

ÇILGIN Bak. deli.

ÇIPLAK Bak. boş [1].

ÇIRAK Bak. hizmetçi.

ÇIRPINMAK vücuduna ve özellikle kol ve bacaklarına üstüste hareketler yaptırmak. **Kıvranmak** kuvvetli bir acının etkisiyle durduğu yerde belini bükerek vücudunu kıvırmak. **Debelenmek** yere yatıp sağa sola dönerek çırpınmak. **Tepinmek** ayaklarını sürekli olarak vurarak sevincini veya öfkesini göstermek.

ÇITKIRILDIM Bak. gücsüz.

ÇITLATMAK Bak. söylemek.

ÇİÇEĞİ BURNUNDA Bak. yeni.

ÇİÇEKBOZUĞU yüzünde çiçek hastalığının çıban izleri bulunan (kimse). **Çopur** göze batacak derecede çiçek bozuğu olanlar için kullanılan kabaca bir söz.

ÇİFT ikili takım: *Bir çift eldiven.* **Çifte** ikisi bir arada bulunan veya olan: *Çifte düğün.*

ÇİFTE Bak. çift.

ÇİLE Bak. sıkıntı [2].

ÇİNGENE Bak. eli sıkı.

ÇİRKİN görülmesi veya işitilmesi insanın zevkini inciten (kimse, şey, ses). **Biçimsiz** şekli göze hoş gelmiyecek kadar alışılana aykırı (şey). **Kaba** ustalıkla yapılmamış (şey). **Sakil** kabalığiyle sıkıntı veren (kimse veya şey). **Galiz** nezakete aykırı (söz). **Sevimsiz** çirkin denecek bir halde olmamakla beraber hoşa gitmiyen. **Suratsız** somurtkan ve sevimsiz (kimse). **Gudubet** ve **kaknem** halk kelimeleridir; birincisi yüzüne bakılamıyacak kadar çirkin olanı, ikincisi de yaşlı, kuru ve çirkini anlatır.

ÇİY havadaki buğudan, gecenin serinliğiyle yerde veya bitkilerin üzerinde meydana gelen su damlaları. **Kırağı** donmuş çiy. **Kırç** billûrlaşıp çiçek açmış dallar şeklini alan kırağı.

ÇİZİKTİRMEK Bak. yazmak.

ÇOCUK insan yavrusu. **Bebek** meme çocuğu. **Yavru** hayvanın veya (sevgi duygusiyle) insanın pek küçük yaşta olanı. **Yumurcak** yaramaz küçük çocuklar için, **bızdık, velet** ve **kopil** ise arsız sokak çocukları için kullanılan teklifsiz dil kelimelerindendir (Bak. evlât).

ÇOĞALMAK az iken çok olmak: *Kalabalık çoğaldı.* **Artmak** eskisinden çok olmak: *Gelir bir kat arttı.* **Üremek** (hayatı olan şeyler için) birbirinden çıkıp çoğalmak: *Bazı hayvanlar çabuk ürer.*

ÇOĞUNLUK Bak. çokluk.

ÇOK[1] alışılmışı, beklenileni aşan ölçüde olan. **Artık, ziyade** daha çok. **Fazla** gerekeni aşan ölçüde olan. **Bol (mebzul)** her türlü ihtiyacı fazlasiyle giderecek miktarda olan. **Epey, hayli, hatırı sayılır** az sayılmıyacak ölçüde olan. **Külliyetli** (halk dilinde **kıyamet kadar**) pek çok. **Sayısız (hadsiz,hesapsız)** sayılamıyacak, hesaba gelmiyecek kadar

çok. **Dehşetli, müthiş** ürküntü verecek kadar çok. **Sonsuz** sonu gelmiyecek kadar çok. **Aşırı** istenilen veya gereken sınırı çok aşan. **Gür** bol ve kuvvetli bir tarzda çıkan veya fışkıran.

ÇOK [2] (zarf olarak) çok miktarda. **Oldukça, epey, epeyce** az sayılamıyacak kadar. **İyice, iyicene, iyiden iyiye** gereği kadar ve belki ondan da fazla.

ÇOK BİLMİŞ Bak. kurnaz.

ÇOKLUK (kesret) bir şeyin çok olması: *İşin çokluğu.* **Çoğunluk (ekseriyet)** bir toplulukta herhangi bir vasıf bakımından ayrılıp ötekilerden sayıca çok olanlar ve bunların hali: *Bu fikri tutan azınlık kuvvetlidir, çoğunluğu elde edebilir.*

ÇOLPA Bak. beceriksiz.

ÇOPUR Bak. çiçekbozuğu.

ÇORAK Bak. kurak.

ÇULLANMAK Bak. dayanmak.

ÇÜRÜMEK Bak. yıpranmak.

D

DADANMAK Bak. alışmak.
DAĞDAĞA Bak. üzüntü.
DAĞILMA Bak. karışıklık.
DAĞILMAK Bak. yıpranmak.
DAĞINIK işlerinde ve eşyasında düzen olmıyan (kimse). **Savruk** aklını işine vermiyen, dikkatsiz ve dağınık (kimse). **Savsak (ihmalci)** işlerine önem vermeyip onları gelişi güzel yapıveren veya hergün erteliyen. **Derbeder** yaşayışı ve davranışı düzenli ve derli toplu olmıyan.
DAĞITMAK Bak. bölmek.
DALAŞ Bak. kavga.
DALDAN DALA KONAN Bak. sebatsız.
DALGINLIK Bak. dikkatsizlik.
DALKAVUKLUK Bak. yaranma.
DAMAT Bak. güveyi.
DAMGA Bak. ayıp.
DANGALAK Bak. budala.
DANİSKA Bak. iyi.
DANIŞ Bak. konuşma [3].
DANIŞMA Bak. konuşma [3].
DARILMAK [1] Bak. azarlamak.
DARILMAK [2], **GÜCENMEK (muğber olmak)** beklenmedik bir davranışı dolayısiyle birine canı sıkılmak veya ona karşı hoşnutsuzluk duymak. **İncinmek, kalbi kırılmak, kırılmak** birinin beklenmedik yersiz bir davranışı dolayısiyle kendini üzüntüye kaptırmak. **Küsmek** gücenerek, darılarak yüz çevirmek. **Çarpılmak** alınıp surat asmak. **Alınma** Bak. kuruntu.
DARLIK Bak. yokluk.
DÂVA Bak. soru.
DAVRANIŞ TÖRESİ Bak. edep.
DAVRANMAK Bak. kalkmak.
DAYAK Bak. vurmak.
DAYANIKSIZ Bak. gücsüz.
DAYANMAK [1] vücudunun bir kısım ağırlığını verecek şekilde kendini bir yere değdirmek. **Yaslanmak** dinlenmek için gövdesinin bir kısmını veya başını bir yere dayamak. **Yüklenmek** vücudunun bütün ağırlığını verecek şekilde kendini bir şey üstüne koyuvermek. **Abanmak** gövdesinin ön kısmiyle yaslanmak. **Çullanmak** altına almak için birinin üstüne yüklenmek. **Kapanmak** kendini bir şey üzerine yüzü koyun koyuvermek.
DAYANMAK [2] Bak. katlanmak.
DEBELENMEK Bak. çırpınmak.
DEDİKODU Bak. kınama.
DEFA, KERE, SEFER aynı çeşit oluş veya eyleyişlerin her biri. **Yol** halk dilinde, **gez** ve **kez** ise birçok bölgelerde "defa" demektir. **Dönüm** gidip gelerek yapılan işlerde, **öğün** ise yemek yemede "defa" anlamına kullanılır.
DEĞER Bak. karşılık ve erdem.
DEĞERSİZ değeri olmıyan, işe yaramıyan. **Naçiz** değersiz demek olan bu kelime alçak gönüllülük göster-

mek istiyenlerce kendilerini ilgilendiren şeyler için sıfat olarak kullanılır. **Hor (hakir)** saygı beslenilmiyen, değersiz ve aşağılık görülen. **Aşağılık, bayağı (âdi)** niteliği düşük olan. **Zelil** pek hor bir durumda olan. **Kırtipil, kıtıpiyos** (külhanbeyi argosunda) değersiz.

DEĞGİNLİK Bak. ilgi.

DEĞİŞİK Bak. tuhaf.

DEĞMEK (temas etmek) bir şeye, aralık kalmayıncaya kadar yanaşmak. **Dokunmak** değmek ve daha çok el değdirmek. **Ellemek** el değdirmek, ele almak.

DEHALET ETMEK Bak. barınmak.

DEHŞET Bak. korkmak.

DEHŞETLİ Bak. çok[1].

DELİ aklını kaybetmiş olan. **Mecnun** aynı anlamı biraz daha yumuşak bir şekilde anlatır. **Akıl hastası** delinin daha kapalı bir anlamdaşıdır. **Zırdeli** deliliği her davranışında belli olanı anlatan halk sözü. **Çılgın** çıldırmış gibi aşırı hareketlerde bulunan. **Kaçık, sapık (divane)** bazı davranışları delice olan; bir sözü bir sözünü, bir davranışı bir davranışını tutmıyan. **Muvazenesiz** kaçığın kapalı anlamdaşı. **Meczup** halkın kendisine mübarek göziyle baktığı kaçık. **Deliduman** delice atılgan olanlar için şaka yollu söylenir.

DELİDOLU Bak. delişmen.

DELİDUMAN Bak. deli.

DELİFİŞEK Bak. delişmen.

DELİKANLI Bak. genç.

DELİL Bak. belirti.

DELİŞMEN atak ve delice tavırlı. **Hoppa** yaşına başına ve durumuna uymıyan hafiflikler yapan. **Havai** her zaman, birbirini tutmaz heveslere kapılan. **Züppe** kılıkta, davranışta, düşüncede toplumun gülünç ve aykırı saydığı Frenk benzetmesi yapmacıklara ve aşırılıklara kaçan. **Patavatsız** sıra saygı gözetmeden, nereye varacağını düşünmeden ağzına geleni söyliyen veya aklına geleni yapan. Teklifsiz konuşmada buna **delidolu** da denir. **Zıpır, zırzop** ve **zırtapoz** kelimeleri de, sevilmiyen kimseler için, teklifsiz konuşmada "delişmen" anlamına kullanılır. "Pek delişmen" anlamına olan **terelelli** ve **delifişek** de teklifsiz konuşmalarda geçer.

DEM Bak. zaman.

DEMEK Bak. söylemek.

DEMET Bak. bağ[1].

DENEME, SINAMA (tecrübe) istenilen vasıfta olup olmadığını, yahut ne gibi vasıflar taşıdığını anlamak için bir şeyi inceleme veya uygulama. **Deney** bilimsel çalışmalarda yapılan deneme. **Prova** hazırlanan (elbise, konser, temsil, gösteri gibi) bir şeyde ne derece başarı sağlandığını, o şeyin ne gibi kusurları bulunduğunu anlamak için yapılan uygulama. **Sınav (imtihan)** öğrencilerin veya bir iş almak istiyenlerin yetenek derecesini anlamak için yapılan yoklama. **Yoklama** bir şeyin var olup olmadığına veya ne halde bulunduğuna bakma. **İnceleme (tetkik)** özelliklerini anlamak için bir şeyi inceden inceye gözden geçirme. **Muayene** bir şeyin durumunu anlamak için türlü araçlarla yapılan

inceleme. **Araştırma** bir gerçeği meydana çıkarmak için aramalarda bulunma. **İrdeleme (tetebbu)** bir sorunun mümkün görülen bütün hallerini birer birer ele alarak inceleme. **Denet (murakabe, kontrol)** bir işin doğru ve usulüne uygun olarak yapılıp yapılmadığına bakma işi. **Teftiş** bir hizmetin yolunda yapılıp yapılmadığını anlamak için inceden inceye yapılan denet.

DENEMİŞLİK Bak. görgü.
DENET Bak. deneme.
DENEY Bak. deneme.
DENİ Bak. alçak.
DENK Bak. bağ[1].
DENKSERLİK Bak. insaf.
DENSİZ Bak. terbiyesiz.

DEPO her çeşit şeylerin yığılıp saklandığı yer. **Deppoy** (okul, hastane, kışla gibi yerlerde) eşya deposu. **Ambar** başka yere taşınmak üzere bir süre için eşya saklanılan depo. **Methar** büyük depo. **Mağaza** (bazı işletmelerde) eşya deposu. **Mahzen** yeraltı deposu. **Kiler** zahire saklanılan oda veya büyük dolap. **Antrepo** gümrük veya oktruva resmi ödenmemiş malların konulduğu depo.

DEPO ETMEK Bak. toplamak.
DEPPOY Bak. depo.
DERBEDER Bak. dağınık.
DERE Bak. su.

DERECE, AŞAMA bir sırada gittikçe yükselerek yer alan durumlardan her biri. **Seviye** bir şeyin başka şeylere göre yüksekliği veya manevi değer derecesi. **Mertebe** yüksek derece. **Dereke, menzile** alçak derece. **Rütbe** askerlikte (ve eskiden sivil memuriyetlerde) kadro aşaması. **Paye** bilim ve yetki aşaması. **Kerte, perese, radde** işin derecesini çoğumsama veya hoş görmeme duygusiyle anlatır. Mecaz olarak **basamak (kademe)** "derece" anlamına, **kırat** "değer derecesi", **kıvam** "en elverişli gelişme derecesi", **tav** da "en uygun hal" anlamına gelir.

DEREKE Bak. derece.
DERLEMEK Bak. toplamak.
DERLİ TOPLU Bak. düzenli.
DERMAN Bak. güc.
DERMANSIZ Bak. halsiz.
DERME ÇATMA Bak. gelişigüzel.
DERMEK Bak. toplamak.
DERNEK Bak. kurum[1].
DERSİÂM Bak. hoca.
DERT Bak. üzüntü.
DERTLEŞME Bak. konuşma[2].
DERTLİ Bak. hasta.
DERVİŞ Bak. kalender.
DERYA Bak. bilgili.
DERYADİL Bak. kalender.
DESTE Bak. bağ[1].
DEVİR Bak. zaman.
DEVİRMEK Bak. düşürmek.
DEVRE Bak. zaman.

DEVRETMEK, GÖÇERMEK bir şeye yer veya sahip değiştirtmek. **Aktarmak** bir yerden bir yere geçirmek. **Havale etmek** bir işin yapılmasını görev olarak başkasına vermek veya bırakmak. **Başına sarmak** güç ve usandırıcı bir iş havale etmek. **Kavanço etmek** denizcilik terimi olan bu deyim külhanbeyi argosunda "havale etmek" veya "başına sarmak" anlamına kullanılır.

DEVRİM Bak. ayaklanma.

DEVŞİRMEK Bak. toplamak.
DIRILTI Bak. kavga.
DİBİ GÖRÜNMEK Bak. bitmek.
DİBİNE İNMEK Bak. bitmek.
DİDİNMEK Bak. emek.
DİDİŞME Bak. kavga.
DİKKAFALI Bak. huysuz.
DİKKAT Bak. özen.
DİKKATSİZLİK dikkatin kısa bir zaman için elden bırakılması hali. **Dalgınlık** etrafta olup bitenlerle ilgisi kesilerek başka düşüncelere dalma hali. **Gaflet** kendini yakından ilgilendirdiği halde etrafta olup bitenlerin farkına varmama hali.
DİKMEK Bak. koymak ve ekmek.
DİLBER Bak. güzel.
DİLEK Bak. arzu.
DİLEMEK yapılmasını karşısındakinin iyi niyetine bırakarak ondan bir şey istemek. **İstemek** arzusunu söylemek veya arzusunu bir hak olarak ileri sürmek (Bak. arzu). **Talebetmek** arzusunu bir hak olarak ileri sürmek. **Rica etmek** bir şeyin yapılmasını saygılı bir dille istemek. **Yalvarmak** bir şey dilerken kendine acındıracak veya karşısındakinin gururunu okşıyacak sözler söylemek. **Yalvarıp yakarmak** çok yalvarmak. **Yüzsuyu dökmek (abıru dökmek)** kendini küçük düşürecek şekilde rica etmek. **İstirham** (eski nezaket dilinde) rica. **Niyaz, tazarru** Tanrıya veya kudret sahibi bir kimseye yalvarma. **Dua** Tanrıdan dileme.
DİLLİ Bak. konuşkan.
DİN Tanrıya veya tanrılaştırılan tabiat varlıklarına inanıp bağlanma yollarından her biri. **Diyanet** bir dine bağlı bulunma hali. **Mezhep** bir dinin ayrıldığı başlıca kollardan her biri. **Şeriat** İslâm dinine dayanan hükümlerin topu. **Tarikat** tasavvufa dayanan dinsel meslek.
DİNÇ Bak. esen.
DİNDAR (mütedeyyin) dinine bağlı olup onun buyruklarına uyan. **Dini bütün** dinine bütün kalbiyle inanıp bağlı olan. **Mümin** Tanrıya ve peygamberlere inanan. **Müvahhit** Tanrının birliğine inanan. **Zahit, müttaki** dünya nimetlerinden, elden geldiği kadar az faydalanarak kendini ibadete veren. **Musalli** namazını ihmal etmiyen. **Sofu** dinin gerek buyruklarına, gerek yasaklarına eksiksiz olarak uyan. **Kaba sofu** dini yanlış anlıyarak kendini bir takım boş inanlara kaptırmış olan sofu. **Mutaassıp** bir inanışa veya bir düşünceye körü körüne bağlanıp ondan başkasına düşman kesilen. **Yobaz** din taassubunu başkalarının hürriyetine saldıracak kadar ileri götüren. **Softa** eskiden "medrese öğrencisi" demek olan bu kelime bugün mecaz olarak, bir dâvaya körü körüne bağlanıp onda ayak diriyen kimseler için kullanılır.
DİNİ BÜTÜN Bak. dindar.
DİNLEMEK, KULAK VERMEK işitmek üzere dikkatini toplamak. **İşitmek** sesleri kulağiyle almak. **Duymak** kelimesi de işitmek anlamına çok kullanılır.
DİNMEK Bak. Kesilmek.
DİNSİZ hiç bir dine inanmıyan. **Münkir** Tanrının varlığına inanmıyan. **Kâfir** Muhammedin hak peygamber

olduğuna inanmıyan. **Kitapsız** Musa, İsâ veya Muhammet dinlerinin dışında her hangi bir dinden olan. **Mülhit** bâtıl sayılan bir din veya mezhepten olan. **İmansız** imanı tam olmıyan, inanılması gereken esaslardan her hangi birinden şüphesi olan. **Müşrik** Tanrıya ortak koşan. **Zındık** (mutaassıp kimselerin dilinde) dinsiz, münkir. **Farmason** (halk dilinde) dinsiz, münkir.

DİPLOMA Bak. şahadetname.
DİRAYET Bak. yetenek.
DİREKTİF Bak. öğüt.
DİRENME Bak. sebat.
DİRİ Bak. sağ.
DİRİĞ ETMEK Bak. esirgemek.
DİRSEK ÇÜRÜTMÜŞ Bak. okur yazar.
DİŞİNİ SIKMAK Bak. katlanmak.
DİVANE Bak. deli.
DİYANET Bak. din.
DİYAR Bak. ülke.
DİZGE Bak. kural.
DOÇENT Bak. hoca.

DOĞRU[1] bir ucundan öbür ucuna kadar düz olan. **Düz** dalgası, girintisi çıkıntısı olmıyan. **Düzgün** pürüzü olmıyan. **Düzlem (müstevi)** yüzünün her tarafı doğru ve düzgün olan. **Yassı** üstten basılmış gibi düz ve yayık olan. **Yayık** yayılmış gibi, yüksekliği genişliğinden pek az olan. **Yayvan** dibi düzce ve derinliği genişliğine göre pek az olan.

DOĞRU[2] Bak. namuslu.
DOĞRU BULMAK Bak. razı olmak.
DOĞRULTU Bak. yön.

DOĞUŞTAN, ANADAN DOĞMA (vilâdi) (vücut halleri için) doğuştan beri öyle olan. **Yaradılıştan (fıtri)** (manevi haller için) yaradılış sırasında kazanılan.

DOKUMAK ipliği tezgâhta çözgü ve atkı halinde işliyerek kumaş yapmak. **Örmek** ipliği tığ veya şişle elde işliyerek tentene, çorap, fanilâ gibi bir yapım haline getirmek.

DOKUNAKLI Bak. üzücü.
DOKUNMAK Bak. değmek.
DOLANDIRMAK Bak. aldatmak.
DOLAŞMAK Bak. gezmek.
DOLAY Bak. çevre.
DOLU Bak. yağmur.
DON Bak. renk.
DONAKALMAK Bak. şaşmak.
DONANMA Bak. bayram.
DONATMAK Bak. azarlamak ve sövmek.

DONUK (mat) cilâ parlaklığı olmıyan. **Puslu, pusarık** hafif bir dumanla veya ince bir tozla örtülmüş gibi görünen. **Bulanık** duruluğunu veya parlaklığını kaybetmiş olan.

DOST hiç bir yarar gözetmeden severek birinin iyiliğini istiyen kimse. **Arkadaş** huyları ve seviyeleri birbirine yakın olup tanışan ve sevişenlerden her biri. **Sevgili** başkalarından daha çok sevilen veya kendisi için ayrı bir sevgi beslenilen. **Yâr** (şiir dilinde) dost, sevgili. **Ahbap** teklifsiz dost. **Ahibba** ahbaplar, dostlar, arkadaşlar. **Yâran** aralarında arkadaşlık bulunan ve başkalarında kuşku uyandıran kimseler topluluğu. **Muhip** birine veya bir şeye karşı sevgi besliyen. **Bildik, tanıdık (aşina)** aralarında ilerlemiş dostluk olmamakla beraber birbirini yabancı saymıyanlardan her biri. **Tanış** (halk

dilinde) tanıdık. **Eş dost** dostlar, arkadaşlar ve tanıdıklar.

DOYGU Bak. yiyecek.

DÖNEK sözünden dönerek ilgilileri zor duruma sokmayı huy edinmiş olan. **Sözünde durmaz** verdiği sözü tutmıyan, vâdini yerine getirmiyen. **Allâk** sözünde durmaması dolayısiyle kendisine güvenilmemesi gereken. **Kancık** kaba konuşmalarda dönek anlamına kullanılır.

DÖNEM Bak. zaman.

DÖNÜM Bak. defa.

DÖŞ Bak. göğüs.

DÖVMEK Bak. vurmak.

DÖVÜŞ Bak. kavga.

DUA Bak. dilemek.

DURAK Bak. yer.

DURENDİŞLİK Bak. tedbir.

DURMAK Bak. kesilmek.

DURUM (vaziyet) bir şeyin, içinde bulunduğu şartların topu. **Hal** bir şeyin taşıdığı vasıfların topu. **Tavır (eda)** bir kimsenin düşünce veya duygularını anlatan davranışı.

DUYGULU, DUYGUN (hassas) duygusu her türlü etkiye karşı uyanık bulunan. **İçli** belli etmiyerek bir şeyi kendine dert edinen. **Alıngan** bir sözün veya davranışın kendisine yönetilmiş olduğu kuruntusuna kapılarak duygulanan.

DUYGUN Bak. duygulu.

DUYGUSUZ Bak. ilgisiz.

DUYMAK Bak. dinlemek.

DÜNYALIK Bak. para.

DÜRTMEK Bak. özendirmek.

DÜRÜST Bak. namuslu.

DÜSTUR Bak. kural.

DÜŞKÜN Bak. parasız.

DÜŞKÜNLÜK Bak. arzu.

DÜŞMANLIK (adavet) herhangi bir meseleden dolayı birine karşı beslenilen, fırsat gözetici kötülük yapma duygusu. **Husumet** düşmanlık anlamına da gelmekle beraber daha çok her hangi bir dâvada iki tarafın birbirine karşı olan durumunu anlatır. **Kin** öc almayı amaç edinen gizli düşmanlık. **Hınç** öc almayı amaç edinen öfke. **Garez (nefsaniyet)** olmıyacak bir sebepten dolayı birine karşı güdülen düşmanlık. **Kuyruk acısı** (teklifsiz konuşmada) kin veya hınç doğuran sebep. **Vazgeçti** (halk dilinde) tazelenmesi mümkün olan geçmiş bir anlaşmazlık.

DÜŞÜNCE[1] Bak. tasa.

DÜŞÜNCE[2] zihnin belli bir konuda bir sonuca varmak için yaptığı çalışma veya vardığı sonuç: *Birtakım düşüncelere dalmışken... Onun düşüncesine göre...* **Fikir** zihinde çizilmiş bulunan veya çizilen biçim: *Bu konuda hiçbir fikrim yok.* **Kanı, kanış (kanaat)** kesinleşmiş, karar kılmış düşünce. **Mütalâa, mülâhaza** (ileri sürülen) düşünce. **Oy (rey)** tutulacak yol için ileri sürülen kanış. **Görüş (telâkki)** bir soru üzerine genel olarak tutulan düşünme yolu. **Anlayış, kafa (zihniyet)** zihnin eğitim ve eğilim özelliği: *Bu kafadaki insanlarla anlaşmak kolay değil.* **İçtihat** karşılaştırma yolu ile varılan kanış.

DÜŞÜNCESİZ iyi düşünmeden davranan. **Akılsız, beyinsiz** ilerisini görüp hesabetmeden davranan. **Muhakemesiz** iyi muhakeme etmeyip

ters sonuçlarla karşılaşan. **Şaşkın** ne yapacağını bilmiyecek derecede düşünme karışıklığına uğramış olan. **Alık, sersem** zihni karışık olan. **Patavatsız** sıra, saygı gözetmeden, nereye varacağını düşünmeden aklına geleni yapan veya söyliyen. **Sallapati** düşünmeden ve kaygısızca her işe veya her yere dalıveren (Bak. budala).

DÜŞÜNÜLEBİLİR Bak. olağan.

DÜŞÜRMEK bir şeyi, dayanağını kaldırarak veya dengesini bozarak yukarıdan aşağıya indirivermek. **İndirmek** yukarıda olan bir şeyi aşağıya almak. **Devirmek** ayakta veya dikili duran bir şeyi düşürüp yatar bir duruma sokmak. **Yıkmak** bir şeyi parçalıyarak yere almak. **Alaşağı etmek** (halk dilinde) kapıp yere vurmak, devirmek.

DÜZ Bak. doğru[1].

DÜZELTMEK karışıklığını veya kusurunu gidermek. **Çeki düzen vermek** göze batan kusurlarını düzeltmek. **Onarmak (tamir etmek)**bozukluğunu veya haraplığını gidermek. **Meremet etmek** (halk dilinde) şöyle bir onarmak. **Kalafatlamak, kalafata çekmek** (mecaz olarak ve şaka yollu) onarmak.

DÜZEN Bak. kural.

DÜZENBAZ Bak. hileci.

DÜZENCİ Bak. hileci.

DÜZENLİ (tertipli) her hangi bir kurala uygun olarak yapılmış olan. **Düzgün (muntazam)** uyması gereken kurala göre yapılmış olan. **Rabıtalı, insicamlı** her yanı birbirini tutan, kısımları birbirine uyan. **Derli toplu (mazbut)** dağınık olmıyan. **Cemiyetli** her şeyi içine almış olup eksiği olmıyan. **Tekdüzen (muttarit)** düzenli bir şekilde tekrarlanan. **Usturuplu** (halk dilinde) derli toplu ve ustalıklı.

DÜZENSİZ Bak. sakat.

DÜZENSİZLİK Bak. karışıklık.

DÜZGÜN Bak. düzenli ve doğru[1].

DÜZLEM Bak. doğru[1].

DÜZME, DÜZMECE (sahte) gerçek diye kabul ettirilmek için aslına benzetilerek yapılan. **Kalp** (para hakkında) düzme. **Yalancı** (elmas, inci gibi değerli taşlar için) yapma. **Yapma (suni)** tabiattaki varlıklara benzetilerek insan eliyle yapılan. **Taklit** aranılan, istekle karşılanan bir şeyin, kendisi sanılacak kadar benzetilmiş düzmesi. **Yapmacık (câli)** içten gelmediği halde öyle gösterilmek istenilen. **Takma (müstear)** eksik olan aslı yerine konmak üzere meydana getirilen yapma. **Uydurma** hiç bir köke, hiç bir temele dayanmıyan.

DÜZTABAN Bak. uğursuz.

E

EBLEH Bak. budala.
ECLÂF Bak. serseri.
ECNEBİ Bak. yabancı.
EDA Bak. naz ve durum.
EDALI tavırları hoş olan. **Oynak** davranışı ağır başlı olmamakla beraber hoşa giden. **Fingirdek** fazla oynak. **Cilveli (işvebaz)** tavır ve davranışı çekici olan. **Kırıtkan** tadını kaçıracak derecede fazla cilvelenen. **Yosma** şen, oynak ve güzel.
EDİNME Bak. kazanç.
EDİNMEK Bak. kazanmak.
EDEP başkalarının yüzünü kızartacak hareketlerden sakınma duygusu. **Terbiye** başkalarının ayıplamasına meydan verecek hareketlerden sakınma duygusu. **İncelik (zarafet)** başkalarına karşı, onların sevgi ve ilgisini çekecek tarzda davranma yeteneği. **Nezahet** sözde kaba ve iğrenç kelimeler kullanmayıp bunların ince ve sevimlisini seçme yeteneği. **Nezaket** başkalarına karşı saygılı davranma yeteneği. **Davranış töresi (muaşeret âdabı)** topluluk hayatında ayıplanmamak ve hoş karşılanmak için insanların uymaları gereken kurallar.
EDEPSİZ Bak. terbiyesiz.
EDER Bak. karşılık.
EFENDİ Bak. terbiyeli.
EFKÂRLANMAK Bak. üzüntü.
EFSANE Bak. hikâye.
EĞİTMEN Bak. hoca.
EĞLENMEK [1] **(zevk etmek)** günlük işlerden ayrılarak her hangi bir şekilde hoş ve neşeli vakit geçirmek. **Keyfetmek, keyif çatmak, keyif yetiştirmek** her türlü kaygılardan uzaklaşarak eğlenmek. **Keyif sürmek** sürekli olarak keyfetmek. **Oyalanmak** sıkılmamak veya avunmak için rasgele bir şey yapmak. **Avunmak** bir zaman için acısını unutup ferahlamak. **İçi açılmak, ferahlamak, ferahlanmak** sıkıntısı, tasası dağılmak.
EĞLENMEK[2] Bak. alay etmek.
EHİL bir işi iyi yapabilen veya o işten iyi anlıyan. **Erbap** (halk dilinde) ehil. **Yetkili (salâhiyettar)** bir işi yapma hakkı olan veya o işi yapmakla görevli olan. **Uzman (mütehassıs)** bir bilim kolunda yetkili olan kimse. **Usta** bir işi dikkati çekecek kadar iyi yapabilen. **Üstad** sanatta veya bilimde meslektaşlarından üstün tanınan kimse.
EHLİDİL Bak. kalender.
EHLİYET Bak. yetenek.
EHLİYETNAME Bak. şahadetname.
EKMEK tohum için, **dikmek** ise fide, fidan, çubuk gibi şeyler için kullanılır.
EKSERİYET Bak. çokluk.
EKSİK Bak. ayıp ve az.
EKSİK GELMEK Bak. azalmak.

EKSİKSİZ Bak. iyi.
EKSİLMEK Bak. azalmak.
EKTİ Bak. bedavacı.
EKÛL Bak. boğazlı.
EL Bak. ülke.
EL Bak. yabancı.
ELÂLEM Bak. yabancı.
ELDE ETMEK Bak. kazanmak.
ELEBAŞI Bak. başkan.
ELE GEÇİRMEK Bak. tutmak ve kazanmak.
ELEM Bak. ıstırap.
ELGİN Bak. yalnız.
ELİ AÇIK (cömert) malca ve paraca fedakârlıktan çekinmiyen. **Vergili** sık sık armağan vermekten, bağış yapmaktan hoşlanan. **Tutumsuz** idaresizliği yüzünden para artıramıyan. **Savurgan (müsrif)** parasını boş yere harcıyan. **Hovarda** zevki için para harcamaktan kaçınmıyan. **Mirasyedi** pek savurgan olanlar için mecaz yollu söylenir.
ELÎM Bak. üzücü.
ELİNDEN TUTMAK Bak. korumak.
ELİ SIKI (hasis) malını, parasını pek kıskanan. **Cimri** eli pek sıkı olan. **Pinti** malını, parasını kendinden de esirgeyip varlık içinde darlık çeken. **Nekes** başkaları için fedakârlıkta bulunmaya eli varmıyan. **Paragöz** (halk dilinde) her şeyi para ile ölçen, paraya pek düşkün olan. **Tutumlu (idareli, muktesit)** parasını, malını savurmayıp iyi kullanan. **Hesabi** parasını ancak uzun uzun düşünerek harcıyan. **Çingene** hesabiliği en önemsiz şeylere kadar ileri götürenler için mecaz olarak kullanılır.

ELLEMEK Bak. değmek.
EL YATKINLIĞI Bak. ustalık.
EMANET ETMEK Bak. ısmarlamak.
EMARE Bak. belirti.
EMDİRMEK emmek işini yaptırmak. **Emzirmek** kendi memesinden süt emdirmek.
EMEK bir işin yapılmasında harcanan beden veya kafa gücü. **Çaba (ceht)** olanca gücünü toplayıp harcama. **Gayret** usanmadan, yılmadan çalışma. **Himmet** başkalarına yardım veya iyilik etmek ereğiyle emek harcama. **Çalışmak (sâyetmek)** her hangi bir sonuca varmak için emek harcamak. **Uğraşmak** güç bir işi yapmak için çalışmak. **Çabalamak** güç bir durumdan kurtulmak veya gücünün yetmediği bir işi yapmak için çalışmak. **Didinmek** çok zahmet çekerek biteviye çalışmak. **Becelleşmek, mecelleşmek** (halk dilinde) uğraşmak, didinmek. **Pençeleşmek** (mecaz olarak) büyük zorluklarla savaşarak çalışmak.
EMEKÇİ Bak. işçi.
EMEL Bak. amaç.
EMİN Bak. namuslu.
EMİR Bak. buyruk.
EMNİYET Bak. inan.
EMNİYET ETMEK Bak. ısmarlamak.
EMSALSİZ Bak. tek.
EMZİRMEK Bak. emdirmek.
ENAYİ Bak. budala.
ENDAM Bak. boy.
ENDİŞE Bak. tasa.
ENERJİ Bak. güc.
ENGEL (mâni, mania) bir işi yapılamaz hale sokan şey veya sebep. **Çaparız (ârıza)** bir işi az veya çok

bir zaman için engelliyen sebep. **Pürüz** küçük engel. **Çekinecek, sakınca (mahzur)** bir işten çekinilmeyi, onu yapmaktan vazgeçmeyi gerektiren sebep.

ENGEL OLMAK Bak. güçleştirmek.

ENGİN Bak. geniş.

ENİKONU Bak. çok[2].

ENLİ Bak. geniş.

ENSELEMEK Bak. tutmak[2].

ENTİPÜFTEN Bak. gelişigüzel.

EPEY Bak. çok[2].

ERBAP Bak. ehil.

ERDEM (fazilet) ahlâkın övdüğü iyilikçilik, merhamet, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk gibi özgeci eğilimlerin genel adı. **Artam (meziyet)** bir kimsede veya bir şeyde faydalı olan ve beğenilen üstünlük. **Değer (kıymet)** bir şeyin veya kimsenin taşıdığı yüksek ve yararlı nitelik.

EREK Bak. amaç.

ERGİ Bak. nimet.

ERİMEK Bak. yıpranmak.

ERK Bak. güc.

ERKÂN Bak. kural.

ERKE Bak. güc.

ERKEK Bak. insan.

ERKEK ADAM Bak. mert.

ERKEN Bak. çabuk.

ERKİN Bak. bağımsız.

ESASSIZ Bak. boş[2].

ESEF Bak. üzüntü.

ESEN (sıhhatli) hiçbir hastalığı olmıyan. **Sağlam** esenliği kolay kolay bozulmaz. **Kuvvetli** vücut gücü ortadan fazla olan. **Güclü kuvvetli** vücut gücü yerinde olan. **Gürbüz (tendürüst)** esen, güclü ve iyi gelişmiş. **Canlı** esen ve kıpırdak. **Dinç (tüvana)** gücü eksilmemiş.

ESENLİK Bak. sağlık.

ESİNTİ Bak. rüzgâr.

ESİRGEMEK[1] (diriğ etmek) bekleyip umduğu bir şeyden birini yoksun bırakmak. **Kıskanmak** bir şeyi vermeye kıyamamak. **Kısmak** veregeldiğini azaltmak.

ESİRGEMEK[2] Bak. korumak.

ESKİ yerine göre "eskimiş", "yıllanmış", "partal", "önceki", "kıdemli", "aşnı" anlamına kullanılır. **Eskimiş, köhneleşmiş** zamanı geçmiş. **Yıllanmış** üzerinden yıllar geçmiş. **Partal** kullanıla kullanıla yıpranmış. **Önceki (sabık)** bir orunda bulunmakta olandan önce bulunmuş olan. **Kıdemli** yerini epey zamandan beri tutan. **Aşnı (atîk, kadim)** uzak geçmişte olan veya o zamandan kalmış olan **Antika** geçmiş zamanlardan kalma. **Bayat** zamanla tazeliğini kaybetmiş olan. **Köhne** yerme yollu "eskimiş", "yıllanmış", "partal" anlamına kullanılır.

ESKİMEK Bak. yıpranmak.

ESKİMİŞ Bak. eski.

ESKİ PÜSKÜ Bak. harap.

ESNA Bak. zaman.

EŞ ikisi bir çift meydana getiren şeylerden her biri. **Eşit (müsavi)** şu veya bu bakımdan birbirinden ne artık ne de eksik olmıyanlardan her biri. **Tıpkı** ayırdedilemiyecek kadar benzer olan: *Bu onun tıpkısı.* **Aynı** başka değil yine o: *Aynı yoldan. Aynı gün.* Aynı kelimesi "tıpkı" anlamına da kullanılır: *Bunun aynısını bulamadım.*

EŞ DOST Bak. dost.

EŞİT Bak. eş.

EŞKIYA Bak. haydut.
EŞMEK Bak. koşmak.
EŞSİZ Bak. tek.
ETEĞİ DÜŞÜK Bak. kılıksız.
ETLEÇ Bak. şişman.
ETRAF Bak. çevre.
EV (geniş anlamiyle) konut, (dar anlamiyle) yalnız bir ailenin oturacağı şekilde yapılmış ayrı bina. **Konut (mesken, ikametgâh)** bir kimsenin yatıp kalktığı, iş zamanı dışında eğleştiği yer. **Ev bark** evli bir kimsenin aile ocağı. **Yuva** (mecaz olarak) konut, ev. **Konak** şehir içinde büyük ve görkemli ev. **Konak yavrusu** konağı andıran ev. **Köşk** açıklık yerde, bahçe içinde yapılmış süslü ev. **Kâşane** masraftan kaçınılmıyarak yapılmış büyük ve süslü yapı. **Saray** devlet başkanlarının oturması için yapılmış kâşane. **Apartman** bir kat üzerinde bir kaç odası olan daire ve böyle dairelere bölünmüş bina. Eskiden "ev" anlamına kullanılan **hane** kelimesi bugün, "konut" anlamiyle, yalnız bir yerdeki ev sayısını anlatmak için söylenir: *Bu köyde seksen hane var.*
EV BARK Bak. ev.
EVBAŞ Bak. serseri.
EVHAM Bak. kuruntu.
EVLÂT bir kimsenin oğlu veya kızı. **Çocuk** da insan yavrusu anlamından başka bu anlamda da kullanılır; yaşı küçük evlâtlar için **yavru** da denir. **Evlâtlık** kendi dölünden olmadığı halde bir kimsenin evlât edindiği çocuk. **Kız** her yerde ve her sınıf halk arasında "kız evlât", **oğul** da "erkek evlât" anlamındadır. Eski nezaket dilinde kız evlâda **kerime,** oğlana da **mahdum** denirdi (Bak. çocuk).
EVLÂTLIK Bak. evlât.
EVMEK Bak. çabukluk.
EVVELKİ Bak. ilk.
EZA Bak. sıkıntı [2].
EZBERLEMEK Bak. öğrenmek.
EZİYET Bak. sıkıntı.
EZMEK Bak. hırpalamak.

F

FAHİŞ Bak. pahalı.
FAHİŞE Bak. ahlâksız [2].
FAHRÎ Bak. karşılıksız.
FAKA BASTIRMAK Bak. aldatmak.
FAKİR Bak. parasız [1].
FALSO Bak. yanlışlık.
FARFARA Bak. konuşkan.
FARK ETMEK Bak. görmek ve anlamak.
FARKINA VARMAK Bak. görmek.
FARMASON Bak. dinsiz.
FASAFİSO Bak. boş [2].
FAYDA Bak. kazanç.
FAZİLET Bak. erdem.
FAZLA Bak. çok [1].
FEDA ETMEK Bak. harcamak.
FEDAKÂR Bak. gözütok.
FELÂKET büyük zarar ve sıkıntılara yol açan olay veya hal. **Âfet** önlenmesi insan elinde olmıyan büyük felâket. **Belâ** dışarıdan gelen ve savuşturulması güç olan pek zararlı ve sıkıntılı hal. **Kaza** kimsenin eli olmadan ansızın meydana gelen zararlı olgu. **Musibet** büyük zararlara yol açan ve kolay kolay kurtulunamıyan hal. **Varta** tehlikeli durum. **Badire** beklenmedik bir zamanda çıkan büyük tehlike. **Nikbet** mevkiinden düşme felâketi.
FELEKZEDE Bak. zavallı.
FEN Bak. bilgi.
FENLENMİŞ Bak. kurnaz.
FERAGATLİ Bak. gözütok.
FERAHLAMAK Bak. eğlenmek.
FERAHLANMAK Bak. eğlenmek.
FERAHLIK Bak. sevinç.
FERDÎ Bak. tekçe.
FERMAN Bak. belge.
FERT Bak. insan.
FERTİĞİ ÇEKMEK Bak. gitmek.
FERYAT Bak. çığlık.
FESATÇI Bak. karıştırıcı.
FETTAN Bak. edalı.
FEYZ Bak. bolluk.
FIKDAN Bak. yokluk.
FIKRA Bak. hikâye ve cümle.
FINDIKÇI Bak. şırfıntı.
FIRLAMAK Bak. sıçramak ve koşmak.
FIRTINA Bak. rüzgâr.
FISILDAMAK Bak. söylemek.
FISLAMAK Bak. söylemek.
FITRAT Bak. alışkı.
FITRİ Bak. doğuştan.
FİAT Bak. karşılık.
FİGAN Bak. çığlık.
FİKİR Bak. düşünce.
FİLOZOF Bak. kalender.
FİNCANCI KATIRLARINI ÜRKÜTMEK Bak. çam devirmek.
FİNGİRDEK Bak. edalı.
FİRAKLI Bak. üzücü.
FİRAR ETMEK Bak. gitmek.
FİRE Bak. zarar.
FİSKOS Bak. konuşma [2].
FİTLEMEK Bak. özendirmek.
FİTNECİ Bak. karıştırıcı.

FİTNE FÜCUR Bak. karıştırıcı.
FİT SOKMAK Bak. özendirmek.
FİYASKO Bak. boş [2].
FOS Bak. boş [2].
FUKARA Bak, parasız [2].
FÜRUMAYE Bak. alçak.

G

GABİ Bak. budala.
GAFLET Bak. dikkatsizlik.
GAF YAPMAK Bak. çam devirmek.
GAİLE Bak. üzüntü.
GALAT Bak. yanlışlık.
GALEBE Bak. yenme.
GALİBİYET Bak. yenme.
GALİZ Bak. çirkin.
GAM Bak. üzüntü.
GANGSTER Bak. haydut.
GARAZ Bak. düşmanlık.
GARET Bak. çalmak.
GARİP Bak. tuhaf ve yalnız.
GARİPSEME Bak. üzüntü.
GASPETMEK Bak. zaptetmek ve çalmak.
GAYE Bak. amaç.
GAYRET Bak. emek.
GAYRETKEŞ Bak. çalışkan.
GAYRETLİ Bak. çalışkan.
GAYRİ MUAYYEN Bak. bellisiz.
GAZA Bak. savaş.
GAZAP Bak. kızmak.
GAZVE Bak. savaş.
GEÇİMLİK Bak. yiyecek.
GEÇİMSİZ Bak. huysuz.
GEÇİNMEK gerekli araçları sağlıyarak yaşamak. **Hallenip küllenmek** şöyle böyle geçinmek. **Sebeplenmek** şu veya bu fırsattan faydalanarak şöyle böyle bir geçim sağlamak. **Kifaflanmak** elde olanla geçinmeye çalışmak.
GEÇİŞTİRMEK Bak. kurtulmak.
GELENEK Bak. töre.
GELGEÇ Bak. sebatsız.
GELİŞİGÜZEL, RASGELE seçip ayırmaksızın. **Üstünkörü (sathi)** işin ince noktalarına el atmadan, derinliğine gitmeden yapılan. **Özensiz** özen vermeden yapılan. **Yarım yamalak** eksik ve yetersiz bir şekilde yapılan. **Kabataslak** ancak genel ve yaklaştırmaca bir fikir verecek şekilde yapılan. **Baştan savma** ancak yapılmış densin diye gönülsüz olarak yapılan. **Sudan** aydınlatıcı ve kandırıcı olmıyan. **Gönülsüz (kerhen)** istemiye istemiye yapılan. **Yarım ağızla** gönülsüzce (söylenen). **Derme çatma** şuradan buradan toplanmış olup aralarında uygunluk bulunmıyan. **Bozuk düzen** düzenli olmıyarak. **İyi kötü** güçlükle iyi sayılabilen. **Entipüften** hiçbir değeri olmıyan. **Başı bozuk** pek düzensiz.
GELİŞMEK Bak. büyümek.
GENÇ çocukluktan sonra gelen yaşama çağına basmış olan (kadın veya erkek). **Delikanlı** genç ve gürbüz (erkek). **Taze** genç kadın veya kız. **Şabıemret** henüz bıyığı sakalı çıkmamış delikanlı.
GENİŞ eni veya hem eni hem boyu fazla olan: *Geniş bir yol. Geniş bir meydan.* **Bol** (başka bir şeye geçirilen şeyler hakkında) gereğinden geniş: *Bol elbise. Bol bir çerçeve.* **Enli** eni boyuna göre fazla olan.

Engin (vâsi) ucu bucağı görünmiyecek kadar geniş.

GENİŞLİK Bak. tahammül.

GENLİK Bak. bolluk.

GERÇEK (hakiki) uydurmalığı, yakıştırmalığı, yalanı olmıyan. **Sahici** taklit veya yapma olmıyan: *Sahici elmas.* **Asıl** aranılan nitelikleri kendinde toplamış bulunan: *Asıl iyilik budur.* **Öz** (akrabalık anlatan kelimelere getirildiği vakit) üvey olmıyan: *Öz kardeş. Öz evlât.*

GERÇEKLEŞTİRMEK Bak. yapmak.

GEREK (lâzım) her hangi bir işin yapılabilmesinin bağlı bulunduğu (şey). **Zorunlu (mecburi)** içinde bulunduğumuz şartların bizi yapmaya zorladığı (şey). **Kaçınılmaz, vazgeçilmez (zaruri, mübrem)** mutlaka yapılması gereken.

GEREKLİK (icap, iktiza, hacet, lüzum) gerek olma hali. **İhtiyaç** gereklik duyma. **Zaruret** kesin gereklik.

GERİ Bak. arka.

GERİ ÇEKİLME Bak. yenilgi.

GERİLLÂ Bak. savaş.

GEVEZE Bak. konuşkan.

GEVREK Bak. yumuşak.

GEVŞEK Bak. yumuşak.

GEVŞEMEK sıkılığını, gerginliğini veya hızını yitirmek. **Tavsamak** eski hızını, eski şiddetini yitirmek. **Sölpümek, pörsümek, porsumak** tazeliğini yitirerek gevşeyip sarkmak. **Kağşamak** (birçok parçalardan yapılmış şeyler) eklem yerleri gevşeyip oynar hale gelmek. **Solmak** (çiçekler hakkında) tazeliği, diriliği geçip bozulmak.

GEYİK ETİNE GİRME Bak. şişman.

GEZ Bak. defa.

GEZİ Bak. yolculuk.

GEZİNME Bak. yolculuk.

GEZİNMEK Bak. gezmek.

GEZİNTİ Bak. yolculuk.

GEZMEK görmek, eğlenmek veya hava almak gibi ereklerle bir yere gitmek. **Gezinmek** dar bir çevre içinde yavaş yavaş yürümek. **Dolaşmak** "bir yerin açıklarından geçmek" anlamından başka "gezinmek" anlamı da vardır. **Kolaçan etmek** (halk dilinde) etrafı yoklamak ereğiyle şöyle bir dolaşmak.

GICIR GICIR Bak. yeni.

GIDA Bak. yiyecek.

GINA GELMEK Bak. bıkmak.

GIPTA ETMEK Bak. imrenmek.

GIYBET Bak. kınama.

GİDERMEK Bak. yok etmek.

GİRGİN herkesle çabuk ahbaplık kurarak işini yürütebilen. **Sokulgan** herkesle çabuk tanışıp kendini sevdirmesini bilen. **Girişken (müteşebbis)** boş durmayıp daima yapılacak yararlı işler bulan.

GİRİŞKEN Bak. girgin.

GİRİŞMEK Bak. kalkmak.

GİRMEK Bak. kapulanmak.

GİTMEK bulunduğu yerden kalkıp uzaklaşmak. **Ayrılmak** ilgisini keserek gitmek. **Savuşmak** haber vermeden veya sebep göstermeden gitmek. **Kaçmak (firar etmek)** koşa koşa veya gizlice gitmek. **Tüymek** (külhanbeyi argosunda) savuşmak, **fertiği çekmek** de kaçmak anlamınadır.

GİYDİRMEK Bak. azarlamak.

GİZLEMEK Bak. saklamak.
GİZLİ Bak. saklı.
GİZLİ TUTMAK Bak. saklı.
GOCUNMA Bak. kuruntu.
GÖBEKLİ Bak. şişman.
GÖÇERMEK Bak. devretmek.
GÖĞÜS vücudun boyunla karın arası. **Döş** göğüsün yukarı ve ön kısmı. **Bağır** bazı deyimlerde göğüs anlamiyle geçer. **Koyun** "göğüs ile giysi arasındaki boşluk" demek ise de **koyuna almak** deyiminde "yatakta kucak"anlamiyle geçer.**Kucak** (ayakta iken) açık kollarla göğüs arası, (otururken) kasıklardan dizlere kadar olan kısım: *Kucağına almak. Kucağına oturtmak.* **Sine, ağuş** "göğüs" ve "kucak" anlamında olan bu kelimeler ancak mecaz olarak kullanılır.
GÖĞÜS GERMEK Bak. katlanmak.
GÖNDERMEK ile **YOLLAMAK** arasında anlam ve kullanış bakımından belli bir fark yoktur. **Salmak** kelimesinde az çok bir çabukluk ve acele düşüncesi vardır: *Haber salmak. Adam salmak.*
GÖNLÜ GANİ Bak. gözütok.
GÖNLÜ RAHAT Bak. rahat.
GÖNLÜ TOK Bak. gözütok.
GÖNÜL Bak. yürek.
GÖNÜL İSTEĞİ Bak. arzu.
GÖNÜLSÜZ Bak. gelişigüzel.
GÖRENEK Bak. töre.
GÖREV Bak. ödev.
GÖRGÜ toplum hayatında raslanılan öğretici olguların insana sağladığı olgunluk. **Denemişlik (tecrübe)** insanın, başından geçip hayat kavrayışını genişleten olgu. **Gözlem (müşahede)** bir şeyi iyi anlamak için onun türlü belirtilerini gözden geçirme işi.
GÖRGÜSÜZ görgüsü olmıyan (Bak. görgü). **Görmemiş** görgüsüzlük yüzünden yersiz davranışlarda bulunan. **Sonradan görme** varlığa sonradan eriştiğini haliyle belli eden. **Ne oldum delisi** eline geçen yetkinin sınırını ölçemiyerek aşırı davranışlarda bulunan. Halk dilinde **hödük** "görgüsüz", **hırt** "kendini bir şey sanan görgüsüz" anlamına geldiği gibi külhanbeyi argozunda da **hıyar** ve **hışır** "görgüsüz" demektir.
GÖRMEK göz yardımiyle bir şeyin varlığını duymak. **Seçmek (fark etmek)** bir şeyi tanıyacak veya başka şeylerden ayıracak kadar görmek. **Gözüne çarpmak, farkına varmak** gördüğü şey dikkatini çekmek. **Gözüne batmak** aykırı, yakışıksız veya uygunsuz görülen bir şeyden tedirgin olmak. **Gözüne ilişmek** rasgele görmek.
GÖRMEMİŞ Bak. görgüsüz.
GÖRMÜŞ GEÇİRMİŞ Bak. olgun.
GÖRÜLMEK Bak. görünmek.
GÖRÜNMEK, GÖZÜKMEK kendini göstermek. **Görülmek** görmek işine konu olmak. **Belirmek** ilkin belli veya meydanda olmıyan bir şey açığa çıkmak. **Meydana çıkmak** herkesin görebileceği, anlıyabileceği bir hale girmek. **Sırıtmak** (mecaz olarak beğenilmiyen haller için) meydana çıkmak.
GÖRÜŞ Bak. düşünce.
GÖRÜŞME Bak. konuşma [2].
GÖSTERİ (tezahürat) halkın her hangi

bir duygusunu göstermek için topluca yaptığı yürüyüş, ziyaret gibi işler. **Nümayiş** halkın, bir hoşnutnutsuzluğunu göstermek için yaptığı gösteri. **Miting** her hangi bir topluluk sorusu üzerine dikkati çekmek için, en çok açık havada yapılan halk toplantısı. **Tören (merasim)** her hangi bir duygunun gösterilmesi için, konunun özelliğine göre bir takım görenek ve usullere uyularak yapılan işlerin topu. **Âyin** dinsel tören. **Alay** bir törene veya bir gösteriye katılan kalabalık. **Gösteriş** başkalarını aldatmak, şaşırtmak, korkutmak veya kendini beyendirmek için birinin yaptığı davranış. **Çalım, kurum** övünme gayretiyle takınılan gösterişli tavır. **Afi** ve **caka** "çalım", "kurum" anlamına argo kelimeleridir.

GÖSTERİŞLİ Bak. güzel.

GÖVDELİ (cüsselı, vücutlu) vücudu iri ve oldukça şişman olan. **İri kıyım, keresteli** (halk dilinde) iri (kimse). **İri yarı (müheykel)** gövdesi fazla iri. **Çam yarması** teklifsiz konuşmada alay yollu iri gövdeli anlamına kullanılır.

GÖZ ATMAK Bak. bakmak.

GÖZDAĞI Bak. korkutma.

GÖZETMEK Bak. korumak.

GÖZETLEMEK Bak. bakmak.

GÖZ GEZDİRMEK Bak. bakmak.

GÖZLEM Bak. görgü.

GÖZLEMEK Bak. bakmak.

GÖZ ÖNÜNDE Bak. belli.

GÖZ PEKLİĞİ Bak. cesaret.

GÖZÜAÇIK Bak. akıllı.

GÖZÜ KALMAK Bak. imrenmek.

GÖZÜKMEK Bak. görünmek.

GÖZÜ KORKMAK Bak. korkmak.

GÖZÜNE BATMAK Bak. görmek.

GÖZÜNE ÇARPMAK Bak. görmek.

GÖZÜNE İLİŞMEK Bak. görmek.

GÖZÜNÜ AÇMAK Bak. uyanmak.

GÖZÜNÜ KORKUTMA Bak. korkutma.

GÖZÜ TOK, TOK GÖZLÜ mala düşkün olmıyan. **Gönlü gani** mala düşkün olmadıktan başka eli de açık olan. **Gönlü tok (feragatli)** kendi isteğiyle hakkından vazgeçen. **Kanık (kanaatkâr)** gözü çokta olmayıp elindeki ile veya azla yetinen. **Fedakâr** şu veya bu uğurda elindeki değerli şeyi vermekten çekinmeyen.

GÖZ YUMMA Bak. tahammül.

GUDUBET Bak. çirkin.

GULGULE Bak. gürültü.

GURBETÇİ Bak. yalnız.

GURUR Bak. namus.

GURURLU Bak. kibirli.

GÜC (kuvvet) bir etkinin karşılanmasını veya bir direncin yenilmesini sağlıyan özellik. **Kudret** (halk dilinde) paraca güc. **Erk (iktidar)** yapabilmeklik, şunu bunu yaptıran özellik veya yetke. **Erke (enerji)** gücünü harcama istek ve yeteneği. **Satvet** sindirici erk. **Yeğinlik (şiddet)** bir gücün yüksek derecesi. **Takat, derman, mecal** vücudun kımıldanma gücü.

GÜCENMEK Bak. darılmak.

GÜCLÜ KUVVETLİ Bak. esen.

GÜCSÜZ (kuvvetsiz) bir şey yapmaya gücü yetmiyen. **Dayanıksız, yalınkat** dayanma gücü az olan. **Zayıf** şu veya bu bakımdan gücü az olan.

Nazik inceliği dolayısiyle kolayca bozulan (şey) veya hastalanan (bünye). **Lâpacı** (mecaz olarak) vücutça toplu olduğu halde gücü ve dayanıklılığı olmıyan. **Mahallebici** (mecaz olarak) nazlı büyütülmüş dayanıksız ve cesaretsiz. **Çıtkırıldım** maddi ve manevi etikilere karşı fazla duyarlık gösteren. **Nanemolla** (mecaz olarak) ruh ve vücutça dayanıksız ve beceriksiz.

GÜÇ, ZOR (müşkül) ağır ve yorucu emekle yapılan. **Çetin** çok güç. **Nazik** başarılması büyük bir uzluğa ve dikkate bağlı olan.

GÜÇLEŞTİRMEK, ZORLAŞTIRMAK bir işin yapılmasını güç bir hale sokmak, **kösteklemek, ket vurmak** engelliyecek kadar güçleştirmek. **Set çekmek** kesin bir davranışla bir işin yapılmasını imkânsız kılmak. **Baltalamak** bile istiye bir işi bozacak bir şey yapmak. **Önlemek, önüne geçmek** başgösteren kötü bir oluşu durdurmak. **Engel olmak (mani olmak)** düşünülen veya girişilen bir işi yaptırmamak. **Ayakbağı olmak** birinin davranış serbestliğini kısmak. **Yasak etmek (menetmek)** bir işin yapılmamasını buyurmak.

GÜLMEK bir şeyi birden bire tuhaf veya sevindirici bulduğunu yüz kaslarının özel bir kasılmasiyle birlikte sesli ve kesik soluklar çıkararak anlatmak. **Gülümsemek (tebessüm etmek)** sevinç, memnunluk gibi duygularını sessiz ve hafif bir gülüş ile anlatmak. **Kahkahayı basmak, kahkahalarla gülmek** "kah kah" diye gürültülü sesler çıkararak gülmek. **Makaraları koyuvermek** (mecaz olarak) kendini tutamıyarak kahkahayı basmak. **Sırıtmak** dişlerini göstererek yavan yavan gülümsemek. **Yılışmak** hoşa gidecek diye soğuk ve yapma bir tavırla gülümsemek.

GÜLÜMSEMEK Bak. gülmek.

GÜN gece ile gündüzü içine alan zaman süresine denmekle beraber sabahtan akşama kadar olan zamanı da anlatır: *Dün, bütün gün uğraştım.* **Gündüz** özellikle günün sabahtan akşama kadar süren aydınlık kısmının adı ise de çoğu zarf olarak kullanılır: *Gündüz hava sıcak olur.*

GÜNAH Bak. suç.

GÜNDELİK her gün olan: *Gündelik gazete.* **Günlük** o günkü: *Günlük yumurta.* "Günlük" kimi vakit "gündelik" anlamına da kullanılır: *Günlük masraf.*

GÜNDÜZ Bak. gün.

GÜNLÜK Bak. gündelik.

GÜR Bak. çok [2].

GÜRBÜZ Bak. esen.

GÜRÜLTÜ birbirini tutmıyan birtakım kaba seslerin topu. **Patırdı** insan ve hayvanların yaptığı gürültü. **Şamata** bağırıp çağırarak yapılan gürültü. **Hayhuy** her ağızdan bir ses çıktığı zaman duyulan ses karşılığı. **Curcuna** neşelenmiş bir toplulukta çıkan birbirini tutmaz seslerin karışması hali. **Uğultu (gulgule)** birçok yerden çıkıp tek sesmiş gibi duyulan kalın ve boğuk ses. **Çığrışma (velvele)** birçok kimselerin aynı zamanda bağrışmasından meydana gelen gürültü. **Harren**

gürra "gürültülü, patırdılı ve karışık bir şekilde" anlamiyle halk dilinde zarf olarak kullanılır.

GÜVEN Bak. inan.

GÜVENLİK Bak. inan.

GÜVEYİ evlenmekte olan erkeğe evlenme töreni sırasında verilen ad. **Damat** bir kızın ailesinden olan büyüklere nisbetle o kızın kocası. Bu iki kelime kimi vakit birbirinin yerine de kullanılır: *Damat çok memnun görünüyor. Hocagillerin güveyisi.*

GÜZEL hoşa giderek hayranlık uyandıran. **Cici** çocuk dilinde güzel ve iyi anlamına ise de hoşa giden ufak tefek şeyler için büyüklerce de kullanılır. **Biçimli** şekli, görünüşü oldukça güzel olan. **Yakışıklı** (erkekler için) güzel. **Dilber** (kadınlar için) güzel. **Alımlı** gözü ve gönlü çeken. **Gösterişli (müşekkel)** boyu bosu ile ve güzel biçimiyle gözleri kendi üzerine çeken. **Sevimli, şirin** aranan bütün şartlar kendisinde olmasa da hoşa giden. **Hoş** beğenilen, duyguları okşıyan. **Kanı sıcak** kendini çabuk sevdiren. **Cana yakın** hali ve davranışiyle sevgi ve ilgi çeken. **Tonton** (teklifsiz konuşmada) cana yakın. **Munis** yadırgama duygusu uyandırmıyan. **Lâtif, nefis,** hoşa giderek insanı hafifçe kendinden geçiren. **Zarif** konuşma ve davranışında veya anlamında bulunan incelikle hoşa giden (insan veya söz).

GÜZİDE Bak. seçkin.

H

HABER yeni olmuş veya olacak bir olgu üzerine bilgi. **Havadis** herkesin veya oldukça büyük bir kalabalığın ilgi ile karşılayabileceği haber. **Söylenti (şayia)** ağızlarda dolaşan ve doğruluğu pek belli olmıyan haber. **Rivayet** birinden birine zincirleme aktarılan haber. **Muştu (müjde)** sevindirici haber. **Karahaber** ölüm veya başka bir felâket haberi.

HACET Bak. gereklik.

HADEME Bak. hizmetçi.

HÂDİSE Bak. olay.

HADSİZ HESAPSIZ Bak. çok [2].

HAFİFMEŞREP Bak. şırfıntı.

HAFİFSEMEK (istihfaf etmek) yetersiz bulmak. **Önemsememek (mühimsememek)** önem vermemek, önemsiz ve değersiz bulmak. **Umursamamak** önem verip de kendine iş edinmekten kaçınmak. **Hor görmek (istihkar etmek)** değersiz ve aşağı görmek. **Meydan okumak** hasmının gücünü hafifsiyerek kendisini karşılaşmaya çağırmak.

HAİN Bak. muzır.

HAK Bak. insaf.

HAKAN Bak. hükümdar.

HAKİKATSİZ Bak. muzır.

HAKİKİ Bak. gerçek.

HAKÎM Bak. bilgili.

HAKKANİYET Bak. insaf.

HAKKINDAN GELMEK Bak. başarmak.

HAKİR Bak. değersiz.

HAL Bak. durum.

HALİS Bak. temiz.

HALİ VAKTİ YERİNDE Bak. zengin.

HALK Bak. topluluk.

HALLENİP KÜLLENMEK Bak. geçinmek.

HALLEŞME Bak. konuşma [2].

HALSİZ (bitap) her hangi bir sebepten takati kalmamış olan. **Mecalsiz, dermansız** çok halsiz. **Bitkin** son derece halsiz. **Yorgun** çalışarak takati azalmış. **Yorgun argın** epey yorulmuş bir halde. **Bitik, cansız** pek kuvvetsiz ve durgun.

HALUK Bak. terbiyeli.

HAMARAT Bak. çalışkan.

HAMASET Bak. cesaret.

HAMHALAT Bak. kaba [1].

HAN Bak. hükümdar.

HANE Bak. ev.

HANGİSİ Bak. kim.

HANIM Bak. kadın.

HANTAL Bak. kaba [2,3].

HAPTETMEK Bak. susturmak.

HARABATİ Bak. kılıksız.

HARAP yıpranma, kırılma, çökme, yıkılma gibi sebeplerle işe yaramıyacak hale gelen. **Viran** daha çok bakımsızlık yüzünden işe yaramıyacak hale gelen. **Eski püskü** kullanıla kullanıla harap olmaya yüz tutmuş (eşya). **Pejmürde** eski püskü ve dağınık.

HARARET Bak. sıcaklık.

HARARETLİ Bak. coşkun.

HARB Bak. savaş.

HARBCÛ Bak. savaşan.

HARCAMAK (sarfetmek) kullanarak elden çıkarmak. **Boşuna harcamak (israf etmek)** verimsiz bir şekilde harcamak. **Saçıp savurmak** boş yere ve pek düşüncesizce harcamak. **Çarçur etmek** (halk dilinde) boşuna harcamak. **Har vurup harman savurmak** parasını sokağa atarcasına çok miktarda ve boşuna harcamak. **Feda etmek** bir amaç uğurunda değerli bir şeyine kıyıp elden çıkarmak veya vermek.

HARCIÂLEM Bak. basit.

HAREKETLİ Bak. kıpırdak.

HARİS Bak. hırs.

HARREN GÜRRA Bak. gürültü.

HAR VURUP HARMAK SAVURMAK Bak. harcamak.

HÂS Bak. özel.

HASAR Bak. zarar.

HASBİ Bak. karşılıksız.

HASBİHAL Bak. konuşma[1].

HASEDETMEK Bak. imrenmek.

HASİS Bak. elisıkı.

HASSAS Bak. duygulu.

HASTA, SAYRI sağlık durumu bozuk olan. **Rahatsız, keyifsiz** (örtmece yoliyle) hasta veya az hasta. **Hastalıklı, illetli, dertli** uzun süren veya hiç geçmiyen bir hastalığı olan. **Mariz** ikide birde ufak tefek sebeplerle esenliği bozulan. **Sakat (malûl)** bir veya birkaç üyesi eksik yahut işlemez olan. **Yatalak** hastalıklı veya sakat olup yatağından kalkamıyan.

HASTALIKLI Bak. hasta.

HAŞARI Bak. huysuz.

HAŞLAMAK Bak. azarlamak.

HAŞYET Bak. korku.

HATA Bak. yanlışlık.

HATIRINA GELMEK Bak. hatırlamak.

HATIRINDA KALMAK Bak. hatırlamak.

HATIRINDAN ÇIKMAK Bak. unutmak.

HATIRINDA OLMAK Bak. hatırlamak.

HATIRINDA TUTMAK Bak. hatırlamak.

HATIRI SAYILIR Bak. çok[1].

HATIRLAMAK, HATIRINA GELMEK, AKLINA GELMEK önceleri gördüğü veya öğrendiği bir şey zihninde tekrar canlanmak. **Hatırında** veya **aklında kalmak** duyduğu bir şeyi unutmamak. **Hatırında** veya **aklında tutmak** gereğinde hatırlamak üzere zihnine yerleştirmek. **Hatırında** veya **aklında olmak** unutmamış bulunmak.

HATUN Bak. kadın.

HAVACIVA Bak. boş[2].

HAVADİS Bak. haber.

HAVAİ Bak. delişmen.

HAVALELİ Bak. kaba[3].

HAVALE ETMEK Bak. devretmek.

HAVALİ Bak. çevre.

HAYAL insanın olmuş veya varmış gibi kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey. **Hulya** tatlı hayal. **Hüsnü kuruntu** insanın saflıkla kapıldığı hülyayı anlatmak için alay yollu söylenir.

HAYÂSIZ Bak. terbiyesiz.

HAYAT Bak. ömür.

HAYAT SÜRMEK Bak. yaşamak.

HAYATTA Bak. sağ.

HAYDUT kanuna karşı gelip zor kullanarak cinayetler işliyen kimse. **Şaki, eşkiya** dağa çıkıp yanına hempalar toplıyarak ortalığı haraca kesen haydut. **Yolkesen** ıssız yerlerde her hangi bir fena maksatla insanın önüne çıkan kimse. **Soyguncu** soymak için yolcuların yolunu kesen haydut. **Karmanyolacı** şehir içinde ölüm tehdidiyle insanın parasını alan haydut. **Gangster** baskın yaparak silâh tehdidiyle soygun yapan haydut.

HAYHUY Bak. gürültü.
HAYIFLANMAK Bak. üzüntü.
HAYKIRMAK Bak. seslenmek.
HAYLAZ Bak. üşengen ve huysuz.
HAYLİ Bak. çok[1],[2].
HAYRAN OLMAK Bak. şaşmak.
HAYSİYET Bak. namus.
HAYTA Bak. serseri.
HAZ Bak. tat.
HAZELE Bak. serseri.
HAZIMLILIK Bak. tahammül.

HAZIR, ANIK bir iş için kendine gereken her şeyi tamamlamış bulunan. **Amade, müheyya** hazır olup işe girişmek için arzu duyan veya emir yahut işaret bekliyen. **Aleste** harekete hazır anlamına halk kelimesi. **Tetikte** her an uyanık ve hazır. **Tedarikli, hazırlıklı** her ihtimali düşünerek ona göre hazırlık yapmış olan.

HAZIRLAMAK Bak. yapmak.
HAZIRLIKLI Bak. hazır.
HAZİN Bak. üzücü.
HAZZETMEK Bak. hoşlanmak.
HEBENNEKA Bak. budala.
HEDEF Bak. amaç.
HEDİYE Bak. karşılık.
HEDİYE ETMEK Bak. bağışlamak.
HEMEN Bak. çabuk.
HEMENCECİK Bak. çabuk.
HEMPA Bak. arkadaş[2].
HEMŞERİ Bak. memleketli.
HERCAİ Bak. sebatsız.
HERCÜMERÇ Bak. karışıklık.
HERZE Bak. saçma.
HESABİ Bak. elisıkı.
HESAPSIZ Bak. çok[1].
HEVES Bak. arzu.
HEYBETLİ Bak. büyük.
HEYECANLI Bak. coşkun.
HEYET Bak. kurum.
HEYULÂ Bak. kuruntu.
HEZEYAN Bak. saçma.
HEZİMET Bak. yenilgi.
HIMBIL Bak. budala.
HINÇ Bak. düşmanlık.
HIR Bak. kavga.
HIRBO Bak. kaba.
HIRÇIN Bak. huysuz.
HIRILTI Bak. kavga.
HIRLAŞMA Bak. kavga.

HIRPALAMAK, ÖRSELEMEK şurasını burasını bozup eskimiş bir hale sokmak. **Berelemek** bir yerini ezerek, çizerek veya sıyırarak bozmak. **Ezmek** ağır bir baskı ile yassılatmak, parçalamak, toz veya hamur haline getirmek. **Tartaklamak** sarsa sarsa hırpalamak. **Zedelemek** şurasını burasını zarara uğratmak. **Yıpratmak** aşındırıp dayanıklığını azaltmak.

HIRPANİ Bak. kılıksız.

HIRS hoş görülmiyen veya ayıplanan şiddetli arzu. **Haris** böyle bir arzusu olan. **Tamah, tamahkârlık** bir şeyin

daha fazlasını elde etmek hırsı. **Açgözlülük** küçük şeylere karşı duyulan hırs (Bak. arzu).

HIRSIZLIK Bak. çalmak.

HIRSLANMAK Bak. kızmak.

HIRT Bak. görgüsüz.

HIRTLAMBA Bak. kılıksız.

HIŞIM Bak. kızmak.

HIŞIR Bak. görgüsüz.

HITTA Bak. ülke.

HIYANET Bak. muzır.

HIYAR Bak. görgüsüz.

HIZ Bak. çabukluk.

HIZLI Bak. süratli.

HİBE ETMEK Bak. bağışlamak.

HİCRAN Bak. üzüntü.

HİDDETLENMEK Bak. kızmak.

HİKÂYE bir olayı az çok etraflıca anlatma veya böylece anlatılan olay. **Fıkra** nükteli küçük hikâye. **Masal** çocuklara anlatılan ve çoğu olağanüstü olaylarla süslenmiş bulunan hikâye. **Efsane** halkın hayalinde türiyerek ağızdan ağıza dolaşan ve konusu çok defa olağanüstü nitelikte olan olgu. **Menkıbe** tanınmış veya adı tarihe geçmiş kimselerin erdemlerini anlatan hikâye.

HİKÂYE ETMEK Bak. söylemek.

HİLECİ (hilekâr) işine hile karıştıran. **Sahteci (sahtekâr)** düzme şeyler yapan. **Madrabaz** (mecaz olarak) çıkarını sağlamak için dürüst sayılmıyan çarelere başvuran. **Kalleş** insanı yalanla oyalıyarak işinin yüzüstü kalmasına sebebolan. **Kalpazan** kalp para basan anlamına ise de mecaz olarak işine yalan ve hile karıştıranlar için de kullanılır. **Kazıkçı** alış verişte insanı aldatan anlamına halk sözü. **Düzenci (düzenbaz)** düzen ve oyunla iş görmeyi huy edinmiş olan.

HİLEKÂR Bak. hileci.

HİMAYE ETMEK Bak. korumak.

HİMMET Bak. emek.

HİNOĞLU Bak. kurnaz.

HİSSE Bak. parça.

HİSSETMEK Bak. anlamak.

HİSSİZ Bak. ilgisiz.

HİTABE Bak. söz.

HİTABETMEK Bak. seslenmek.

HİZMETÇİ ev işlerini yapmak üzere para ile tutulan kadın. **Uşak** evde hizmet eden erkek. **Hademe, odacı** dairelerde ayak işlerinde kullanılan kimse. **Bevvap** eskiden okul hademesi. **Besleme** küçük yaşta eve alınıp büyütülerek hizmet gördürülen kız çocuğu. **Çırak** dükkânlarda hizmet eden kimse. **Yanaşma** çiftlik, bahçıvanlık gibi ev dışı işlerinde kullanılan kimse. **Ayvaz** eskiden büyük konaklarda sofra hizmetinde kullanılan kimse.

HOCA (genel olarak) başkasına bir şey öğreten. **Öğretmen (muallim)** ilk ve orta öğretim hocası. **Eğitmen** köy okullarında öğretmenlik yapmak üzere yetiştirilmiş kimse. **Okutman** üniversitelerde akademik bir unvanı olmıyan hoca. **Asistan** üniversitelerde doçent veya profesör yardımcısı. **Doçent** üniversitelerde hocalığın ilk aşaması. **Profesör** üniversitelerde doçentlikten sonra gelen hocalık aşaması. **Ordinaryüs** üniversitelerde en yüksek hocalık aşaması. **Müderris** (eskiden) medreselerde ve darı-ül-fünunda profesör. **Dersiâm**

(eskiden) büyük medreselerde yüksek müdderris. **Usta** zanaat veya çalgı öğreten kimse.

HODBİN Bak. ilgisiz.

HODKÂM Bak. ilgisiz.

HOMURDANMAK Bak. söylenmek.

HOPLAMAK Bak. sıçramak.

HOPPA Bak. delişmen.

HOR Bak. değersiz.

HOR GÖRMEK Bak. hafifsemek.

HORLAMAK Bak. azarlamak.

HOROZLANMAK Bak. kafa tutmak.

HORTUM Bak. rüzgâr.

HOŞ Bak. güzel.

HOŞBEŞ Bak. konuşma[2].

HOŞGÖRÜ Bak. tahammül.

HOŞLANMAK, HOŞUNA GİTMEK (hazzetmek) hoş duygular edinmek, hoş bulmak. **Beğenmek** bir şeyi iyi, güzel veya uygun bulmak. **Zevk almak** bir şeyi zevkli bulmak. **Sevmek** sevimli veya hoş bulup ilgilenmek. **Sarmak** bir şey birinin zevkini okşayıp kendine çekmek.

HOŞNUT Bak. memnun.

HOŞSOHBET Bak. şakacı.

HOŞUNA GİTMEK Bak. hoşlanmak.

HOVARDA Bak. eliaçık.

HOYRAT Bak. kaba[1].

HÖDÜK Bak. görgüsüz.

HULÂSA Bak. öz.

HULFETMEK Bak. caymak.

HULUSKÂRLIK Bak. yaranma.

HULYA Bak. hayal.

HUMMALI Bak. coşkun.

HURAFE Bak. yalan.

HURDA Bak. sakat.

HUSUMET Bak. düşmanlık.

HUSUSİ Bak. özel.

HUTBE Bak. söz.

HUY Bak. alışkı.

HUYLANMA Bak. kuruntu.

HUYLU Bak. huysuz.

HUYSUZ huyları dolayısiyle çevresindekilere üzüntü veren. **Huylu** acayip huyları olan. **Yaramaz** rahat durmıyan, söz dinlemiyen (çocuk). **Haylaz** tembel ve yaramaz. **Afacan** yaramaz fakat zeki ve sevimli. **Haşarı** çok yaramaz. **Dikkafalı** körü körüne inatçı. **Hırçın** olur olmaz şeylere sinirlenip huysuzluk eden. **Sinirli (asabi)** öfke, üzüntü, heyecan gibi duygularını yenemeyip ölçüsüzlüğe düşen. **Ters (aksi)** olmıyacak şeylerden mesele çıkaran. **Geçimsiz** olmıyacak şeyleri bahane edip dırıltı çıkaran. **Kavgacı** olmıyacak sebeplerle kavga çıkaran. **Yaygaracı** olmıyacak sebeplerle bağırıp çağıran. **Şirret** kendisinden sakınılması gereken kötü ve kavgacı kimse. **Âsi, serkeş** baş kaldırmayı, büyüklerine karşı gelmeyi huy edinmiş olan (Bak. terbiyesiz).

HUZUR Bak. rahat ve yer.

HÜCCET Bak. belge.

HÜCUM ETMEK Bak. çatmak[1].

HÜKÜM Bak. yargı.

HÜKÜMDAR taht sahibi olan devlet başkanı. **İmparator, ilhan** bir çok ülkeleri ve ulusları egemenliği altında tutan hükümdar. **Kral** tek bir ulusun hükümdarı, ki Türklerde **han,** Araplarda **melik,** Farslarda **şah** adını alır. **Bey** oymak veya küçük devlet başı. **Ban** Osmanlı İmparatorluğunun eski çağlarında imparatorluğa sınırdaş olan bazı İslâv eyâlet beylerine denirdi. **Çasar**

eskiden Avusturya imparatorlarına verilen unvan. **Çar** yakın geçmişe kadar Rus imparatoruna ve Bulgar kıralına denirdi. **Hakan, kağan** Türk ilhanlarına denirdi. **Hünkâr** Osmanlı hükümdarları için padişah anlamiyle kullanılırdı. **Kayser** eskiden Roma, Bizans ve Alman imparatorlarına verilen unvan. **Necaşi** Habeş imparatorunun unvanı. **Mihrace** Hindistanda müslüman olmıyan yerli hükümdarların büyüklerine verilen unvan. **Mikado** Japon imparatorunun unvanı. **Padişah** Osmanlı hükümdarı; (halk dilinde, bazan genel olarak) hükümdar. **Raca** Hindistanda mihraceden küçük hükümdar. **Sultan** Osmanlı ve bazı müslüman hükümdarının unvanı. **Şehinşah** İran hükümdarının unvanı. **Şeyh** Arap kabile veya aşiret başkanı. **Tekfur** eskiden Anadoludaki, bazı hıristiyan beylerine denirdi.

HÜNER Bak. ustalık.

HÜNKÂR Bak. hükümdar.

HÜR Bak. bağımsız.

HÜRMET ETMEK Bak. saymak.

HÜRMET GÖSTERMEK Bak. saymak.

HÜRMETİ OLMAK Bak. saymak.

HÜSNÜ KURUNTU Bak. hayal.

HÜZÜN Bak. üzüntü.

HÜZÜNLÜ Bak. üzücü.

I

IMIZGANMAK Bak. uyuklamak.
IRA Bak. alışkı.
IRAK Bak. uzak.
IRGALAMAK Bak. sarsmak.
IRGAT Bak. işçi.
IRMAK Bak. su.
IRZ Bak. namus.
ISI Bak. sıcaklık.
ISINMAK Bak. alışmak.
ISMARLAMAK bir şeyin bakılmasını veya korunmasını birinden istemek: *Allaha ısmarladık.* **Emanet etmek** sonradan geri alıncaya kadar saklamak üzere birine bir şey bırakmak. **Emniyet etmek** (kendisine bir şey ısmarlanan veya emanet edilen kimsenin) doğruluğuna inanmak.
ISRAR Bak. sebat.
ISSIZ Bak. tenha.
ISTIRAP ağrı, acı, sancı gibi vücut rahatsızlıklarının genel adı. **Ağrı** içerden gelir ve az çok sürekli olur. **Sancı** iç uzuvlarda saplanma duygusu vererek aralıklarla belirir. **Acı** dışarıdan gelen bir etki ile vücudun dış yerlerinde duyulur ve etkinin kalkmasiyle geçer. **Sızı** hafif ve ince ağrı veya acı. **Zonklama** belli bir yerde nabız vurur gibi kesik kesik sancıma.
ISTIRAR Bak. ödev.

İ

İANE Bak. yardım.
İBADET Bak. tapmak.
İBARE Bak. cümle.
İBLAĞ Bak. tebliğ.
İCAT Bak. bulgu.
İCAP Bak. gereklik.
İCAZET Bak. izin.
İCAZETNAME Bak. şahadetname.
İCBAR ETMEK Bak. zorlamak.
İCMAL Bak. öz[1].
İÇECEK (meşrubat) içilmek üzere hazırlanmış bir şey. **İçki** içinde alkol bulunan içecek. **İşret** içki kullanma. **Şerbet** içinde meyve suyu ile şekerli su bulunan içecek. **Şurup** kaynatılarak koyulaştırılmış şerbet.
İÇERLEMEK Bak. kızmak.
İÇİ AÇILMAK Bak. eğlenmek.
İÇİ BAYILMAK Bak. acıkmak.
İÇİ DIŞI BİR Bak. namuslu.
İÇİ EZİLMEK Bak. acıkmak.
İÇKİ Bak. içecek.
İÇLENME Bak. üzüntü.
İÇLİ Bak. duygulu.
İÇLİ DIŞLI Bak. teklifsiz.
İÇTİHAT Bak. düşünce.
İÇTİNABETMEK Bak. korkmak.
İDARELİ Bak. elisıkı.
İDDİA Bak. soru ve sebat.
İDEAL Bak. amaç.
İDMAN Bak. alıştırma.
İDMANLI Bak. alışık.
İDRAK ETMEK Bak. anlamak.
İFADE ALMAK Bak. sormak.
İFADE ETMEK Bak. söylemek.
İFFET Bak. namus.
İFFETSİZ Bak. ahlâksız.
İFNA ETMEK Bak. yok etmek.
İFTİRA ETMEK Bak. yüklemek.
İĞFAL ETMEK Bak. aldatmak.
İĞRENÇ Bak. kirli.
İĞRENME (istikrah) pis görülen bir şeyden uzaklaşma duygusuna kapılma. **Tiksinme** şiddetli bir bıkkınlık sonunda bir şeyden uzaklaşma duygusuna kapılma. **Nefret** kötü ve aşağılık görülen bir şeyden uzaklaşma duygusuna kapılma. **İkrah** hem iğrenme hem de tiksinme anlamına kullanılır.
İĞTİŞAŞ Bak. ayaklanma.
İHATA ETMEK Bak. anlamak.
İHMALCİ Bak. dağınık.
İHTAR Bak. öğüt.
İHTİLÂL Bak. ayaklanma.
İHTİMAL Bak. olabilirlik.
İHTİMAM Bak. özen.
İHTİRA Bak. bulgu.
İHTİRAS Bak. arzu.
İHTİRAZ ETMEK Bak. korkmak.
İHTİYAÇ Bak. gereklik.
İHTİYAR Bak. yaşlı.
İHTİYAR KADIN Bak. kocakarı.
İHTİYAT Bak. tedbir.
İKAMETGÂH Bak. ev.
İKİYÜZLÜLÜK Bak. yaranma.
İKRAH Bak. iğrenme.
İKRAM ETMEK Bak. ağırlamak.

İKRAMİYE Bak. bağışlamak.

İKRAR ETMEK gerçeği saklamayıp söylemek: *Borcunu ikrar etmek.* **İtiraf etmek** gizli tutulabilirken bir şeyi ikrar etmek: *Suçu kendi işlediğini itiraf etmek.* **Kabul etmek** kendisini ilgilendiren bir kusur veya suç iddiasının yerinde olduğunu doğrulamak: *Yanlışlık ettiğini kabul etmek.* **Teslim etmek** karşısındakinin kendisine değgin bir iddiasının yerinde olduğunu doğrulamak: *Birinin hakkını teslim etmek.*

İKTİDAR Bak. güç.

İKTİHAM ETMEK Bak. katlanmak.

İKTİSAP Bak. kazanç.

İKTİZA Bak. gereklik.

İL Bak. ülke.

İLÂH Bak. tanrı.

İLENMEK (beddua etmek) birinin kötü bir duruma düşmesi dileğini açıkça söylemek veya gönlünden geçirmek. **İnkisar etmek** fenalığa uğrayan kimse bu fenalığı yapan a candan beddua etmek. Halk inkisar yerine **intizar** kelimesini kullanır. **Kargımak (lânet etmek, tel'in etmek)** biri için "Tanrının ve insanların nefretine uğrasın" anlamına gelen "lânet olsun!" sözünü söylemek.

İLGİ (alâka) bir kimsenin bir şeye karşı duyduğu yakınlık. **Değginlik (nispet, mensubiyet, aidiyet)** bir şeyin, başka bir şeyin malı olma veya ona bağlı bulunma hali. **İlinti (taallûk)** bir şeyin başka bir şeye dokunur olması hali. **İlişik, ilişki (münasebet)** iki şey arasında karşılıklı bağ. **Takıntı** iki şey arasında arta kalmış ilişik. **Bağlantı (irtibat)** iki şey arasında gidip gelme veya haberleşme imkânı. **Bağlılık (merbutiyet)** ilgi dolayısiyle kendini bir şeye vermiş olma hali. **Bağ (rabıta)** bir şeyi başka bir şeye bağlıyan sebep.

İLGİSİZ (alâkasız) ilgilenmiyen, ilgi duymıyan. **Kayıtsız (lâkayt)** ilgilenmesi gerekirken ilgilenmiyen. **Duygusuz (hissiz)** duygulanmıyan, heyecan duymıyan. **Vurdumduymaz** pek duygusuz ve anlayışsız. **Adamsendeci** her şeyi önemsiz görüp yükümünden kaçınan. **Nemelâzımcı** kendisine dokunmıyan olgulara karşı ilgisiz davranıp rahatına bakan. **Kalbsiz** iyi duyguları, acıması olmıyan. **Katı yürekli** acıklı şeyler görmeye dayanabilen. **Bencil (hodbin, hodkâm)** yalnız kendini ve kendi çıkarını düşünen.

İLHAN Bak. hükümdar.

İLİM Bak. bilgi.

İLİNTİ Bak. ilgi.

İLİŞİK Bak. ilgi.

İLİŞKİ Bak. ilgi.

İLİŞTİRMEK Bak. asmak.

İLK başlangıçta yer alan: *İlk deneme. İlk insanlar.* **Birinci** sırasının başında gelen: *Birinci takım* (Bak. iyi). **Önceki (evvelki)** konuşulanlardan bir önce gelen: *Bundan önceki toplantı. Önceki karar.*

İLKE Bak. kural.

İLLÂLLAH DEMEK Bak. bıkmak.

İLLETLİ Bak. hasta.

İLMÜHABER Bak. belge.

İLTİCA ETMEK Bak. barınmak.

İLTİFAT Bak. saymak.

İLTİMAS ETMEK Bak. korumak.

İLTİZAM ETMEK Bak. ayırmak.
İLZAM ETMEK Bak. susturmak.
İM Bak. belirti.
İMAN Bak. inan.
İMANSIZ Bak. dinsiz.
İMBAT Bak. rüzgâr.
İMDAT Bak. yardım.
İMHA ETMEK Bak. yok etmek.
İMKÂN Bak. olabilirlik.
İMPARATOR Bak. hükümdar.
İMRENMEK, İÇİ ÇEKMEK görülen bir şeyi edinme veya bir yiyeceği yeme arzusunu duymak. **Özenmek (gıpta etmek)** başkasında görülen bir halin kendinde de olması arzusunu duymak. **Kıskanmak (haset etmek)** her hangi bir bakımdan kendinden üstün gördüğü birinin bu üstünlüğünden acı duymak. **Çekememek (istirkabetmek)** orun veya saygınlık bakımından eşit olan veya kendisine yetişen birinin bu halini hoş görmemek. **Gözü kalmak** özenmekle kıskanmak arasında bir anlama gelir.
İMSÂK Bak. perhiz.
İMTİHAN Bak. deneme.
İMTİNA ETMEK Bak. kaçınmak.
İMTİZACETMEK Bak. anlaşmak.
İNAN (iman) bir kimsenin veya bir şeyin doğruluğuna, büyüklüğüne ve gücüne sarsılmaz bir duygu ile inanma. **İnanç (itikat)** bir düşünceye, bir kanışa bağlı bulunma veya bağlı bulunulan kanış. **İnan bağı (akide)** bir şeye inanarak bağlanış. **Güven (itimat, emniyet)** bir şeyden beklenilen iyi niteliklerin o şeyde bulunduğuna inanma. **Güvenlik (emniyet)** bir yerde her hangi bir tehlike bulunmama hali. **İnanca (teminat)** inandıracak, güvendirecek sebepler veya kanıtlar. **Bel bağlama** (mecaz olarak) güvenme.
İNAN BAĞI Bak. inan.
İNANCA Bak. inan.
İNANÇ Bak. inan.
İNANMAK söylenen bir sözü veya bir şeyi var diye kabul etmek. **Kanmak** inanılması kolay olmıyan bir söze inanmak veya uyulması doğru görülmiyen bir söze uymak. **Aklı yatmak** düşündükten sonra bir işin yerinde veya bir şeyin doğru olduğu yargısına varmak.
İNAT Bak. sebat.
İNCE ADAM Bak. terbiyeli.
İNCELEME Bak. deneme.
İNCELİK Bak. edep.
İNCİNMEK Bak. darılmak.
İNDİ Bak. tekçe.
İNDİRMEK Bak. düşürmek.
İNFİAL Bak. kızmak.
İNGİN Bak. sakat.
İNHİMAK Bak. arzu.
İNHİZAM Bak. yenilgi.
İNKILÂP Bak. ayaklanma.
İNKIYAT Bak. baş eğme.
İNKİSAR ETMEK Bak. ilenmek.
İNSAF merhamete, vicdana veya mantığa dayanan adalet duygusu. **Hak** adaletin gerektirdiği veya birine ayırdığı şey. **Tüze, adalet** herkese, kendinin olan her şeyi bırakma veya verme duygusu. **Denkserlik (hakkaniyet, madelet, nasfet)** adalet konusunda insanları eşit görme, aralarında ayrı seçi yapmama eğilimi. **Vicdan** kişinin, insaf ve adalete göre davranma duygusu. **Ali-**

cenaplık elinde iken hasmına fenalık yapmama erdemi. **İnsaniyet** bir insanın göstermesi gereken erdemlerin topu.

İNSAN[1] erkek ve kadının ortak adı: *Bu memleketteki insanlar.* **İnsan, insanoğlu (beşer)** genel olarak bütün insanları, insanlığı toptan anlatmak için kullanılır: *İnsan ve tabiat.* **Adam** insanın erkek cinsinden olanı demekle beraber iyi yetişmiş değerli kimse anlamına da kullanılır: *Bu okul çok adam yetiştirdi.* **Erkek** isim olarak kullanıldığı vakit erkek insan demektir. **Kişi** insan anlamına olup daha çok sayı sıfatlariyle kullanılır: *Bir kişi. On kişi.* **Can** sayı hesabiyle kişi anlamına gelir. **Kimse** (olumsuz cümlelerde) hiçbir insan: *Kimse gelmedi.* (Olumlu cümlelerde) her hangi bir kişi: *Bunu bilen bir kimse.* **Biri, birisi** bilinmiyen bir insan: *Biri sizi arıyor.* **Birey (fert)** topluma karşı olarak tek başına düşünülen bir insan: *Bu, bireylerin yapabileceği bir iş değildir, toplum işidir.* **Zat** teklifli dilde "kimse"nin ikinci anlamına kullanılır: *Buraya gelen zat.* **Şahıs** yerine göre "kişi", "kimse", "kendi" anlamına kullanılır.

İNSAN[2] Bak. mert.

İNSANIYET Bak. insaf.

İNSANOĞLU Bak. insan.

İNSİCAMLI Bak. düzenli.

İNTİHABETMEK Bak. ayırmak.

İNTİSABETMEK Bak. kapılanmak.

İNTİZAMSIZ Bak. sakat.

İNTİZAR ETMEK Bak. ilenmek.

İPE UN SERMEK Bak. kaçınmak.

İPLEMEK Bak. saymak.

İPSİZ Bak. serseri.

İPTİLÂ Bak. arzu.

İPUCU Bak. belirti.

İRADE Bak. arzu.

İRDELEME Bak. deneme.

İRFAN Bak. bilgi.

İRİ Bak. büyük.

İRİ KIYIM Bak. gövdeli.

İRİYARI Bak. gövdeli.

İRKİLMEK Bak. korkmak.

İRTİBAT Bak. ilgi.

İSMET Bak. namus.

İSNADETMEK Bak. yüklemek.

İSRAF ETMEK Bak. harcamak.

İSTEK Bak. arzu.

İSTEMEK Bak. dilemek.

İSTİCVAP Bak. sormak.

İSTİDAT Bak. yetenek.

İSTİF ETMEK Bak. toplamak.

İSTİĞNA Bak. naz.

İSTİHFAF ETMEK Bak. hafifsemek.

İSTİHKAR ETMEK Bak. hafifsemek.

İSTİHZA Bak. alay etmek.

İSTİKAMET Bak. yön.

İSTİKRAH ETMEK Bak. iğrenme.

İSTİNKÂF ETMEK Bak. kaçınmak.

İSTİNTAK Bak. sormak.

İSTİRDAT Bak. zaptetmek.

İSTİRHAM Bak. dilemek.

İSTİRKABETMEK Bak. imrenmek.

İSTİŞARE Bak. konuşma[3].

İSYAN Bak. ayaklanma.

İŞ Bak. soru.

İŞARET Bak. belirti.

İŞÇİ beden kuvvetini veya elinin uzluğunu başkasının hesabına ücretle kullanarak çalışan kimse. **Emekçi** elinin emeğiyle geçinen kimse. **Amele** kaba işlerde kullanılan işçi. **Rençper,**

ırgat ağır işlerde kullanılan amele.
İŞGÜZAR Bak. çalışkan.
İŞİTMEK Bak. dinlemek.
İŞKENCE Bak. sıkıntı.
İŞKİLLENME Bak. kuruntu.
İŞMAR Bak. belirti.
İŞRET Bak. içki.
İŞSİZ hiç işi olmıyan veya o sırada işte bulunmıyan. **Aylak** yapacak iş bulamayıp boş gezen. **Avare** işsiz olup kararsızca ve şaşkınca dolaşan. **Sürtük** evinde oturup işini göreceğine şurada burada veya kapı kapı dolaşan kadın. Buna mecaz olarak **sokak süpürgesi** de derler.
İŞTAH Bak. arzu.
İŞTAHSIZ Bak. boğazsız.
İŞTİHA Bak. arzu.
İŞVE Bak. naz.
İŞVEBAZ Bak. edalı.
İTAAT Bak. baş eğme.
İTAP Bak. azarlama.
İTHAM ETMEK Bak. yüklemek.
İTİBAR ETMEK Bak. saymak.
İTİKAT Bak. inan.
İTİMAT Bak. inan.
İTİNA Bak. özen.
İTİRAF Bak. ikrar.
İTİRAZ bir düşünceyi veya davranışı yerinde bulmıyarak ondan vaz geçilmesini isteme. **Protesto** hakka ve kanuna aykırı görülen bir davranışın kabul edilmediğini bildiren itiraz.
İTİYAT Bak. alışkı.
İVEDİ Bak. süratli.
İVEDİLİKLE Bak. çabuk.
İYİ cinsinin bütün veya birçok erdemlerini kendinde toplamış olan. **Makul** herkes tarafından iyi veya hoş karşılanan. **Eksiksiz, yetkin (mükemmel)** hiçbir kusuru olmıyan, her bakıman iyi olan. **Birinci** en iyi cinsten olan. **Bitirim** (külhanbeyi argosunda) eksiksiz, yetkin. **Daniska** (külhanbeyi argosunda) en iyi. **Zararsız, ziyansız** oldukça iyi. **Adamakıllı** hiç bir eksiği olmıyan, bütün şartları tam olan. **Kabadayı** halk arasında kimi vakit "iyi" anlamına kullanılır.
İYİCE Bak. çok[2].
İYİCENE Bak. çok[2].
İYİDEN İYİYE Bak. çok[2].
İYİ GELMEK Bak. uymak [2].
İYİ GİTMEK Bak. uymak [2].
İYİ KÖTÜ Bak. gelişigüzel.
İZAH ETMEK Bak. anlatmak.
İZAM ETMEK Bak. mübalâğa etmek.
İZ'AN Bak. akıl.
İZAZ ETMEK Bak. ağırlamak.
İZİN birinin yapmak istediği bir iş için büyüğünün kendisine verdiği özgürlük. **Müsaade** birinin yapmak istediği bir iş için ilgilinin kendisine verdiği özgürlük. **Cevaz, mesağ** kanunun, törenin veya iş gereğinin verdiği özgürlük. **Ruhsat** bir iş yapmak için verilen resmi izin. **İcazet** eskiden mesleklerinde çalışabilmek için öğrenimini bitirenlere öğretim kurumu tarafından verilen izin.
İZİNDEN GİTMEK Bak. kovalamak.
İZİNNAME Bak. şahadetname.
İZLEMEK Bak. kovalamak.
İZZETİNEFİS Bak. namus.

K

KAABİL Bak. olağan.

KABA [1] Bak. çirkin.

KABA [2]. duygu ve davranışlarında incelik olmadığı için hoşa gitmiyen. **Kaba saba** oldukça kaba. **Hamhalat** (teklifsiz konuşmada) kaba ve görgüsüz. **Hantal** davranışı kaba ve yavaş olan. Halk dilinde **kubat** "kaba", **abullabut** "hantal" anlamına geldiği gibi külhanbeyi argosunda da **hırbo** "kaba ve sersem" demektir.

KABA [3] hafif çektiği halde hacmi büyük olan. **Battal** alışılmış ve elverişli olandan büyük. **Havaleli** gereğinden pek yüksek olup insana, üstüne yıkılacakmış gibi bir duygu veren. **Hantal** kocaman ve yapısı kaba. **Lenduha** çok hantal şey (Bk. kalın, çirkin ve gelişigüzel).

KABADAYI Bak. kahraman, iyi ve serseri.

KABAHAT Bak. suç.

KABARMAK [1] hacmi artıp bir yeri yükselmek veya tümsekleşmek. **Şişmek** her yanı kabarmak. **Taşmak** kabarıp içinde bulunduğu yerin kenarlarını aşmak. **Köpürmek** köpük çıkararak kabarmak.

KABARMAK [2] Bak. kafa tutmak.

KABA SABA Bak. kaba [2].

KABA SOFU Bak. dindar.

KABATASLAK Bak. gelişigüzel.

KABİLİYET Bak. yetenek.

KABUL ETMEK Bak. razı olmak, benimsemek ve ikrar etmek.

KABULLENMEK Bak. benimsemek.

KAÇAMAKLI Bak. belirsiz.

KAÇIK Bak. deli.

KAÇINILMAZ Bak. gerek.

KAÇINMAK (imtina etmek) yapılması kendisinden beklenilen bir işten kendini çekmek. **Çekimsemek (istinkâf etmek)** bir iş yapılırken yapanlardan ayrılıp onlara katılmamak. **Ayak sürtmek (taallül etmek)** bir işi kabul etmiş görünmekle beraber ondan kaçınmak için yol aramak. **İpe un sermek** (mecaz olarak) birtakım sudan bahanelerle, kendisinden istenilen işi yapmaktan kaçınmak.

KAÇMAK Bak. gitmek.

KADEME Bak. derece.

KADER Bak. talih.

KADIN genel olarak insanın dişisi. **Avrat** (bazı bölgelerde) kadın. **Karı** saygısız konuşmada "kadın" anlamına gelmekle beraber geçer dilde "erkeğin eşi olan kadın" karşılığıdır. **Hanım** saygılı konuşmada "kadın" anlamında olduktan başka kadın öz adlarının sonuna getirilerek saygı unvanı olarak da kullanılır. **Hatun** da eskiden aynı değerde idi. **Bayan** da aynı değerde ise de adların ve soyadlarının sonuna değil, başına getirilir.

KADİM Bak. eski.

KAFA Bak. baş[1], düşünme ve akıl.
KAFADAR Bak. arkadaş[2].
KAFA DENGİ Bak. arkadaş [2].
KAFASI ALMAK Bak. anlamak.
KAFA TUTMAK haklı bir isteği yerine getirmemek için karşı gelmek. **Karşı gelmek** gereken itaati göstermiyeceğini birinin yüzüne karşı belli etmek. **Kabarmak, horozlanmak** kabadayılık taslıyarak meydan okumak **Meydan okumak** hasmının gücünü hafifsiyerek kendisini karşılaşmaya çağırmak
KAFESE KOYMAK Bak. aldatmak.
KÂFİR Bak. dinsiz.
KAĞAN Bak. hükümdar.
KÂĞIT Bak. para.
KÂĞIT PARA Bak. para.
KAĞŞAMAK Bak. gevşemek.
KAHIR Bak. üzüntü.
KAHKAHALARLA GÜLMEK Bak. gülmek.
KAHKAHAYI BASMAK Bak. gülmek.
KAHRAMAN çetin şartlar altında, topluluğun yararına olağanüstü başarılar gösteren kimse. **Yiğit (bahadır)** her türlü uğraşmalarda ve özellikle savaşta yüksek bir ruh ve beden yeteneği gösterebilen kimse. **Babayiğit** gerektikçe haklı bir dâva için dövüşmekten çekinmiyen kimse. **Palikarya** kabadayılık, yiğitlik taslıyan Rum delikanlılarını anlatmak için söylenir.
KAİDE Bak. kural.
KAİME Bak. para.
KAKIMA Bak. kınama.
KAKMAK Bak. koymak
KAKNEM Bak. çirkin.
KALAFATA ÇEKMEK Bak. düzeltmek.
KALAFATLAMAK Bak. düzeltmek.
KALANTOR Bak. kellifelli.
KALAYLAMAK Bak. sövmek.
KALB Bak. yürek.
KALBİ KIRIK Bak. uygun.
KALBİ KIRILMAK Bak. darılmak.
KALBSİZ Bak. ilgisiz.
KALBUR ÜSTÜ Bak. seçkin.
KALEME ALMAK Bak. yazmak.
KALENDER en sade hayat şartlariyle yetinip hiç bir şeyde titizlik göstermiyen zarif (kimse). **Derviş kalender** ve alçak gönüllü. **Deryadil, filozof** her olayı hoş görücü bir anlayışla karşılıyan. **Babacan** olgun, cana yakın, biraz da kalender (erkek). **Rint, ehlidil** dinin yasaklarına hoş bir felsefe ile aldırmaz görünen.
KALIN çapı veya iki yüzü arası fazla olan. **Kaba** hafif olduğu halde kalın veya hacmi büyük olan. **Kunt** ağır, kalın ve dayanıklı. **Küt** kısa ve kalınca olan, sivri ve uzun olmıyan.
KALIN KAFALI Bak. budala.
KALIP Bak. şekil.
KALKIŞMAK Bak. kalkmak.
KALKMAK beklenilmiyen bir zamanda bir işe girişmek istemek: *Gece yarısı, yola çıkmaya kalktı !* **Girişmek** bir işi yapmak üzere ele almak. **Davranmak** girişmeye hazırlanmak. **Teşebbüs etmek** bir iş için hazırlık yapmak. **Kalkışmak** uygun görülmiyen, **yeltenmek** ise yapanın haddi olmadığı düşünülen işler için "davranmak" anlamına kullanılır.
KALLEŞ Bak. hileci.
KALP Bak. düzme.
KALPAZAN Bak. hileci.
KALTABAN Bak. terbiyesiz.

KALTAK Bak. ahlâksız[2].
KÂM ALMAK Bak. kazanç.
KÂMİL Bak. olgun.
KAMU Bak. topluluk.
KANAAT Bak. düşünce.
KANAATKÂR Bak. gözütok.
KANCIK Bak. dönek.
KANDIRMAK Bak. aldatmak.
KANI Bak. düşünce.
KANIK Bak. gözütok.
KANIKSAMAK Bak. alışmak ve bıkmak.
KANISICAK Bak. güzel.
KANIŞ Bak. düşünce.
KANMAK Bak. inanmak.
KANUN Bak. kural.
KAPAĞI DAR ATMAK Bak. barınmak.
KAPAMAK bir şeyin dışarı ile olan ilgisini kesmek. **Yummak** hemen hemen yalnız göz ve el için "kapamak" anlamına kullanılır. **Örtmek** kapamak üzere üstüne bir şey çekmek.
KAPANMAK Bak. dayanmak[1].
KAPICI Bak. bekçi.
KAPILANMAK hizmet ederek geçinmek üzere bir yere girmek. **Yamanmak** kendisi arzu edilmediği halde bir olupbitti ile bir yere girmek. **Girmek** görevli olarak katılmak. **Yanaşmak** bir çıkar sağlamak için yolunu bulup yakınlık kurmak. **Çatmak** zengin veya nüfuzlu birinin dostluğunu, kayırıcılığını sağlayıvermek. **Baş bağlamak (intisap etmek)** birinin veya bir yerin adamı olmak.
KAPILMAK Bak. uymak[1].
KAPMAK Bak. tutmak.
KAPSAMAK Bak. tutmak.
KAPTAN Bak. başkan.
KÂR Bak. kazanç.
KARA Bak. siyah.
KARA ÇALMAK Bak. yüklemek.
KARAHABER Bak. haber.
KARAKTER Bak. alışkı.
KARALAMAK Bak. yazmak.
KARAMSAR Bak. üzgün.
KARAMSARLIK Bak. üzüntü.
KARAR Bak. yargı.
KARAR KILMAK Bak. yerleşmek.
KARARSIZ Bak. sebatsız.
KARARSIZLIK Bak. karışıklık.
KARA YAZI Bak. talih.
KARGAŞALIK Bak. ayaklanma.
KARGIMAK Bak. ilenmek.
KARI Bak. kadın.
KARIŞIK Bak. bellisiz.
KARIŞIKLIK, DÜZENSİZLİK (teşevvüş, hercümerç) bir şeyin alt üst edilmiş olması hali. **Keşmekeş** insanların, birbirini tutmayan düzensiz davranışlarından doğan karışıklık. **Tezebzüp** bir durumun, içinden nasıl çıkılacağı bilinemiyecek derecede karışık olma hali. **Kararsızlık** bir işin bir saati öbür saatine veya bir tarafı öbür tarafına uymaması hali. **Teşettüt** düşüncelerin, oyların bir yerde toplanmayıp dağılmasiyle meydana gelen karışıklık.
KARIŞMAK, ARAYA GİRMEK, EL ATMAK (müdahale etmek) ilgilenip bir işte rol almak istemek. **Burnunu sokmak** (yermeli olarak) karışmak. **Parmağı olmak** (kötü işler hakkında) kendini göstermeden destekleyip körüklemek.
KARIŞTIRICI birini başkasına karşı davranmaya yeltendiren. **Fesatçı**

(müfsit) iki tarafın arasını bozan. **Müzevir, fitneci, münafık** birini ötekinin aleyhine kışkırtacak şekilde haberler yetiştiren. **Fitne fücur** fitneciliği huy edinmiş olan. **Bozguncu** topluluğun güvenliğini bozup panik yaratan. **Ordu bozanlık** bozgunculuk.

KARIŞTIRMAK birkaç şeyi bir araya getirip birbirinin içinde dağıtmak anlamına geldiği gibi sadece katmak ve bir şeyin düzenini bozmak anlamlarında da kullanılır. **Karmak** (harç, çamur, boya gibi şeyler için) karıştırmak. **Kurcalamak** karıştırarak zorlamak ve (mecaz olarak) hoş olmıyan bir meseleyi ele almak.

KARİNE Bak. belirti.

KARMAK Bak. karıştırmak.

KARMANYOLACI Bak. haydut.

KARNI ACIKMAK Bak. acıkmak.

KARŞI GELMEK Bak. kafa tutmak.

KARŞILIK (bedel) alınan bir şeye veya yapılan bir işe karşı verilen para, mal yahut edilen hizmet. **Ücret** hizmet veya iş karşılığı olarak verilen para. **Ayakteri** hizmet için bir yere gönderilen kimseye verilen ücret. **Eder, fiat, paha** satışa çıkarılan bir şey için istenilen veya ödenen karşılık. **Değer (kıymet)** bir şey için uygun görülen para karşılığı. **Hediye** (kutsal kitaplar hakkında) fiat.

KARŞILIKSIZ (bedelsiz) karşılık almadan yapılan veya verilen yahut karşılık vermeden alınan veya yaptırılan. **Parasız (bedava, meccani)** ücretsiz alınıp verilen veya yapılan. **Caba, beleş** (halk arasında) bedava. **Hasbi** karşılık beklenilmeksizin gönül hoşluğu ile yapılan. **Pir yoluna, pir aşkına** (halk dilinde) hasbi. **Onursal (fahrî)** sırf işin şerefi için yapılan.

KARŞIT Bak. aykırı.

KART Bak. yaşlı.

KARTALA KAÇMIŞ Bak. yaşlı.

KARTALOZ Bak. yaşlı.

KARUN Bak. zengin.

KASEM Bak. anıt.

KASIRGA Bak. rüzgâr.

KASIT Bak. amaç.

KÂŞÂNE Bak. ev.

KAŞARLANMAK Bak. alışmak.

KAT Bak. yer.

KATI üzerine parmakla basıldığı vakit yeri çökmiyen. **Sert, çetin** kırılması, kesilmesi güç olan. **Kuru** suyu, nemi olmıyan ve bu yüzden sertlik veya katılık gösteren. **Sıkı** parçalarının aralıkları az olduğu için sertlik veya katılık gösteren. **Tıkız** fazla sıkı veya tıka basa doldurulmuş olan.

KATIK Bak. yiyecek.

KATIŞIKSIZ Bak. temiz.

KATI YÜREKLİ Bak. ilgisiz.

KATKISIZ Bak. temiz.

KATLANMAK (iktiham etmek) hoş olmıyan her hangi bir hali çekmeye baş eğmek. **Dayanmak (tahammül etmek)** hoş olmıyan her hangi bir hale karşı kendini tutup tepki göstermemek. **Göğüs germek** pek çetin olan güçlüklere karşı koyarak dayanmak. **Sineye çekmek** (halk dilinde) katlanmak. **Dişini sıkmak** (mecaz olarak) dayanmak.

KAVANÇO ETMEK Bak. devretmek.

KAVGA iki taraf arasında yapılan gürültülü ve birbirini suçlayıcı tartışma ki çok defa dargınlıkla ve

kimi vakit dövüşle sona erer. **Çekişme (niza, münazaa)** hafif derecede kavga. **Tatsızlık** iyi geçimi bozacak davranış. **Maraza (muaraza)** dargınlık doğuran tartışma. **Hır** (külhanbeyi argosunda) kavga. **Dırıltı, hırıltı, zırıltı** küçük ölçüde ve tekrarlanan çekişme. **Atışma** oldukça sert sözlerle yapılan ağız kavgası. **Hırlaşma** birbirine saldırmaya hazırlanmış köpeklerin haline benzetilen atışma. **Didişme** birbirini hırpalama. **Dövüş** dayaklı kavga. **Tepişme** hafif derecede dövüş. **Dalaş (arbede)** birkaç kişi arasında gürültülü boğuşma. **Boğuşma** boğaz boğaza dövüş.

KAVGACI Bak. huysuz.

KAVİLLEŞMEK Bak. anlaşmak.

KAVRAM Bak. anlam.

KAVRAMAK Bak. tutmak ve anlamak.

KAVUŞMAK Bak. yaklaşmak.

KAYDETMEK Bak. yazmak.

KAYGI Bak. tasa.

KAYIP Bak. zarar.

KAYIRMAK Bak. korumak.

KAYITSIZ Bak. ilgisiz.

KAYNAŞMAK Bak. yaklaşmak ve anlaşmak.

KAYSER Bak. hükümdar.

KAZA Bak. felâket.

KAZALI Bak. tehlikeli.

KAZANÇ (genel olarak) ele geçirilen varlık. **Edinme (iktisap)** kendine bir şey sağlama. **Kâr** bir alışveriş sonunda ele geçen şey. **Kâm alma** bir şeyden istenileni ve umulanı elde etme. **Temettü** bir kuruluşun bir süre içinde sağladığı kazanç. **Menfaat** yarar veya çıkar. **Yarar (fayda, nefi)** araç olarak kullanılan bir şeyin verdiği iyi sonuç. **Avanta, çıkar** gizliden gizliye veya dolayısiyle gözetilen kazanç. **Anafor** (külhanbeyi argosunda) yolsuz veya emeksiz sağlanan kazanç. **Vurgun** topluluğun zararına sağlanan büyük kâr.

KAZANMAK ister çalışarak, ister rasgetirerek bir şey edinmek veya bir başarıya erişmek. **Edinmek** istediği bir şeyi kendine sağlamak. **Elde etmek** çalışarak edinmek. **Ele geçirmek** (elde edilmesi zor olan bir şeyi) elde etmek. **Peyda etmek** bir hal, bir vasıf kazanmak. **Peydahlanmak** (kötü bir şey) peyda etmek.

KAZIK ATMAK Bak. aldatmak.

KAZIKÇI Bak. hileci.

KEBİRE Bak. suç.

KEDER Bak. üzüntü.

KEDERLİ Bak. üzgün.

KELÂM Bak. söz.

KELLE Bak. baş[1].

KELLİFELLİ (veya **kerliferli**) kılığı kıyafeti düzgün, yaşlıca ve gösterişli kimse. **Kalantor** zenginliğini gösterecek şekilde giyinip kuşanan kellifelli kimse. **Vardakosta** (mecaz olarak) iriyarı, çalımlı, gösterişli ve iyi giyinmiş (kadın).

KENDİNCE Bak. tekçe.

KENDİNİ ATMAK Bak. koşmak.

KENDİNİ BEĞENMİŞ Bak. kibirli.

KEPAZE Bak. alçak.

KERE Bak. defa.

KERESTELİ Bak. gövdeli

KERHEN Bak. sathi.

KERİME Bak. evlât.

KERLİFERLİ Bak. kellifelli

KERTE Bak. derece.

KESİLMEK olmakta olan bir hale son vermek: *Yardım kesildi.* **Durmak, dinmek** ileride tekrar olması beklenilebilen bir hal sona ermek: *Yağmur durdu. Kan dindi.* **Dinmek** acı veya rahatsızlık veren haller hakkında da kullanılır: *Baş ağrısı dindi.*

KESİNTİYE ALMAK Bak. alay etmek.

KESRET Bak. çokluk.

KESTİREBİLMEK Bak. sanı.

KESTİRMEK Bak. uyuklamak.

KEŞİF Bak. bulgu.

KEŞMEKEŞ Bak. karışıklık.

KET VURMAK Bak. güçleştirmek.

KEYFETMEK Bak. eğlenmek.

KEYFÎ Bak. tekçe.

KEYFİNCE Bak. tekçe.

KEYİF Bak. sevinç.

KEYİF ÇATMAK Bak. eğlenmek.

KEYİFSİZ Bak. hasta.

KEYİF SÜRMEK Bak. eğlenmek.

KEYİF YETİŞTİRMEK Bak. eğlenmek.

KEZ Bak. defa.

KIÇ Bak. arka.

KIDEMLİ Bak. eski.

KILIK Bak. şekil.

KILI KIRK YARAN Bak. titiz.

KILIKSIZ kılığı kıyafeti gereği gibi olmıyan. **Çapaçul, şapşal** kılığına kıyafetine önem vermiyen. **Eteği düşük** kadınlar için çapaçul anlamına kullanılır. **Hırpani** perişan kılıklı. **Hırtlamba** perişan ve köhne görünüşlü (kimse). **Süfli** üstü başı kirli ve perişan. **Babayani** kılığı pek gösterişsiz olan. **Harabati** maddi şeylere değer vermediği için üstüne başına özenmiyen. **Rüküş** gülünç bir şekilde giyinip kuşanan kadın. **Zibidi** gülünç olacak derecede kısa ve dar elbise giymiş kimse. **Zemheri zürefası** kışın soğukta pek ince elbise giymiş olanlar için alay yollu söylenir.

KILLET Bak. azlık.

KINAMA, AYIPLAMA (takbih) birinin yaptığı bir işin kendisine yakıştırılmadığını söyleme. **Kakıma (muaheze)** birine, yaptığı bir işin beğenilmediğini sert sert söyleme. **Yerme, kötüleme (zem)** birinin veya bir şeyin kötülüklerini anlatma. **Kovculuk, çekiştirme (gıybet)** birinin arkasından kötülüğünü uzun uzun anlatma. **Tezvir** birinin işini bozmak için yapılan çekiştirme. **Dedikodu** konusu kınama veya çekiştirme olan konuşma.

KIPIRDAK (hareketli) biteviye davranış halinde bulunan. **Atik, tetik (çalâk)** çabuk davranan, eline ayağına çabuk olan. **Çevik** çabuk ve kolaylıkla davranan. **Kıvrak (cevval)** çevik ve becerikli. **Oynak** belli bir halde kalmıyan. **Kurtlu veya kurtlu peynir gibi** (mecaz olarak) bir yerde duramıyan, içi içine sığamıyan.

KIRAÇ Bak. kurak.

KIRAĞI Bak. çiy.

KIRAL Bak. hükümdar.

KIRANTA Bak. yaşlı.

KIRAT Bak. derece.

KIRÇ Bak. çiy.

KIRILMAK Bak. darılmak.

KIRIŞMAK Bak. büzülmek.
KIRITKAN Bak. edadı.
KIRITMA Bak. naz.
KIRMIZI renk anlatmak için her kelimeye getirilebilir. **Kızıl** ise mecaz olarak, "kızıl sultan", "kızıl kıyamet" deyimlerinde olduğu gibi "kanlı", "şiddetli" gibi anlamlara gelir. Bundan başka belli bazı adlandırmalarda renk anlamiyle de kullanılır: *Kızılay. Kızıldeniz.*
KIRTIPİL Bak. değersiz.
KISA BOYLU, ALÇAK BOYLU boyu ortanın aşağısında olan. **Bacaksız** (yermeli olarak) kısa boylu. **Bodur** çok kısa boylu ve tıknaz. **Bücür** pek ufak tefek (kimse). **Cüce** (mecaz olarak) pek kısa boylu. **Beberuhi** karagöz oyunundaki kısacık adamın adından kinaye olarak "bücür" anlamına kullanılır.
KISIM Bak. parça.
KISKANMAK Bak. esirgemek ve imrenmek.
KISMAK Bak. esirgemek.
KISMET Bak. talih.
KISTIRMAK Bak. tutmak.
KIŞKIRTMAK Bak. özendirmek.
KIT Bak. az.
KITIPİYOS Bak. değersiz.
KITIR Bak. yalan.
KITLIK Bak. yokluk.
KIVAM Bak derece.
KIVIRMAK Bak. başarmak.
KIVRAK Bak. kıpırdak.
KIVRANMAK Bak. çırpınmak.
KIYAK Bak. aşırı.
KIYAM Bak. ayaklanma.
KIYAMET Bak. çok [1].
KIYMET Bak. karşılık ve erdem.
KIZ Bak. çocuk ve evlât.
KIZIL Bak. kırmızı.
KIZIŞTIRMAK Bak. özendirmek.
KIZMAK sert bir karşılıkta bulunmaya zorluyan bir ruh haline düşmek. **Canı sıkılmak** biraz kızmak. **Öfkelenmek (hiddetlenmek)** belli edecek kadar kızmak. **Hırslanmak** birinin üzerine yürüyecek kadar öfkelenmek. **İçerlemek** için için kızmak. **Sinirlenmek (asabileşmek)** canı sıkılıp heyecana kapılmak. **İnfial** haklı ve yerinde kızgınlık. **Hırslanma (tehevvür, hışım, gazap)** gücü yüksek olan bir varlığın öfkesi.
KİBAR Bak. terbiyeli.
KİBİRLİ kendini herkesten üstün tutan, başkalarına yüksekten bakan. Böylelerine teklifsiz konuşmada **Başı (veya burnu) havada** denir. Eski aydın dilinde **mütekebbir** (=kibirli), **tekebbür** (=kibirlenme) ve **nahvet** (=kibir) kelimeleri de kullanılırdı. **Gururlu (mağrur)** başkalarını aşağı görmeksizin kendini yüksek tutan. Bu iki kelime arasında kullanışta fark vardır; "mağrur" pek hoş görülmiyen "gururlu"yu hatıra getirir. **Kendini beğenmiş** kendinde olduğundan pek çok değer gören. **Kurumlu** birtakım gösterişli davranışlarla kendini çevresindekilere yüksek tanıtmak isteyen. **Onurlu** başkalarına karşı kendini küçük düşürecek davranışlardan sakınan.
KİFAFLANMAK Bak. geçinmek.
KİFAYET Bak. yetenek.
KİKLON Bak. rüzgâr.
KİLER Bak. depo.

KİM genel olarak kişiler için soru zamiri olarak kullanılır. Ne aynı anlamda eşya için kullanılır. **Hangisi** anılan birkaç kişiden veya birtakım şeylerden birini sormak için kullanılır: *Hangisi geldi, Ahmet mi, Mehmet mi?*

KİMSE Bak. insan.

KİMSESİZ Bak. yalnız.

KİN Bak. düşmanlık.

KİNAYE Bak. sitem.

KİPKİRLİ Bak. kirli.

KİR insanı iğrendirmekten çok gözü rahatsız eder, **pislik** ise insanı mutlaka iğrendirir. **Leke** sınırları belli bir kir veya renk değişikliğine denir.

KİRLİ üzerinde kir bulunan. **Pis, murdar** üzerinde insanı iğrendirecek şeyler bulunan veya temiz göründüğü halde iğrenilecek bir şeye değmiş olan. **İğrenç (müstekreh)** fazlasiyle pis. **Kipkirli (mülevves)** fazlasiyle kirli. **Bulaşık** üzerine pis olsun olmasın bir şey bulaşmış olan. **Mülemma** fazlasiyle bulaşık olan. **Pasaklı** üstünü başını ve evini temiz tutmıyan. **Kirloz** (halk dilinde) pasaklı.

KİRLOZ Bak. kirli.

KİŞİ Bak. insan.

KİŞVER Bak. ülke.

KİTABA EL BASMAK Bak. ant.

KİTAPSIZ Bak. dinsiz.

KİTLE Bak. yığın.

KOCA Bak. büyük.

KOCAKARI sözü saygısız bir deyimdir, saygılı konuşmalarda **ihtiyar** (veya **yaşlı**) **kadın** sözleri kullanılır. **Acuze** ve **cadı** huysuz ve suratsız bir yaşlı kadını, **cadaloz** ise hırçın ve geçimsiz bir kadını ve daha çok böyle olan ihtiyar bir kadını anlatır.

KOCAMAN Bak. büyük.

KOCUNMA Bak. kuruntu.

KOF Bak. boş[1].

KOKOZ Bak. parasız.

KOLAÇAN ETMEK Bak. gezmek.

KOLCU Bak. bekçi.

KOLDAŞ Bak. arkadaş[2].

KOLLAMAK Bak. korumak.

KOLTUKLAMAK birini yüzüne karşı övmek. **Pohpohlamak, pehpehlemek** fazla koltuklamak. **Şımartmak** birini taşkınlıklara vardıracak kadar el üstünde tutmak. **Yüz vermek** birine karşı, ataklığını artıracak şekilde yumuşak davranmak.

KOMİK Bak. şakacı.

KOMŞU Bak. memleketli.

KOMUT Bak. buyruk.

KOMUTA Bak. buyruk.

KONAK Bak. ev.

KONAK YAVRUSU Bak. ev.

KONFERANS Bak. söz.

KONTROL Bak. deneme.

KONU (mevzu) üzerine söz söylenilen, yazı yazılan veya çalışılan şey. **Sadet** üzerine söz söylenilen, yazı yazılan düşüncenin sınırı anlamına olup ancak bu sınır aşıldığı vakit kullanılır: "*Sadetten dışarı çıkmak*", "*Sadet dışı*", "*Sadede dönmek*" denildiği halde "bir konuşmanın sadedi" veya "geniş bir sadet" denmez.

KONUŞKAN konuşmayı, lâkırdıya karışmayı seven. **Lâkırdıcı** daima açacak lâkırdı bulup çevresindekileri oyalıyan. **Dilli** (çocuklar ve kadınlar için) sürekli ve tatlı konuşan.

Çeneli gereğinde söz söylemesini bilen. **Cerbezeli** kolaylıkla ve inandırıcı söz söyliyen **Natıkalı (natuk, natıkaperdaz)** kolaylıkla ve güzel söz söyliyen. **Çalçene (çenebaz)** çok söyliyen. **Çenesi düşük** usandıracak kadar çok söyliyen. **Geveze (lâfazan)** yerli yersiz, boyuna konuşan. **Zevzek** tatsız şeyler söyliyen. **Ağzı kalabalık** gürültülü, çok ve birbirini tutar veya tutmaz şeyler söyliyen. **Lâf ebesi** (teklifsiz konuşmada) herkese söz yetiştiren. **Çaçaron** (halk dilinde) karşısındakini bastıracak şekilde yüksek sesle ve çok söyliyen. **Farfara** daha çok kendini överek çaçaronluk eden. **Tıraşçı** (teklifsiz konuşmada) bilinen şeyleri boyuna tekrarlıyarak karşısındakini bıktıran. **Şarlatan** yüksekten atarak karşısındakini kandırmaya veya aldatmaya çalışan. **Boşboğaz, ağzında bakla ıslanmaz** saklanması gereken şeyleri gevezeliği yüzünden söyleyiveren.

KONUŞMA [1] Bak. söz.

KONUŞMA [2], **SÖYLEŞME (muhavere)** karşılıklı söz söyleme. **Görüşme** karşı karşıya gelip belli bir konu üzerine konuşma. **Bahsetme** belli bir konu üzerinde söz söyleme. **Sohbet** konuşup hoş vakit geçirme. **Yarenlik, muhabbet** ahbaplar arasında sohbet. **Halleşme, dertleşme (hasbıhal)** birbirine halinden, üzüntülerinden bahsetme. **Hoşbeş** buluşanlar arasında hatır sormak çeşidinden söylenen ilk sözler. **Fiskos** kulaktan kulağa gizli konuşma.

KONUŞMA [3] **(müzakere)** ele alınan bir soru üzerindeki düşüncelerin ortaya konulması. **Tartışma (münakaşa)** ortaya konulan düşüncelerin lehinde ve aleyhinde söz söylenmesi. **Danış (müşavere)** bir soru üzerindeki oyların karşılıklı anlaşılması için yapılan konuşma. **Danışma (istişare)** bir iş için oy ve yol sorulması. **Aytışma (münazara)** iki karşıt düşünceyi savunanlar arasında belli bir usule uyularak yapılan bilimsel tartışma.

KONUT Bak. ev.

KOPARMAK Bak. çıkarmak.

KOPİL Bak. çocuk.

KOPUK Bak. serseri ve parasız.

KOPYA Bak. örnek.

KORKMAK karşısında bulunulan tehlikeden sakınma ihtiyacını heyecan halinde duymak. **Korku** bu şekildeki heyecan. **Ürkmek (tevahhuş etmek)** beklenmedik bir durum karşısında birdenbire ne yapacağını şaşıracak şekilde korkuya kapılmak. **Ürküntü** ürkme hali. **İrkilmek** ürküp duraklamak. **Gözü korkmak** fenalığını denemiş olduğu bir şeyden korkar olmak. **Yılmak** cesaretini kaybetmek. **Yılgınlık** devamlı cesaretsizlik. **Çekinmek (içtinabetmek)** herhangi bir kaygı ile kendini bir işten çekmek. **Sakınmak (ihtiraz etmek, tevakki etmek)** korkulan bir şeyden kendini korumak veya korku yüzünden bir şey yapmaktan kendini tutmak. **Yadırgamak** yabancı görerek çekinmek. **Ürkü (panik)** topluluğun kapıldığı ortaklaşa ürküntü. **Ürperiş(haşyet)ulu** birşey karşısında duyulan korkuya benzer hal. **Yılgı**

(dehşet) insanı birdenbire kaplıyan büyük korku.

KORKU [1] Bak. korkmak.

KORKU [2] Bak. tasa.

KORKULU [1] İçinde, korku verecek bir şey bulunan: *Korkulu rüya.* **Korkunç** kendisi korku veren: *Korkunç bir hayvan. Korkunç bir manzara.* **Yaman** az çok korku ile birlikte şaşkınlık uyandıran: *Yaman bir haydut.* **Müthiş** hem "korkunç" hem de "yaman" anlamına kullanılır. (Bak. tehlikeli).

KORKULU[2] Bak. tehlikeli.

KORKUNÇ Bak. korkulu [1].

KORKUTMA (tehdit) birini bir işe zorlamak için, bundan kaçınırsa kötü bir hale uğratılacağını anlatma. **Gözdağı, gözünü korkutma** birini istenilen yola getirmek için gösteriş yaparak dolayısiyle korkutma. **Kuru sıkı (blöf)** birini yanıltarak veya yıldırarak bir işten vaz geçirmek için aslı olmadığı halde söylenen söz veya takınılan tavır. **Şantaj** çıkar sağlamak için birinin suçunun açığa vurulacağı yolunda yapılan korkutma.

KORUCU Bak. bekçi.

KORUMAK, TUTMAK (himaye etmek) birinin veya bir şeyin karşılaştığı zorlukları ortadan kaldırmayı kendine iş edinmek. **Esirgemek (vikaye etmek)** birinin veya bir şeyin her hangi bir fenalığa uğramasına engel olmak. Bu anlamda **Korumak** da kullanılır. **Kayırmak (sahabet etmek)** birinin daha iyi bir duruma geçmesini sağlamak için söz geçirmek. **Arkalamak (müzaheret etmek)** başarı sağlamak için birine yardım etmek. **İltimas etmek** başkalarının veya işin zararına birini kayırmak. **Kollamak, elinden tutmak, gözetlemek (sıyanet etmek)** gerektikçe korumak üzere gözden uzak tutmamak. **Şefaat etmek** birinin suçunun bağışlanması için aracılık etmek (Bak. yardım).

KOŞMAK her adımda atlıyarak hızlı hızlı yürümek ve mecaz olarak bir an önce varmaya davranmak. **Eşmek (şitabetmek** veya **müsaraat etmek)** koşmanın mecaz anlamına kullanılır. **Seğirtmek** çabuk adımlarla veya sıçrıyarak yakın bir yere doğru yürümek. **Atılmak, fırlamak** hızla yakın bir yere çıkmak. **Kendini atmak** zor bir durumdan kurtulmak için fırlamak.

KOVALAMAK yakalamak veya uzaklaştırmak için birinin arkasından koşmak. **Kovuşturmak (takibatta bulunmak)** biri için soruşturma ve araştırma yapmak. **İzinden gitmek, izlemek (takibetmek)** birinin gittiği yoldan gitmek.

KOVCULUK Bak. kınama.

KOVUŞTURMAK Bak. kovalamak.

KOYMAK bir şeyi başka bir şeyin içine veya yanına iletip bırakmak. **Sokmak** darca bir şeyin içerisine veya içerlek bir yere koymak. **Tıkamak** dar bir yere kapatırcasına sokmak. **Tıkıştırmak** tıka basa sokmak. **Kakmak** iterek veya bastırarak sokmak. **Sıkıştırmak** iki şeyin ara yerine zorla yerleştirmek. **Batırmak** sert bir şeyi daha az sert bir şeye bastırarak sokmak. **Saplamak** hızla

batırmak. **Dikmek** uzunca bir şeyi dikine duracak şekilde yatay bir yere yerleştirmek. **Çakmak** vura vura batırmak.

KOYUN Bak. göğüs.

KÖHNE Bak. eski.

KÖHNELEŞMİŞ Bak. eski.

KÖKLEMEK Bak. çıkarmak.

KÖKÜNÜ KAZIMAK Bak. yok etmek.

KÖKÜNÜ KURUTMAK Bak. yok etmek.

KÖLELİK Bak. başeğme.

KÖPÜRMEK Bak. kabarmak.

KÖRÜKLEMEK Bak. özendirmek.

KÖRPE Bak. yeni.

KÖSTEKLEMEK Bak. güçleştirmek.

KÖŞK Bak. ev.

KÖTEK Bak. vurmak.

KÖTÜLEMEK Bak. kınama.

KÖYLÜ Bak. memleketli.

KROKİ Bak. tasar.

KUBAT Bak. kaba[2].

KUCAK Bak. göğüs.

KUDRET Bak. güç.

KULAĞINA KOYMAK Bak. özendirmek.

KULAK VERMEK Bak. dinlemek.

KULLUK ETMEK Bak. tapmak.

KULÜBE Bak. baraka.

KUMANDA Bak. buyruk.

KUMANYA Bak. yiyecek.

KUNT Bak. kalın.

KURADA Bak. sakat ve zayıf.

KURAK nemsiz (toprak) veya yağmursuz (hava). **Çorak** bitek olmıyan (topak). **Kıraç** işlenmemiş, ham (toprak).

KURAKLIK Bak. susuzluk.

KURAL (kaide) doğru bir sonuca varmak için tutulması gereken belli yol. **Yol** istenilen amaca ulaştıran gidiş. **Usul, yol yordam (erkân)** birbiri ardınca uygulanan kuralların topu. **Yöntem (metot)** (daha çok bilimsel işlerde) usul. **Düzen (nizam)** bir şeyin kuralına göre yapılmasiyle meydana gelen düzgün durum. **Düstur** genel kural. **İlke (prensip)** şu veya bu sonucu amaçlıyan ana düşünce. **Dizge (sistem)** bir bütün meydana getirecek şekilde birbirine bağlı öğelerin veya ilkelerin topu. **Yasa (kanun)** uymak zorunda bulunulan kural. **Tarz** bir şey yapılırken gösterilen özellik veya yapılan bir şeye verilen özel biçim. **Minval** gidiş özelliği (Bak. tarz).

KURCALAMAK Bak. karıştırmak.

KURMAK Bak. yapmak.

KURNAZ zekâ oyunlariyle ereğine ulaşmasını bilen. **Açıkgöz** kimi vakit "gözü açık" (Bak. akıllı) anlamına kullanılırsa da daha çok fırsatlardan kurnazca faydalanmasını bilenlere denir. **Çok bilmiş** kurnaz ve sinsi. **Hinoğlu** (teklifsiz konuşmada) pek kurnaz. **Hinoğlu hin** (teklifsiz konuşmada) şaşılacak derecede kurnaz. **Fenlenmiş** yaşına göre bilmesi hoş görülmiyen bazı şeyleri öğrenmiş olan (çocuk).

KURTLU Bak. kıpırdak.

KURTLU PEYNİR GİBİ Bak. kıpırdak.

KURTULMAK birinin üzerinden her hangi bir fenalık veya bir tehlike kalkmak. **Sıyrılmak** zararsızca ve kolaylıkla kurtulmak. **Atlatmak** pek yaklaşmış bir tehlikeden kurtulmak: *Kaza atlatmak.* **Geçiştirmek,**

savuşturmak az zararla kurtulmak. **Yakayı kurtarmak** umulmazken kurtulabilmek.

KURU Bak. katı ve zayıf.

KURU SIKI Bak. korkutma.

KURUL Bak. kurum.

KURULAMAK Bak. kurutmak.

KURULMAK Bak. büyüklenmek.

KURULUŞ Bak. kurum.

KURUM[1], KURULUŞ (müessese, tesis) toplumsal bir görevle kurulan, meydana getirilen maddi veya manevi her şey. **Dernek (cemiyet)** belli bir amaç çevresinde toplanan kimselerin meydana getirdikleri topluluk. **Kurul (heyet)** belli bir iş görmek üzere bir araya gelen belli sayıdaki topluluk. **Birlik** belli bir zümrenin menfaatlerini korumak için kurulmuş topluluk.

KURUM[2] Bak. gösteri.

KURUMLU Bak. kibirli.

KURUNTU (vehim, malihulya) insanın kendi kafasında yaratıp inandığı şey. **Evham** kötü kuruntular. **Heyülâ** korku veren kuruntu. **Vesvese** rahat kaçıran kuruntu. **İşkillenme, kuşkulanma** vesveseye düşme. Bu anlamda mecaz olarak **pirelenme** de kullanılır. **Gocunma (kocunma)** kuşkulanıp uyanık davranma. **Huylanma** kuşkulanıp sinirlenme. **Alınma** bir sözün veya bir davranışın kendisine karşı olduğu kuruntusunda bulunma.

KURUTMAK içindeki suyu uçurarak yaşlıktan kurtarmak. **Kurulamak** bir bezle veya başka bir şeyle üzerindeki suyu almak.

KUSUR Bak. ayıp ve suç.

KUSURLU Bak. sakat.

KUŞKULANMA Bak. kuruntu.

KUVVET Bak. güc.

KUVVETLİ Bak. esen.

KUVVETSİZ Bak. gücsüz.

KUYRUĞUNA TENEKE BAĞLAMAK Bak. alay etmek.

KUYRUK ACISI Bak. düşmanlık.

KÜÇÜLTMEK, UFALTMAK eskisinden daha ufak hale sokmak. **Ufalamak** parmaklar arsında ezerek ufak ufak parçalara ayırmak.

KÜFRETMEK Bak. sövmek.

KÜFÜRBAZ Bak. sövmek.

KÜLÂH GİYDİRMEK Bak. aldatmak.

KÜLHANBEYİ Bak. serseri.

KÜLLİYETLİ Bak. çok[1].

KÜLTÜR Bak. bilgi.

KÜLÜSTÜR Bak. sakat.

KÜME Bak. yığın.

KÜSMEK Bak. darılmak.

KÜSTAH Bak. terbiyesiz.

KÜT Bak. kalın.

L

LÂF Bak. söz.
LÂFAZAN Bak. konuşkan.
LÂF EBESİ Bak. konuşkan.
LÂĞAR Bak. zayıf.
LÂHZA Bak. zaman.
LÂKAYT Bak. ilgisiz.
LÂKIRDI Bak. söz.
LÂKIRDICI Bak. konuşkan.
LÂNET ETMEK Bak. ilenmek.
LÂPACI Bak. gücsüz.
LÂSTİKLİ Bak. bellisiz.
LÂŞE Bak. ölü.
LÂTİF Bak. güzel.
LÂTİFE Bak. şaka.
LÂÜBALİ Bak. teklifsiz.
LÂYİHA Bak. tasar.
LÂZIM Bak. gerek.
LEKE Bak. kir ve ayıp.
LEKELEMEK Bak. yüklemek.
LEKE SÜRMEK Bak. yüklemek.
LENDUHA Bak. kaba[3].
LEŞ Bak. ölü.
LEZZET Bak. tat.
LİDER Bak. başkan.
LÜPÇÜ Bak. bedavacı.
LÜZUM Bak. gereklik.

M

MAARİF Bak. bilgi.
MABUT Bak. tanrı.
MADDE Bak. cümle.
MADELET Bak. insaf.
MADİK OYNAMAK Bak. aldatmak.
MADRABAZ Bak. hileci.
MAĞAZA Bak. depo.
MAĞLUBİYET Bak. yenilgi.
MAĞMUM Bak. üzgün.
MAĞRUR Bak. kibirli.
MAHAL Bak. yer.
MAHALLEBİCİ Bak. gücsüz.
MAHARET Bak. ustalık.
MAHDUM Bak. evlât.
MAHMURLUK Bak. sersemlik.
MAHREM Bak. saklı.
MAHREM TUTMAK Bak. saklı.
MAHRUM Bak. muhtaç.
MAHSUS Bak. özel.
MAHVETMEK Bak. yok etmek.
MAHZEN Bak. depo.
MAHZUN Bak. üzgün.
MAHZUR Bak. engel.
MAHZUZ Bak. memnun.
MAKAM Bak. yer.
MAKAR Bak. yer.
MAKARALARI KOYVERMEK Bak. gülmek.
MAKBUL Bak. iyi.
MAKBUZ Bak. belge.
MAKET Bak. örnek.
MAKSAT Bak. amaç.
MÂKUL Bak. akıllı ve olgun.
MAKÛS Bak. aykırı.
MAL kelimesi kimi vakit gerçek anlamı dışında "aşağılık şey" veya "aşağılık kimse" karşılığı olarak kullanılır: *Onun ne mal olduğunu biliriz.* "Meta" kelimesinin bir söylenişi olan **matah** hep "malın kötüsü" anlamına gelir. Az yaygın olan **meta** sözü ise hep gerçek anlamiyle kullanılır.
MALÂYANİ Bak. boş [2].
MALİHULYA Bak. kuruntu.
MALÛL Bak. hasta.
MALÛMAT Bak. bilgi.
MALÛMATFÜRUŞ Bak. bilgiçlik taslıyan.
MALÛMATLI Bak. bilgili.
MÂNA Bak. anlam.
MÂNASIZ Bak. boş [2].
MANDEPSİYE BASTIRMAK Bak. aldatmak.
MANGIR Bak. para.
MANGİZ Bak. para.
MÂNİ Bak. engel.
MÂNİA Bak. engel.
MÂNİ OLMAK Bak. güçleştirmek.
MANTAR Bak. yalan.
MANTARA BASTIRMAK Bak. aldatmak.
MARAZA Bak. kavga.
MARİFET Bak. ustalık.
MARİZ Bak. hasta.
MARTAVAL Bak. yalan.
MASAL Bak. hikâye ve yalan.
MASKARA Bak. alçak ve şakacı.

MASKARAYA ALMAK Bak. alay etmek.
MASLÂHAT Bak. soru.
MASRAFLI Bak. pahallı.
MAT Bak. donuk.
MATAH Bak. mal.
MAT ETMEK Bak. susturmak.
MATEM Bak. üzüntü.
MAVAL Bak. yalan.
MAYMUN İŞTAHLI Bak. sebatsız.
MAYTABA ALMAK Bak. alay etmek.
MAZBUT Bak. düzenli.
MAZHARİYET Bak. nimet.
MEAL Bak. anlam.
MEBZUL Bak. çok[2].
MECAL Bak. güc.
MECALSİZ Bak. halsiz.
MECBUR ETMEK Bak. zorlamak.
MECBURİ Bak. gerek.
MECBURİYET Bak. ödev.
MECCANİ Bak. karşılıksız.
MECELLEŞMEK Bak. emek.
MECLİSÂRA Bak. şakacı.
MECNUN Bak. deli.
MECZUP Bak. deli.
MEDET Bak. yardım.
MEDLÛL Bak. anlam.
MEFHUM Bak. anlam.
MEFKÛRE Bak. amaç.
MEHABETLİ Bak. büyük.
MEKÂN Bak. yer.
MELEKE Bak. ustalık.
MELHUZ Bak. olağan.
MELİK Bak. hükümdar.
MELTEM Bak. rüzgâr.
MEMLEKET Bak. ülke.
MEMLEKETLİ aynı ülkeden olan. **Hemşeri** aynı ülkeden ve daha çok aynı şehirden olan. **Köylü** aynı köyden olan. **Komşu** evleri yakın olanlardan her biri. **Yurttaş (vatandaş)** siyasal anlamda bir yurt topluluğunun üyesi olanlardan her biri.
MEMNUN bir şeyin, arzusuna göre olmasından ferahlık duyan. **Mahzuz** eski nezaket dilinde büyüklerce "memnun" anlamına kullanılırdı. **Hoşnut** birinden beklediğini elde ederek ondan yakınması olmıyan.
MEMUL Bak. olağan.
MENDEBUR Bak. uyuşuk.
MENETMEK Bak. güçleştirmek.
MENFAAT Bak. kazanç.
MENHUS Bak. uğursuz.
MENKIBE Bak. hikâye.
MENSUBİYET Bak. ilgi.
MENZİLE Bak. derece.
MERAK[1] bir şeyi öğrenmek, edinmek veya onunla uğraşmak arzusu. **Tecessüs** gizli tutulan veya iyi bilinmiyen bir şeyi araştırma.
MERAK[2] Bak. tasa.
MERAKLANMA Bak. üzüntü.
MERAM Bak. amaç.
MERASİM Bak. gösteri.
MERBUTİYET Bak. ilgi.
MEREMET ETMEK Bak. düzeltmek.
MERHAMET ETMEK başkasının uğrayacağı veya uğramakta bulunduğu üzücü bir halden acı duyarak bu halin önüne geçmek istemek. **Merhamete gelmek** önce duygusuz davranırken sonradan merhamet etmek. **Acımak** bir şeyin veya bir kimsenin içinde bulunduğu üzücü halden acı duymak demekle beraber "merhamet etmek" anlamına da kullanılır. **Yüreğine dokunmak (rikkate gelmek)** gözleri yaşaracak gibi duygulanmak (Bak. insaf).

MERHAMETE GELMEK Bak. merhamet etmek.
MERKEZ Bak. yer.
MERT, YİĞİT,ERKEK ADAM medeni cesurluğu olan, hakkı ve doğruyu her şeyin üstünde tutan ve gerektikçe bu yolda kendini ortaya atan kimse. **Sözünün eri** verdiği sözden ne pahasına olursa olsun dönmiyen kimse. **Adam, insan** bir insanda bulunması gereken erdemleri taşıyan kimse.
MERTEBE Bak. derece.
MESAĞ Bak. izin.
MESELE Bak. soru.
MESKEN Bak. ev.
MESKÛKÂT Bak. para.
MESULİYET Bak. sorum.
MEŞAKKAT Bak. sıkıntı.
MEŞK Bak. alıştırma.
MEŞKÛK Bak. şüpheli.
MEŞREP Bak. alışkı.
MEŞRUBAT Bak. içecek.
MEŞUM Bak. uğursuz.
META Bak. mal.
METELİKSİZ Bak. parasız.
METHAR Bak. depo.
METOT Bak. kural ve tarz.
MEVKİ Bak. yer.
MEVSİM Bak. zaman.
MEVTA Bak. ölü.
MEVZİ Bak. yer.
MEVZU Bak. konu.
MEYDANA ÇIKMAK Bak. olmak ve görünmek.
MEYDANA GELMEK Bak. olmak.
MEYDANA GETİRMEK Bak. yapmak.
MEYDANDA Bak. belli.
MEYDAN OKUMAK Bak. hafifsemek ve kafa tutmak.
MEYMENETSİZ Bak. uğursuz.
MEYUS Bak. üzgün.
MEYYİT Bak. ölü.
MEZHEP Bak. din.
MEZİYET Bak. erdem.
MINTAKA Bak. çevre.
MIRILDANMAK Bak. söylenmek.
MIRIN KIRIN Bak. naz.
MIYMINTI Bak. uyuşuk.
MIZIKÇILIK oyunu veya pazarlığı bozmak için bahaneler bulma işi. **Oyun bozanlık** birlikte yapılması gereken bir işten keyfine uyarak el çekme. **Pişmiş aşa su katmak** araya girip kıvamına gelmiş bir işi bozmak.
MIZMIZ Bak. titiz.
MİDESİZ Bak. zevksiz.
MİHNET Bak. sıkıntı.
MİHRACE Bak. hükümdar.
MİKADO Bak. hükümdar.
MİKTAR Bak. sayı.
MİLLET Bak. topluluk.
MİLLİ EĞİTİM Bak. bilgi.
MİNVAL Bak. kural.
MİRASYEDİ Bak. eliaçık.
MİRİKELÂM Bak. şakacı.
MİSAL Bak. örnek.
MİSKİN Bak. uyuşuk.
MİTİNG Bak. gösteri.
MİZAÇ Bak. alışıkı.
MODEL Bak. örnek.
MORUK Bak. yaşlı.
MUAHEZE Bak. kınama.
MUALLİM Bak. öğretmen.
MUARAZA Bak. kavga.
MUAŞERET ADÂBI Bak. edep.
MUAVENET Bak. yardım.
MUAYENE Bak. deneme.
MUAYYEN Bak. belli.
MUAZZAM Bak. büyük.

MUGALÂTA Bak. saçma.
MUĞBER OLMAK Bak. darılmak.
MUHABBET Bak. sevgi ve konuşma.
MUHAFAZA ETMEK Bak. saklamak.
MUHAFIZ Bak. bekçi.
MUHAKEME Bak. akıl.
MUHAKEMESİZ Bak. düşüncesiz.
MUHAREBE Bak. savaş.
MUHARİP Bak. savaşan.
MUHASEMAT Bak. savaş.
MUHATARALI Bak. tehlikeli.
MUHAVERE Bak. konuşma[2].
MUHİT Bak. çevre.
MUHTAÇ[1] Bak. parasız[1].
MUHTAÇ[2] kendisine bir şey gerek olan. **Yoksun (mahrum)** belli bir şeyin yokluk sıkıntısını çeken. **Yoksul** geçimini sağlıyamayacak kadar muhtaç olan: *Yoksul bir aile.* Bu anlamda "muhtaç" da kullanılır.
MUKTESİT Bak. elisıkı.
MUNTAZAM Bak. düzenli.
MUHTEMEL Bak. olağan.
MUKADDERAT Bak. talih.
MUNAFIK Bak. karıştırıcı.
MUNİS Bak. güzel.
MUNTAZAM Bak. düzenli.
MURAKABE Bak. deneme.
MURAT Bak. amaç.
MURDAR Bak. kirli.
MUSAHABE Bak. söz.
MUSALLAT OLMAK Bak. çatmak[1].
MUSALLİ Bak. dindar.
MUSİBET Bak. felâket.
MUSTARİP Bak. üzgün.
MUŞTA Bak. vurmak.
MUŞTU Bak. haber.
MUTABIK KALMAK Bak. anlaşmak.
MUTEMET Bak. namuslu.
MUTLU Bak. nimet.
MUTLULUK Bak. nimet.
MUTMAİN Bak. rahat.
MUTTARİT Bak. düzenli.
MUVAFFAK OLMAK Bak. başarmak.
MUVAHHİT Bak. dindar.
MUVAZENESİZ Bak. deli.
MUZİPLİK Bak. şaka.
MUZIR çevresindekilere zarar veren. **Hain** zarar vermekten veya eziyet etmekten hoşlanan. **Sinsi** belli etmeden kötülük yapan. **Nankör** kendisine yapılan iyiliği yokumsıyan, iyilik bilmiyen. **Vefasız** kendisinden beklenilen sevgi ve ilgide gevşek davranan. **Hıyanet** ve **hakikatsiz** de halk dilinde "vefasız" anlamınadır.
MÜBALÂĞA ETMEK, ABARTMAK, OBARTMAK bir şeyi olduğundan üstün bir derecede göstererek anlatmak. **Büyütmek (îzam etmek)** bir şeyi olduğundan çok önemli görmek. **Şişirmek** bir olguyu gereksiz katmalarla uzatarak anlatmak.
MÜBREM Bak. gerek.
MÜCADELE Bak. savaş.
MÜCAZAT Bak. ceza.
MÜDAHALE Bak. karışmak.
MÜDAHANE Bak. yaranma.
MÜDARA Bak. yaranma.
MÜDDEA Bak. soru.
MÜDDET Bak. zaman.
MÜDERRİS Bak. hoca.
MÜESSESE Bak. kurum.
MÜFSİT Bak. karıştırıcı.
MÜHEYKEL Bak. gövdeli.
MÜHEYYA Bak. hazır.
MÜHİMSEMEK Bak. saymak.
MÜHİMSEMEMEK Bak. hafifsemek.
MÜHİP Bak. dost.
MÜJDE Bak. haber.

MÜJDELİK Bak. bağışlamak.
MÜKÂFAT Bak. ödül.
MÜKEDDER Bak. üzgün.
MÜKELLEFİYET Bak. ödev.
MÜKEMMEL Bak. iyi.
MÜLÂHAZA Bak. düşünce.
MÜLAHHAM Bak. şişman.
MÜLEMMA Bak. kirli.
MÜLEVVES Bak. kirli.
MÜLHİT Bak. dinsiz.
MÜMARESE Bak. ustalık.
MÜMAŞAT Bak. tahammül.
MÜMİN Bak. dindar.
MÜMKÜN Bak. olağan.
MÜNADİ Bak. tellâl.
MÜNAKAŞA Bak. konuşma[3].
MÜNASEBET Bak. ilgi.
MÜNASEBETSİZ Bak. terbiyesiz.
MÜNAZAA Bak. kavga.
MÜNAZARA Bak. konuşma [3].
MÜNFERİT Bak. ayrı.
MÜNKİR Bak. dinsiz.
MÜPHEM Bak. bellisiz.
MÜPTEZEL Bak. basit.
MÜRAİLİK Bak. yaranma
MÜREKKEP YALAMIŞ Bak. okur yazar.
MÜSAADE Bak. izin.
MÜSADEME Bak. savaş.
MÜSADERE ETMEK Bak. zaptetmek.
MÜSAMAHA Bak. tahammül.
MÜSARAAT ETMEK Bak. koşmak.
MÜSAVİ Bak. eş.
MÜSKİRAT Bak. içecek.
MÜSRİF Bak. eliaçık.
MÜSTACEL Bak. süratli.
MÜSTAKİL Bak. bağımsız.
MÜSTAKİM Bak. namuslu.
MÜSTEAR Bak. düzme.
MÜSTEKREH Bak. kirli.
MÜSTERİH Bak. rahat.
MÜSTEVİ Bak. düz [1].
MÜŞAHEDE Bak. görgü.
MÜŞAVERE Bak. konuşma [3].
MÜŞEKKEL Bak. güzel.
MÜŞEVVEŞ Bak. bellisiz.
MÜŞKÜL Bak. güç.
MÜŞKÜLPESENT Bak. titiz.
MÜŞRİK Bak. dinsiz.
MÜTAASSIP Bak. dindar.
MÜTEHASSIS Bak. ehil.
MÜTALÂA Bak. düşünce.
MÜTEBAHHİR Bak. bilgili.
MÜTEDEYYİN Bak. dindar.
MÜTEESSİR Bak. üzgün.
MÜTEFENNİN Bak. bilgili.
MÜTEKEBBİR Bak. kibirli.
MÜTELEVVİN Bak. sebatsız.
MÜTEREDDİT Bak. sebatsız.
MÜTEŞEBBİS Bak. girgin.
MÜTEYAKKIZ Bak. akıllı.
MÜTHİŞ Bak. korkulu ve çok [1].
MÜTTAKİ Bak. dindar.
MÜZAHERET ETMEK Bak. korumak.
MÜZAKERE Bak. konuşma [3].
MÜZEVVİR Bak. karıştırıcı.

N

NAÇİZ Bak. değersiz.
NADAN Bak. terbiyesiz.
NADİM OLMAK Bak. caymak.
NADİR Bak. az.
NAFAKA Bak. yiyecek.
NAFİLE Bak. boş [2].
NAHİF Bak. zayıf[2].
NAHVET Bak. kibir.
NAIŞ Bak. ölü.
NAKÎSA Bak. ayıp.
NAKİT Bak. para.
NAKLETMEK Bak. söylemek.
NAMERT Bak. alçak.
NAMUS ahlâkın insana yüklemiş olduğu bütün ödevleri yerine getirme erdemi. Bu kelime "ırz" ve "iffet" anlamına da kullanılır. **İffet** kendinin olmıyan şeylere el uzatmaktan çekinme erdemi anlamına gelmekle beraber daha çok cinsel işlerde ahlâk kurallarına bağlılığı anlatır. **Irz** bir kimsenin başkaları tarafından dokunulmaması gereken cinsel iffeti. **İsmet** ahlâk kurallarına uymakta kusursuzluk. **Şeref** başkalarının saygısını gerektiren yüksek değer. **Gurur** başkalarını hor görmeksizin kendini yüksek tutma duygusu. **Öz saygısı (izzeti nefis)** insanı, kendi kendine karşı küçük düşürecek davranışlarda bulunmaktan alıkoyan duygu. **Onur (haysiyet)** insanı başkalarına karşı küçük düşürecek davranışlarda bulunmaktan alıkoyan duygu.

NAMUSLU ahlâk ilkelerine titizlikle bağlı olan. **Doğru (müstakim)** başkasının hakkına, malına el uzatmıyan. **Özü sözü bir, içi dışı bir** düşündüğünü, inandığını olduğu gibi söyliyen. **Dürüst** işine hile ve yalan karıştırmıyan. **Emin, mutemet** kendisine inanılır ve güvenilir (kimse).
NAMUSSUZ Bak. ahlâksız.
NANEMOLLA Bak. gücsüz.
NANKÖR Bak. muzır.
NARA Bak. çığlık.
NARİN Bak. zayıf[2].
NAS Bak. topluluk.
NASFET Bak. insaf.
NASİHAT Bak. öğüt.
NASİP Bak. talih.
NATIKALI Bak. konuşkan.
NATIKAPERDAZ Bak. konuşkan.
NATUK Bak. konuşkan.
NAZ karşısındakinin arzusunu çoğaltmak için baş vurulan gösteriş. **Cilve** kendini daha çekici göstermek için takınılan tavır. **İşve** incelikle yapılan cilve. **Eda, şive** "edalı" ve "şiveli" türevlerinde "işve" anlamiyle kullanılır. **Kırıtma** kaba cilve. **Nazlanma, kendini naza çekme (istiğna)** kendini muhtaç değilmiş gibi gösterme. **Mırın kırın** bir teklifi reddetmek veya reddeder görünmek için yapılan nazlanma.
NAZİK Bak. terbiyeli, güç ve gücsüz.
NE Bak. kim.
NECAŞİ Bak. hükümdar.

NEDEN Bak. niçin.
NE DİYE Bak. niçin.
NEFASET Bak. tat.
NEFİ Bak. kazanç.
NEFİS Bak. güzel.
NEFRET Bak. iğrenme.
NEFSANİYET Bak. düşmanlık.
NEHİR Bak. su.
NEKES Bak. elisıkı.
NEKRE Bak. şakacı.
NEKREGÛ Bak. şakacı.
NEMELÂZIMCI Bak. ilgisiz.
NE OLDUM DELİSİ Bak. görgüsüz.
NEŞE Bak. sevinç.
NETAMELİ Bak. tehlikeli.
NEVALE Bak. yiyecek.
NEVMİT Bak. üzgün.
NEZAHET Bak. edep.
NEZAKET Bak. edep.
NEZİH Bak. terbiyeli.
NİÇİN ve **NİYE** soruları daha çok yapılan bir işin amacını, **neden** ise gerektiren sebebi sormak için kullanılır: *Buraya niçin geldiniz? Bana neden gücendiniz.* **Ne diye** amaç sormakta kullanılmakla beraber soruya saçma veya yadırgama düşüncesi de katar: *Buraya ne diye geldiniz?*
NİKBET Bak. felâket.
NİMET ele geçirilmesi kolay olmıyan iyi şey veya iyi hal. **Ergi (mazhariyet)** bir nimete erişmiş olma hali. **Mutluluk, bahtiyarlık** bir erginin insana sağladığı iç ferahlığı. **Saadet** insanın belli başlı arzularının gerçekleşmiş olmasından duyduğu iç feralığı. İnsanın vefalı dostları olması bir ergidir; insan bu bakımdan **mutlu** sayılır. Fakat yalnız bundan dolayı ona mesut denemez. Onun **mesut** olması için birçok nimetlere daha erişmiş bulunması gerekir.
NİSPET Bak. ilgi ve sitem.
NİŞAN Bak. belirti.
NİŞANE Bak. belirti.
NİYAZ Bak. dilemek.
NİYE Bak. niçin.
NİYET Bak. amaç.
NİZA Bak. kavga.
NİZAM Bak. kural.
NOBRAN Bak. terbiyesiz.
NOKSAN Bak. ayıp ve az.
NOT ALMAK Bak. yazmak.
NOT ETMEK Bak. yazmak.
NUMARA Bak. sayı.
NUTUK Bak. söz.
NÜHUSETLİ Bak. uğursuz.
NÜKTECİ Bak. şakacı.
NÜKTEDAN Bak. şakacı.
NÜKÛL ETMEK Bak. caymak.
NÜMAYİŞ Bak. gösteri.
NÜMUNE Bak. örnek.
NÜMUNELİK Bak. örnek.
NÜSHA Bak. sayı.

O

OBARTMAK Bak. mübalâğa etmek.
OBUR Bak. boğazlı.
OCAĞINA DÜŞMEK Bak. barınmak.
OCAK Bak. yer.
ODACI Bak. hizmetçi.
OĞLAN Bak. çocuk.
OĞUL Bak. evlât.
OKKALI Bak. büyük.
OKŞAMAK Bak. benzemek.
OKUMAMIŞ Bak. bilgisiz.
OKUMUŞ Bak. okuryazar.

OKURYAZAR ancak okuyup yazacak kadar öğrenim görmüş olan. **Okumuş** oldukça geniş bir öğrenim görmüş olan. Buna mecaz olarak **mürekkep yalamış** ve **dirsek çürütmüş** de denir.

OKUTMAN Bak. hoca.
OKUYUCU Bak. tellâl.
OLABİLİR Bak. olağan.

OLABİLİRLİK, OLANAK (imkân) bir şeyin olmasını önliyecek kadar kuvvetli engel bulunmama hali. **Olasılık (ihtimal)** bir şeyin olabileceğine inandıran görünüş. **Umut (ümit)** olması arzu edilen şeyin olacağına az çok inanarak bekleme.

OLAĞAN sık sık olan. **Olabilir (mümkün, kaabil)** olmasını önliyecek kadar kuvvetli engeli olmıyan. **Olası (muhtemel)** görünüşe göre olacağı sanılan .**Düşünülebilir (melhuz, varit)** olacak veya oldu diye hatıra gelen. **Umulur, beklenir (memul)** olacak diye beklenilen veya olabilir diye düşünülen.

OLAY (hâdise) topluluğun geniş ilgisini üzerine çeken olgu. **Olgu (vaka)** gerçekliğinden şüphe edilmiyen olgu. **Vukuat** "olup bitenler", "olgular" anlamına ise de daha çok, polisi, güvenliği ilgilendiren olgular için kullanılır.

OLDUKÇA Bak. çok[1].
OLGU Bak. olay.

OLGUN bilgisi ve görgüsü gelişmiş olan (kimse). **Görmüş geçirmiş (tecrübeli)** başından geçenler dolayısiyle olayları kavrayış yeteneği genişlemiş olan (kimse). **Mâkul** akla yakın olan (şey) veya her sözü ve her davranışı akla uygun görülen (kimse). **Pişkin** olur olmaz durumlar karşısında çekinip sakınmayı, hattâ utanıp sıkılmayı bir tarafa bırakabilen (kimse). **Yetkin (kâmil)** kendisine gereken eksiksizliğe erişmiş olan.

OLGUNLAŞMAK Bak. büyümek.

OLMAK varlık kazanmak, varlık alanına geçmek. **Meydana gelmek** her hangi bir eylemin veya durumun sonucu olarak belirmek. **Meydana çıkmak** belli olmak. **Türemek** ortaya çıkıvermek. **Ortaya çıkmak** yoktan var olmak.

OMUZDAŞ Bak. arkadaş[2].
ONARMAK Bak. düzeltmek.

ONUR Bak. namus.
ONURLU Bak. kibirli.
ONURSAL Bak. karşılıksız.
ORDİNARYÜS Bak. hoca.
ORDU BOZANLIK Bak. karıştırıcı.
OROSPU Bak. ahlâksız[2].
ORTADAN KALDIRMAK Bak. yok etmek.
ORUÇ Bak. perhiz.
ORUN Bak. yer.
ORTAYA ÇIKMAK Bak. olmak.
OTLAKÇI Bak. bedavacı.
OY Bak. düşünce.
OY KATMAK Bak. razı olmak.
OYALANMAK Bak. eğlenmek.
OYNAK Bak. kıpırdak ve edalı.
OYUN BOZANLIK Bak. mızıkçılık.
OYUN OYNAMAK Bak. aldatmak.

Ö

ÖBEK Bak. yığın.

ÖDEV, BOYUN BORCU kanun, ahlâk, töre gibi kuruluşların insanları yapmaya zorladığı şey. **Borç (vecibe)** ödev ve daha çok kanunun gösterdiği ödev. **Görev** bir şeyin veya bir kimsenin yapması gereken, kendisinden beklenilen iş. **Vazife** hem "ödev" hem "görev" anlamına kullanılır. **Zorunluluk (mecburiyet)** içinde bulunduğumuz şartların zorlaması. **Yüküm (mükellefiyet)** kanunla yükletilen mecburiyet. **Kaçınılmazlık (zaruret, ıstırar)** bir işi yapmaktan kaçınılamama hali.

ÖDÜL (mükâfat) bir yararlığa, bir başarıya karşı verilen maddi veya manevi karşılık. **Taltif** ödül vererek birinin gönlünü alma.

ÖFKELENMEK Bak. kızmak.

ÖĞRENMEK veya **bilgi edinmek** ile **bilmek** arasında şu fark vardır: bir şey öğrenilir, ondan sonra artık o şey bilinmiş olur. Demek oluyor ki öğrenme bir işi, bilgi ise bu işin sonunda meydana gelen durumu anlatır. **Bellemek** öğrenip akılda tutmak. **Ezberlemek** bir metni harfi harfine zihnine yerleştirmek.

ÖĞRETMEN Bak. hoca.

ÖĞÜN Bak. defa.

ÖĞÜT (nasihat) iyiliğe ve doğruluğa özendirmek veya kötü davranışlardan sakındırmak üzere bir büyüğün küçüğe söylediği söz. **Vaız** tapınakta verilen dinsel öğüt. **Vasiyet** bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını ısmarladığı şey. **Tavsiye** görüp geçirdiklerine dayanarak bir kimsenin birine, her hangi bir konuda tutulacak yolu göstermesi. **Tembih** yapılmasını sağlamak için bir şeyi sıkı sıkı söyleme. **İhtar** birinin dikkatini bir şey üzerine çekmek için söylenen söz. **Yönerge (talimat, direktif)** hangi yoldan ve nasıl çalışılacağını bildiren söz.

ÖLÜ (mevta, meyyit) ölen kimse. **Ceset, naış** ölen kimsenin vücudu. **Cenaze** kaldırılma ve gömülme tertibatı alınan ceset. **Leş (lâşe)** hayvan cesedi ve daha çok çürümüş, kokmuş ceset.

ÖMÜR yaşama veya var olma süresi: *İnsanın tabii ömrü. Bir ağacın ömrü.* **Hayat** yaşama hali veya evreleri: *İnsan, hayatında çok şey görür.* **Yaşayış** yaşama tarzı.

ÖMÜR SÜRMEK Bak. yaşamak.

ÖNAYAK OLMAK Bak. başkan.

ÖNCEKİ Bak. ilk ve eski.

ÖNDER Bak. başkan.

ÖNEMSEMEK Bak. saymak.

ÖNEMSEMEMEK Bak. hafifsemek.

ÖNGÖRÜ Bak. tedbir.

ÖNLEMEK Bak. güçleştirmek.

ÖNÜNE GEÇMEK Bak. güçleştirmek.

ÖRF Bak. töre.

ÖRMEK Bak. dokumak.

ÖRNEK nümune, misal ve model anlamına kullanılır: *Kumaş örnekleri. Gramerde çekim örnekleri. Bu çocuk babasının küçük bir örneği.* **Nümune** bir bütünün niteliği hakkında fikir vermek için gösterilen parça. **Nümunelik** nümune olarak ayrılan. **Misal** bir fikri daha çok açıklamak üzere ileri sürülen olgu veya şey. **Model** bir şey meydana getirilirken benzetilmek üzere göz önünde tutulan başka bir şey. Örnek kelimesi kopya ve suret anlamına da kullanılabilir. **Kopya** bir şeyin, baka baka yapılan tıpkısı. **Suret** bir yazı metninin kopyası. **Maket** heykel, bina gibi şeylerin taslak halindeki küçük örneği.

ÖRSELEMEK Bak. hırpalamak.

ÖRTBAS ETMEK Bak. saklamak.

ÖRTMEK Bak. kapamak.

ÖVÜNMEK Bak. büyüklenmek.

ÖZ[1] bir şeyin temel varlığı. **Özet (hulâsa)** bir anlatının kısaca, ayrıntısızca bildirilen özü. **İcmal** olayların en önemli noktalarını ele alarak özetliyen yazı.

ÖZ[2] Bak. gerçek.

ÖZEL (hususi) yalnız bir şeye, bir ereğe veya bir kimseye değgin olan. **Özlük (şahsi, zatî)** bir kimsenin kendine, kendi kişiliğine değgin olan. **Özgü (has, mahsus)** yalnız belli bir şey veya bir kimse için ayrılmış olan yahut yalnız bir şeyde, bir kimsede bulunan.

ÖZEN (itina) bir şey yaparken elden geldiği kadar iyi yapmak için gösterilen gayret. **Bakım (ihtimam)** bir şeyin iyi gelişmesi veya iyi bir durumda kalması için verilen emek, sürekli özen. **Dikkat** iş üzerinde uyanıklık.

ÖZENDİRMEK (teşvik etmek) bir işi gerekli veya yararlı göstererek birine onu yapma arzusunu aşılamak. **Kulağına koymak (telkin etmek)** birini dolayısiyle belli bir kanışa ulaştıracak sözler söylemek. **Dürtmek, kışkırtmak (tahrik etmek)** fena bir işe özendirmek. **Fitlemek** birini başkasına karşı kışkırtmak. **Fit sokmak** iki tarafı birbirine karşı kışkırtmak. **Körüklemek** bir durumun veya eylemin kötülüğünü artıracak bir davranışta bulunmak. **Kızıştırmak** iki tarafın karşılıklı öfkesini, hıncını azdırmak.

ÖZENMEK Bak. imrenmek.

ÖZENSİZ Bak. gelişigüzel.

ÖZET Bak. öz[1].

ÖZGÜ Bak. özel.

ÖZGÜR Bak. bağımsız.

ÖZLÜK Bak. özel.

ÖZSAYGISI Bak. namus.

ÖZÜ SÖZÜ BİR Bak. namuslu.

P

PADİŞAH Bak. hükümdar.

PAHA Bak. karşılık.

PAHALI fiyatı yüksek olan. **Masraflı** fazla masrafla elde edilen. **Fahiş** (fiyat için) pek aşırı. **Tuzlu** (halk dilinde) pahalı **(tuzluya oturmak** veya **tuzluya mal olmak** şeklinde kullanılır). **Ateş pahasına** (mecaz olarak) son derece pahalı.

PAHALILIK Bak. yokluk.

PAKET Bak. bağ[1].

PALAVRA Bak. yalan.

PALİKARYA Bak. kahraman.

PANİK Bak. korkmak.

PAPARA Bak. azarlamak.

PAPEL Bak. para.

PARA devletçe basıtırılan ve değiş aracı yahut değer ölçüsü olarak kullanılan maden veya kâğıt parçası. **Pul, akça** (bazı deyimlerde) para. **Mangır** şaka yollu, **mangiz** külhanbeyi argosunda, **dünyalık** da mecaz olarak teklifsiz konuşmada "para" anlamına kullanılır. **Nakit** para halindeki varlık. **Sikke** maden para. **Meskûkât** çeşitli maden paralar. **Kâğıt para** ve eskiden **banknot, kaime** devletçe para olarak bastırılan kâğıt. Külhanbeyi argosunda **papel** ve teklifsiz konuşmada **kâğıt** bir liralık kâğıt para demektir. **Ufaklık, bozukluk** küçük değerde para.

PARAGÖZ Bak. elisıkı.

PARALI Bak. zengin.

PARASIZ[1] parası olmıyan. **Fakir** geçim kaynakları dar olan. **Yoksul, fukara, muhtaç** yardıma muhtaç derecede fakir. **Sefil** fazlasiyle yoksul. **Aç** karnını iyi kötü doyuracak kadar bile parası olmıyan. **Düşkün** hali vakti yerinde iken yoksulluğa düşmüş. **Kopuk** parasız ve serseri. Teklifsiz konuşmada **züğürt** ve külhanbeyi argosunda **kokoz** parasız demektir.

PARASIZ[2] Bak. karşılıksız.

PARÇA[1] bir bütünden ayrılan şey. **Bölüm (kısım)** büyük bir bütünü meydana gatiren küçük bütünlerin her biri. **Bölük** belli bir işe ayrılmış parça. **Pay (hisse)** bir bütünden birinin hakkı olan parça. **Bölge** her hangi bir bakımdan ayrı sayılan yer parçası.

PARÇA[2] Bak. sayı.

PARÇALAMAK Bak. bölmek.

PARMAĞI OLMAK Bak. karışmak.

PARTAL Bak. eski.

PASAKLI Bak. kirli.

PASKAL Bak. şakacı.

PATAKLAMAK Bak. vurmak.

PATAVATSIZ Bak. düşüncesiz ve delişmen.

PATIRDI Bak. gürültü ve ayaklanma.

PATLAMAK Bak. yarılmak.

PAY Bak. parça.

PAYE Bak. derece.

PAYLAMAK Bak. azarlamak.
PAYLAŞTIRMAK Bak. bölmek.
PAZVANT Bak. bekçi.
PEDER Bak. baba.
PEHPEHLEMEK Bak. koltuklamak.
PEJMÜRDE Bak. harap.
PENÇELEMEK Bak. tutmak[2].
PENÇELEŞMEK Bak. emek.
PENÇESİNE GEÇİRMEK Bak. tutmak[2].
PERDESİZ Bak. terbiyesiz.
PERHİZ hastalık dolayısiyle yiyecek veya içeceklerden sakınma işi. **Rejim** her hangi bir erekle yemede ve içmede uygulanan esaslar. **Oruç** ibadet olarak yiyip içmede şu veya bu tarzda bazı kısıntılar yapma. **İmsâk** yemede içmede ve vücudun başka isteklerinde kendini tutma. **Riyazet** bazı manevî değerler kazanmak için zahitlerin kendi nefislerine uyguladıkları imsâk.
PERVASIZLIK Bak. cesaret.
PES DEDİRTMEK Bak. susturmak.
PESPAYE Bak. alçak.
PESTENKERANİ Bak. boş[2].
PEŞKEŞ ÇEKMEK Bak. bağışlamak.
PEYDA ETMEK Bak. kazanmak.
PEYDAHLAMAK Bak. kazanmak.
PISIRIK Bak. uyuşuk.
PİLAÇKA Bak. çalmak.
PİNEKLEMEK Bak. uyuklamak.
PİNPON Bak. yaşlı.
PİNTİ Bak. elisıkı.
PİR AŞKINA Bak. karşılıksız.
PİR YOLUNA Bak. karşılıksız.
PİRELENME Bak. tasa.
PİRÜPÂK Bak. temiz.
PİS Bak. kirli.
PİSBOĞAZ Bak. boğazlı.
PİSLİK Bak. kir.
PİŞKİN Bak. olgun.
PİŞMAN OLMAK Bak. caymak.
PİŞMİŞ AŞA SU KATMAK Bak. mızıkçılık.
PLÂN Bak. tasar.
POHPOHLAMAK Bak. koltuklamak.
PORSUMAK Bak. gevşemek.
POT KIRMAK Bak. çam devirmek.
PÖRSÜMEK Bak. gevşemek.
PRENSİP Bak. ilke.
PRİM Bak. bağışlamak.
PROFESÖR Bak. hoca.
PROGRAM Bak. tasa.
PROTESTO Bak. itiraz.
PROVA Bak. deneme.
PUL Bak. para.
PULSUZ Bak. parasız.
PUSARIK Bak. donuk.
PUSLU Bak. donuk.
PUSMAK Bak. büzülmek.
PÜRÜZ Bak. engel.

R

RABITA Bak. ilgi.
RABITALI Bak. düzenli.
RACA Bak. hükümdar.
RADDE Bak. derece.
RAHAT (sıfat olarak) hiçbir eksiği, hiçbir üzüntüsü ve acısı olmıyan, durumundan memnun olan. Böyle olanın haline de, isim olarak **rahat** ve **rahatlık** denir. **Huzur** üzüntüsü olmama hali. **Âsude** çevresinde rahatını bozacak bir sebep bulunmıyan, dağdağasız olan. **Başı dinç** kafasını uğraştıracak bir düşüncesi olmıyan. **Gönlü rahat** vicdanını üzecek bir hali olmıyan. **Müsterih** meraktan kurtulmuş. **Mutmain** gönlü kanmış.
RAHATLIK Bak. rahat.
RAHATSIZ Bak. hasta.
RAKAM Bak. sayı.
RÂM OLMA Bak. baş eğme.
RAMPA ETMEK Bak. yaklaşmak.
RAP Bak. tanrı.
RASGELE Bak. gelişigüzel.
RAZI OLMAK, rıza göstermek kendini ilgilendiren bir işin yapılmasına uygunluk göstermek. **Kabul etmek** kendine önerilen bir işin yapılmasını üstüne almak. **Uygunluk göstermek, oy katmak (muvafakat etmek)** bir işin yapılmasına karşı gelmekten vaz geçmek. **Doğru bulmak (tasvibetmek)** bir işin doğru ve gerekli olduğunu söylemek. **Uygun bulmak (tensibetmek)** bir işin uygun ve yaraşır olduğunu söylemek.
REFAH Bak. bolluk.
REFİK Bak. arkadaş [2].
REİS Bak. başkan.
REJİM Bak. perhiz.
REMİZ Bak. belirti.
RENÇPER Bak. işçi.
RENK soyut bir vasıftır, **boya** ise eşyaya renk vasfını veren maddenin kendisidir. **Don** hayvanların, özellikle atın tüyü rengine denir.
RENKSİZ Bak. silik.
REY Bak. düşünce.
REZİL Bak. alçak.
RIZA GÖSTERMEK Bak. razı olmak.
RIZK Bak. yiyecek.
RİCA ETMEK Bak. dilemek.
RİCAT Bak. yenilgi.
RİKKATE GELMEK Bak. merhamet etmek.
RİNT Bak. kalender.
RİVAYET Bak. haber.
RİYA Bak. yaranma.
RİYAKÂRLIK Bak. yaranma.
RİYAZET Bak. perhiz.
RUH dinlerin, insanda vücuttan ayrı bir varlık olarak kabul ettiği canlandırıcı ve etkin olan bir ilkeyi anlatır. **Can** halkın fizyoloji anlayışına göre, insan ve hayvanlarda yaşamayı sağlıyan madde dışı bir varlıktır: *İnsanın, insan olmak ba-*

kımından ruhu, hayvan olmak bakımından da canı vardır. Bu iki kelimenin mecaz anlamları da birbirinden ayrıdır. **Ruh** manevi etkinlik, duygu, **can** ise maddi etkinlik, dirilik demektir: *Ruhsuz bir üslûp, cansız bir davranış.*

RUHSAT Bak. izin.

RUHSUZ Bak. silik.

RÜCU ETMEK Bak. caymak.

RÜKÜŞ Bak. kılıksız.

RÜSVAY Bak. alçak.

RÜTBE Bak. derece.

RÜZGÂR, YEL havanın büyük bir kitle halinde süratle akması. **Esinti** hafif rüzgâr. **Meltem** kıyılarda yazın karadan esen hafif rüzgâr. **İmbat** kıyılarda yazın denizlerden esen hafif rüzgâr. **Fırtına** denizde şiddetli dalgalanma yapan, karada toz koparan kuvvetli rüzgâr. **Bora** çokluk arkasından yağmur getiren sert ve geçici rüzgâr. **Çevri** karşılıklı iki rüzgârın çarpıştığı yerde meydana gelen esinti. **Kasırga** şiddetli çevri. **Uragan** birkaç rüzgârın karışmasiyle meydana gelerek yer yer çevriler yapan şiddetli fırtına. **Kiklon** pek büyük bir hızla yürüyen uragan. **Hortum** alanı dar bir kiklon çeşidi ki buhar veya suyun hızla dönüp sütun halinde yükselmesi şeklinde belirir. **Tayfun** tropikalar arası bölgelerde kopan zorlu kiklon.

S

SAADET Bak. nimet.
SABIK Bak. eski.
SABIR Bak. tahammül.
SAÇAKLANMAK Bak. yıpranmak.
SAÇIP SAVURMAK Bak. harcamak.
SAÇMA [1] Bak. boş [2].
SAÇMA [2], **ZIRVA (hezeyan, herze, yave, türrehat)** yersiz ve mânasız söz, boş lâkırdı. **Safsata** mugalâta yapmak için söylenen saçma. **Mugalâta** bir tartışmada karşısındakini yanıltmak için doğru kılığına sokularak ileri sürülen yanlış muhakeme.
SAÇMA SAPAN Bak. boş [2].
SADAKA Bak. yardım.
SÂDE Bak. basit.
SÂDEDİL Bak. budala.
SADET Bak. konu.
SÂF Bak. temiz ve budala.
SAFA SÜRMEK Bak. eğlenmek.
SÂFDERUN Bak. budala.
SÂFDİL Bak. budala.
SAFİ Bak. temiz.
SAFSATA Bak. saçma.
SAĞ, hayatta (berhayat) yaşamakta olan: *Ninesi hayatta imiş.* **Canlı** (hayvanlar için) ölmemiş veya öldürülmemiş: *Canlı balık.* **Diri** (insanlar için) ölmemiş veya öldürülmemiş: *Haydudu diri veya ölü ele geçirmek için...*
SAĞANAK Bak. yağmur.
SAĞLAM Bak. esen.
SAĞLIK sağ olma, hayatta olma hali demek olmakla beraber hasta olmama, esen bulunma halini de anlatır. **Esenlik (âfiyet)** hiçbir hastalığı, vücutça hiçbir eksiği olmama hali. **Sıhhat** "esenlik" karşılığı kullanılmakla beraber vücudun hastalık bakımından halini, sağlık durumunu da anlatır.
SAHABET ETMEK Bak. korumak.
SAHİCİ Bak. gerçek.
SAHİP ÇIKMAK Bak. benimsemek.
SAHTE Bak. düzme.
SAHTECİ Bak. hileci.
SAHTEKÂR Bak. hileci.
SAİK Bak. sebep.
SAKAT[1] Bak. hasta.
SAKAT[2] önemli bir kusuru dolayısiyle kullanılmaya elverişli olmıyan. **Bozuk** bir kusur dolayısiyle işlemez halde bulunan. **Kusurlu** bir tarafı eksik veya elverişsiz olan. **Aksak** iyi gitmiyen, iyi işlemiyen. **Düzensiz (intizamsiz)** uyması gereken kurallara uymıyan. **Bozuk düzen** (eylemler için) düzensiz. **Hurda** onarılamıyacak derecede bozuk. **Kurada** hurda veya mecaz olarak zayıf ve bitkin. **Külüstür** (teklifsiz konuşmada) düşük değerde olduğu görünüşünden anlaşılan. **İngin (tapon)** niteliği düşük (mal). **Yatkın** çok durmuş olmaktan bozulmuş veya sağlamlığını yitirmiş.

SAKINCA Bak. engel.
SAKINGANLIK Bak. tedbir.
SAKINMAK Bak. korkmak.
SAKİL Bak. çirkin.
SAKLAMAK[1] Bak. saklı.
SAKLAMAK[2] kaybolmaması veya başkalarının görmemesi için bir şeyi ayrı bir yere koymak. **Muhafaza etmek** bir şeyi kaybolmaması için ayrı bir yere veya bozulmaması için elverişli bir hale koymak. **Gizlemek** bir şeyi başkalarının bulamıyacakları bir yerde saklamak. **Örtbas etmek** başkalarınca sezilen veya duyulan bir kusuru bir yolunu bulup örtmek veya ilgililerden saklamak.
SAKLI başkalarına gösterilmemesi veya duyurulmaması gereken: *Mesele saklı değil.* **Gizli** ilgili olanların haber almamasına dikkat edilen: *Gizli bir tertip.* **Mahrem** konusu saklı tutulan veya söyliyenle karşısındaki arasında kalması gereken: *Mahrem bir konuşma. Mahrem bir itiraf.* **Saklı tutmak, gizli tutmak, mahrem tutmak** deyimlerinde anlam ayrılıkları sıfatlarda olduğu gibidir.
SAKLI TUTMAK Bak. saklı.
SALÂHİYET Bak. yetenek.
SALÂHİYETLİ Bak. ehil.
SALAK Bak. budala.
SALAŞ Bak. baraka.
SALDIRMAK Bak. çatmak[1].
SALLAMAK Bak. sarsmak.
SALLAPATİ Bak. düşüncesiz.
SALMAK Bak. göndermek.
SAMİMÎ Bak. teklifsiz.
SANAT hem güzel sanat anlamına hem zanaat anlamına kullanılır. **Zanaat** maddi ihtiyaçları karşılamak üzere yapılan ve az çok el uzluğu gerektiren belirli işlerin ortak adı. **Sanayi** ham maddeleri büyük ölçüde yapılı bir hale sokmak için uygulanan eylemlerin ve bu eylemler için kullanılan araçların topu.
SANAYİ Bak. sanat.
SANCI Bak. ıstırap.
SANI (zan) tersinin olabileceği de düşünülmekle birlikte bir şey için beslenilen inanç. **Zehap** yanlış olduğuna hükmedilen sanı: *Onun zehabınca...* **Zuum** yanlış sanı. **Tahmin** düşünülüp hesabedilerek edinilen sanı: *Onun geleceğini tahmin etmiyorum.* **Kestirebilmek** (daha çok olumsuz hali kullanılır) kuvvetli bir tahminde bulunmak: *Sebebini bir türlü kestiremedim.*
SANİA Bak. yalan.
SAPARTA ÇEKMEK Bak. azarlamak.
SAPIK Bak. deli.
SAPLAMAK Bak. koymak.
SARAKAYA ALMAK Bak. alay etmek.
SARAY Bak. ev.
SARF ETMEK Bak. harcamak.
SARFINAZAR ETMEK Bak. caymak.
SARHOŞ fazla içki içerek muhakemesi sarsılan veya daima aşağı yukarı bu halde bulunan. **Ayyaş** sık sık ve çok içki içen. **Bekri** içkiye düşkün olan. **Akşamcı** akşamları içki içmeyi huy edinmiş olan. **Alkolik** hekimlik dilinde sürekli olarak içki kullanma sonunda "alkolizm" denilen hastalık belirtilerini gösteren anlamına ise de konuşma dilinde çok defa "bekri" veya "akşamcı" yerine kullanılır. **Çakırkeyf** sarhoş

denecek derecede olmamakla beraber içkinin etkisiyle fazla neşe, gevezelik gibi haller gösteren.

SARKINTILIK ETMEK Bak. çatmak[1].

SARKITMAK Bak. asmak.

SARMAK Bak. hoşlanmak.

SARSMAK şiddetle ileri geri kımıldatmak. **Sallamak** bir şeyi bir noktası sabit kalmak üzere düzenli bir şekilde ileri geri kımıldatmak. **Çalkamak, çalkalamak** biri ötekinin içinde bulunan iki şeyi sağa, sola, ileriye, geriye kımıldatmak. **Silkmek** üstündekileri düşürecek şekilde bir şeyi sallamak veya sarsmak. **Silkelemek** üstüste silkmek. **Irgalamak** (ağacı) silkmek.

SATAŞMAK Bak. çatmak[1].

SATHİ Bak. gelişigüzel.

SATVET Bak. güc.

SAV Bak. soru.

SAVAŞ (harb) iki veya ikiden çok devletin birbiriyle diplomasi bağlarını keserek silâhlı kuvvetlerle vuruşma durumuna geçmeleri. **Savaşma (muharebe)** ordu ölçüsünde iki silâhlı kuvvetin vuruşması. **Çarpışma (müsademe)** savaşçı öncülerin veya küçük birliklerin yaptıkları vuruşma. **Yağılaşma (muhasemat)** savaş sırasında karşılıklı olarak yapılan her türlü düşmanca davranış. **Gerillâ** büyük bir kuvvete karşı dağınık ufak kuvvetlerin yaptığı çete savaşı. **Uğraş (cidal, mücadele)** bir güçlüğü, bir kötülüğü yenebilmek için girişilen her türlü çaba. **Cenk** (eskiden) savaşma. **Sefer** uzak bir yere kuvvet gönderip yapılan savaşma. **Cihat** İslâm dini uğruna yapılan savaş. **Gaza** İslâm dini uğruna yapılan savaşma. **Gazve** Arap aşiretleri arasında yapılan çarpışma.

SAVAŞAN, SAVAŞCI (muharip) savaş halinde bulunan. **Savaşkan (cengâver)** iyi savaş yapan. **Savaşçıl (harbcû)** savaşmayı seven, savaş için sebep arıyan.

SAVAŞÇI Bak. savaşan.

SAVAŞÇIL Bak. savaşan.

SAVAŞKAN Bak. savaşan.

SAVAŞMA Bak. savaş.

SAVLET ETMEK Bak. çatmak[1].

SAVRUK Bak. dağınık.

SAVSAK Bak. dağınık.

SAVURGAN Bak. eliaçık.

SAVUŞMAK Bak. gitmek.

SAVUŞTURMAK Bak. kurtulmak.

SÂYETMEK Bak. emek.

SAYGI GÖSTERMEK Bak. saymak.

SAYGILI Bak. terbiyeli.

SAYGISI OLMAK Bak. saymak.

SAYGISIZ Bak. terbiyesiz.

SAYHA Bak. çığlık.

SAYI "miktar", "rakam", "numara" ve "nüsha" anlamlarında kullanılır. **Miktar** bir şeyin sayılabilen, ölçülebilen veya azalıp çoğalabilen hali. **Rakam** miktar gösteren yazı işareti. **Numara** benzer şeyleri ayırdetmek için üzerlerine yazılan rakam. **Aded** miktar ve tane. **Tane** kendi başına tek bir varlık olarak alınan şeyler için miktar birimi olarak kullanılır. **Parça** sayı anlatan bir sıfat aldığı vakit, bölünebilen şeyler için "ayrı kısım", bölünmiyenler için ise "tane" anlamına gelir: *İki parça kumaş, iki parça mobilya.* **Nüsha** birbirinin tıpkısı olan yazılı şeylerin bir tanesi

veya belli zamanlarda yayımlanan basmaların her sefer çıkanı. **Baş** (lâhana, soğan ve kasaplık hayvanlar için) tane.

SAYISIZ Bak. çok.

SAYMAK, SAYGISI OLMAK (hürmet etmek, hürmeti olmak) birini veya bir şeyi yüksek bilerek ona karşı beğenirlik ve alçak gönüllülük duygusu beslemek. **Saygı göstermek (hürmet göstermek)** birine veya bir şeye karşı saygılı davranmak. **İtibar etmek** birine veya bir şeye değer verdiğini belirtmek. **İltifat etmek** birinin gönlünü hoş edecek veya değerini yüksek gösterecek söz söylemek. **Önemsemek (mühimsemek)** bir şeyi veya bir kimseyi önemli görerek ona göre davranmak. **Umursamak** bir şeyi kendine iş edinmeye değer görmek. **İplemek** "saymak", "itibar etmek", "önem vermek" anlamiyle ve daha çok olumsuz olarak külhanbeyi argosunda geçer.

SAYRI Bak. hasta.

SEBAT girişilen bir işin arkasını bırakmama erdemi. **Direnme, ayak direme (inat)** ileri sürülen akla yakın sebepler karşısında dahi kendi dediğinden vazgeçmeme huyu. **Üzerine düşme (ısrar)** bir düşünce veya istek üzerinde çokça durma. **İddia** dediğinin doğruluğunda direnme.

SEBATSIZ tuttuğu işleri sonuna kadar götürmeyip yarı yolda bırakan. **Gelgeç tabiatlı** hevesi çabuk geçen. **Daldan dala konan (hercai, mütelevvin)** fikirden fikire geçiveren. **Maymun iştahlı** arzudan arzuya geçen. **Müteredddit** hangi yolu tutacağını kestiremiyen. **Kararsız** bir konu üzerinde sık sık karar değiştiren. **Bukalemun** (mecaz olarak) sık sık düşünce veya kanış değiştiren.

SEBEP bir olayı veya durumu doğuran şey. **Saik** insanı bir davranışa zorlıyan manevi sebep. **Vesile** sebep diye alınan olay. **Bahane** gerçek sebebi gizlemek için ileri sürülen sözde sebep.

SEBEPLENMEK Bak. geçinmek.

SECİYE Bak. alışkı.

SEÇKİN (güzide) benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliği ile göze çarpan. **Seçme** seçilerek en iyi diye ayrılan. **Sivrilmiş** benzerlerini, haklı haksız, geride bırakıp onların üstüne çıkan. **Kalbur üstü** belli bir bakımdan birbirine benziyenler arasından sivrilmiş olanlar.

SEÇME Bak. seçkin.

SEÇMEK Bak. ayırmak, görmek ve anlamak.

SEFER Bak. defa, yolculuk ve savaş

SEFİL Bak. parasız ve ahlâksız [2].

SEĞİRTMEK Bak. koşmak.

SEHİV Bak. yanlışlık.

SEKMEK Bak. sıçramak.

SEL Bak. su.

SEMİZ Bak. şişman.

SEMPATİ Bak. sevgi.

SEMT Bak. taraf.

SENE Bak. yıl.

SENET Bak. belge.

SENLİ BENLİ Bak. teklifsiz.

SERBEST Bak. bağımsız.

SERGERDE Bak. başkan.

SERİ Bak. süratli.

SERİLİP SERPİLMEK Bak. büyümek.

SERKEŞ Bak. huysuz.

SERSEM Bak. düşüncesiz.

SERSEMLİK her hangi bir sebeple zihnin iyi işliyememesi hali. **Mahmurluk** uykusunu almamış bir kimsenin uyandırıldığı veya fazla içki içmiş birinin sarhoşluktan ayıldığı zamanki sersemlik hali. **Şaşkınlık** beklenmedik bir olay karşısında insanın şaşırıp ne yapacağını bilmemesi hali. **Telâş** endişe, korku, vesvese gibi sebeplerden ileri gelen şaşkınlık ve acelecilik.

SERSERİ (hayta) işi gücü olmayıp şurada burada dolaşan, ahlâkı şüpheli kimse. **İpsiz** (mecaz olarak) serseri. **Kopuk** parasız ve serseri. **Kabadayı** (kötü anlamiyle) kimseden yılmadığı iddiasında olup şuna buna meydan okuyan kimse. **Külhanbeyi** kendilerine göre giyiniş, davranış ve argoları olan ve kabadayı geçinen takımdan olan kimse. **Çapkın** kadınların peşinde dolaşan. **Bıçkın** görmüş geçirmiş, becerikli çapkın. **Uçarı** çapkınlığı dillere düşen. **Ayaktakımı (hazele, eclâf, evbaş)** topluluk içinde durumu ve terbiyesi pek aşağı olan kimseler. **Baldırıçıplak** ayaktakımından kimse. **Şerir** hırsızlık, ırza saldırış, cana kıyma gibi büyük fenalıklar yapan kimse. **Tulumbacı** (mecaz olarak) kabadayılık taslıyan hayta.

SERT Bak. katı.

SERTİFİKA Bak. şahadetname.

SERZENİŞ Bak. sitem.

SESLENMEK yüz yüze olmıyan iki kişiden biri ötekine hitabetmek. **Hitabetmek** birine söz söylemek. **Çağırmak** uzakta bulunan birine gelmesi için seslenmek. **Bağırmak** yüksek sesle söz söylemek. **Haykırmak** duygulanarak bağırmak. **Bağırıp çağırmak** yüksek sesle çıkışıp şikâyet etmek.

SET ÇEKMEK Bak. güçleştirmek.

SEVDA Bak. sevgi ve arzu.

SEVECENLİK Bak. sevgi.

SEVGİ (muhabbet) insanı fedakârlığa götüren ilgi ve bağlılık duygusu. **Aşk, vurgunluk** şiddetli sevgi. **Sevda** kadınla erkek arasında sürükleyici aşk. **Sevecenlik (şefkat)** sevgi ile karışık acıma ve koruma duygusu. **Teveccüh** büyüğün küçüğe değer vererek onun iyiliğini istemesi şeklinde beliren ilgi. **Sempati** birine karşı beslenen yakınlık duygusu. **Tutkunluk** (mecaz olarak) sevda.

SEVGİLİ Bak. dost.

SEVİMLİ Bak. güzel.

SEVİMSİZ Bak. çirkin.

SEVİNÇ arzu edilen veya hoşa giden bir şeyin olmasiyle duyulan heyecan. **Neşe** insanın yüzünden belli olan keyfi. **Keyif** insanın kendini hayatta iyi bulma hali. **Ferahlık** sıkıntısı, tasası kalmamaktan insanda doğan rahatlık. **Şenlik (şen oluş)** daima neşeli olup çevresini de neşelendirme hali. **Şuhluk** neşeli ve serbest tavırlı olma hali. **Şakraklık** taşkın bir neşe ile tatlı sözler söyleme, ince şakalar yapma hali.

SEVİYE Bak. derece.

SEVMEK Bak. hoşlanmak.

SEYAHAT Bak. yolculuk.

SEYRAN Bak. yolculuk.

SEYREK Bak. az.
SEYRETMEK Bak. bakmak.
SEZİNLEMEK Bak. anlamak.
SEZİNMEK Bak. anlamak.
SEZMEK Bak. anlamak.
SICAKLIK (sühunet) cisimlerin ısı derecesi. **Isı (hararet)** cisimlere, az iken soğuk ve fazla iken sıcak vasfını verdiren erkenin adı.
SIÇRAMAK yerinden fırlayıp hızla bir tarafa atılmak. **Atlamak** üzerine basmaksızın bir şeyin üstünden sıçrıyarak geçmek. **Fırlamak** hızla yerinden çıkıvermek. **Zıplamak** bir yere çarpıp yukarıya sıçramak. **Hoplamak** havaya doğru sıçrayıp tekrar yerine gelmek. **Sekmek** tek ayak üzerinde veya iki ayak bir arada sıçrıyarak yer değiştirmek.
SIĞINMAK Bak. barınmak.
SIĞINTI Bak. bedavacı.
SIHHAT Bak. sağlık.
SIHHATLİ Bak. esen.
SIKBOĞAZ ETMEK Bak. zorlamak.
SIKI Bak. katı.
SIKI FIKI Bak. teklifsiz.
SIKILMAZ Bak. terbiyesiz.
SIKINTI[1] Bak. yokluk.
SIKINTI[2] **(eza)** şu veya bu sebep dolayısiyle insanın kendini rahat duymaması hali. **Azap** şiddetli sıkıntı. **Çile, mihnet** sürekli sıkıntı. **Zahmet** güç ve yorucu bir işin verdiği sıkıntı. **Meşakkat** sürekli zahmet. **Eziyet, cefa** yersiz ve gereksiz olarak çektirilen sıkıntı. **İşkence** şiddetli eziyet. **Zulüm** kanuna veya vicdana aykırı olarak yapılan şiddetli baskı.
SIKIŞTIRMAK Bak. koymak ve zorlamak.
SINAMA Bak. deneme.
SINAV Bak. deneme.
SIRA Bak. zaman.
SIRITMAK Bak. gülmek ve görünmek.
SIRNAŞIK Bak. terbiyesiz.
SIRT Bak. arka.
SISKA Bak. zayıf.
SIYANET ETMEK Bak. korumak.
SIYRILMAK Bak. kurtulmak.
SIZI Bak. ıstırap.
SIZILTI Bak. yanıkma.
SIZLANMA Bak. yanıkma.
SİKKE Bak. para.
SİLİK kendini gösteremiyen, dikkati çekmiyen. **Sönük** birine göre silik olan. **Ruhsuz, cansız** gönül açmıyan, ilgi uyandırmıyan. **Renksiz** kendini belirtecek, göze çarpacak bir niteliği olmıyan. **Alımsız** gözü gönlü çekecek hali olmıyan. **Soğuk** sevgi veya ilgi uyandırmıyan.
SİLKELEMEK Bak. sarsmak.
SİLKMEK Bak. sarsmak.
SİLLE Bak. vurmak.
SİMA Bak. yüz.
SİMGE Bak. belirti.
SİNE Bak. göğüs.
SİNEYE ÇEKMEK Bak. katlanmak.
SİNİRLENMEK Bak. kızmak.
SİNİRLİ Bak. huysuz.
SİNMEK Bak. büzülmek.
SİNSİ Bak. muzır.
SİSTEM Bak. kural.
SİTEM (serzeniş) öfke hali göstermeksizin ve yarı şaka kılığında yapılan şikâyet. **Kinaye** üstü kapalı olarak söylenen dokunaklı söz. **Taş atma (tariz)** birine dolayısiyle dokunacak söz söyleme. **Taş** bu tarzda söy-

lenen söz. **Başa kakma (takaza)** yapılan bir iyiliği yüzüne vurarak birini incitme. **Nispet** birini üzmek için yapılan gösteriş. **Yüzleme** birinin kusurunu yüzüne karşı söyleyip onu utandırma. **Yüze vurma** ayıplıyarak birinin kusurunu yüzüne karşı söyleme.

SİVRİ AKILLI Bak. bilgiçlik taslıyan.

SİVRİLMİŞ Bak. seçkin.

SİYAH renk anlatmak için her kelimeye getirilebilir. **Kara** ise "yüz karası", "kara talih", "kara gün" gibi deyimlerde mecaz olarak kullanılmakla beraber bazı adlanmalarda renk anlamiyle de geçer. *Kara kaşlı. Kara biber. Karadeniz.*

SOFTA Bak. dindar.

SOFU Bak. dindar.

SOĞUK Bak. silik.

SOHBET Bak. konuşma [2].

SOKAK SÜPÜRGESİ Bak. işsiz.

SOKMAK Bak. koymak.

SOKULGAN Bak. girgin.

SOLMAK Bak. gevşemek.

SONA ERMEK Bak. bitmek.

SONRADAN GÖRME Bak. görgüsüz.

SONSUZ Bak. çok [1].

SORGUYA ÇEKMEK Bak. sormak.

SORMAK (sual etmek) bir soru cümlesi kullanarak birinden bir şey üzerinde bilgi istemek. **Sual sormak** ilgili sayıldığı bir iş hakkında birinden cevap vermesini istemek. **Sorguya çekmek (isticvabetmek)** yetkili bir kimse bir işin nasıl olduğunu anlamak için birine üst üste birçok sorular sormak. **İstintak** sorgu yargıcının bir kimseyi sorguya çekmesi. **Soruşturmak (tahkikat yapmak)** öğrenmek istediği şey hakkında birçok kimselerin bilgisine başvurmak. **İfade almak** bir suçla ilgili olarak birinin neler bildiğini sorup alınan cevabı tesbit etmek. **Ağız aramak** sözü, öğrenilmek istenilen şeyi söyletecek tarzda çekip çevirmek.

SORU (mesele) düşünülüp çözülmeye, konuşulup bir karara bağlanmaya değeri veya gerekliği olan durum. **İş (maslahat)** belli bir sonuca ulaştırılması gereken durum. **Dâva** ileri sürülerek yürümesine çalışılan düşünce veya görüş. **Sav (müddea, tez)** reddedenlere karşı savunulan düşünce veya görüş. **İddia** kelimesi de kimi vakit "sav" anlamına kullanılır.

SORUM, SORUMLULUK (mesuliyet) bir kimsenin gördüğü işlerin hesabını vermeye mecbur tutulması hali. **Vebal** bir işin ahretçe olan sorumu.

SORUŞTURMAK Bak. sormak.

SOYGUNCU Bak. haydut.

SOYSUZ Bak. alçak.

SOYTARI Bak. şakacı ve alçak.

SÖKMEK Bak. çıkarmak.

SÖLPÜMEK Bak. gevşemek.

SÖNÜK Bak. silik.

SÖVMEK (küfretmek) öfke, sıkıntı veya can acısı gibi hallerde, öc alırcasına, sebebolan için, çoğu basma kalıp ağır sözler, kullanmak. **Kalaylamak** (külhanbeyi argosunda) sövmek. **Donatmak** (mecaz olarak) uzun uzun söverek azarlamak. **Ağzını bozmak** (mecaz olarak) çirkin sözlerle sövmek. **Ağzı pis** çirkin lâflar söyliyen. **Küfürbaz** küfretme huyu olan.

SÖYLEMEK sözle bildirmek. **Demek** söylenilen söz ayniyle tekrarlandığı vakit kullanılır. **Anlatmak, nakletmek, hikâye etmek** bir olayı etraflıca bildirmek. **Anlatmak** "bir halin işareti olmak" anlamına da gelir. **İfade etmek** "söylemek" ve "anlatmak" anlamına kullanılır. **Fıslamak, fısıldamak** başkalarının duyup anlıyamıyacağı şekilde alçak sesle birine söylemek. **Çıtlatmak** bir kimseye, bilmediği bir şeyi ancak sezdirecek kadar açmak. **Arada söylemek (zikretmek)** söz arasında, konu ile ilgisi bulunan bir olayı hatırlatmak. **Anmak (yâdetmek)** bir kimseyi veya bir şeyi hatırlayıp söz konusu etmek. **Ağıza almak** "anmak" ve "söylemek" anlamında olup en çoğu olumsuz şekli kullanılır.

SÖYLENMEK hiçbir kimseye veya belli bir kimseye hitabetmeksizin söylemek. **Mırıldanmak** alçak sesle söylenmek. **Homurdanmak** öfkeli öfkeli söylenmek.

SÖYLENTİ Bak. haber.

SÖYLEŞME Bak. konuşma[2].

SÖYLEV Bak. söz.

SÖZ (kelâm) bir düşünce anlatmak üzere söylenen cümle. **Lâkırdı, lâf** (az çok yermeli olarak) söz. **Demeç (beyanat)** yetkili bir kimsenin belli bir iş üzerine söylediği söz. **Söylev (nutuk)** dinleyicilere belli bir düşünceyi, bir duyguyu veya bir durumu anlatmak için söylenen uzunca söz. **Konuşma (konferans)** bir kimsenin belli bir konu üzerinde dinleyicilere söylediği öğretici uzunca söz. **Musahabe** öğretici olmaktan çok merak uyandırıcı konular üzerine yapılan konuşma. **Takrir** ders anlatma veya dersi anlatış. **Vaız** tapınakta cemaate verilen dinsel öğüt. **Hutbe** bayram ve cuma namazlarından önce mimberde okunan veya verilen öğüt. **Hitabe** bir olay dolayısiyle söylenen kısa söylev.

SÖZLEŞMEK Bak. anlaşmak.

SÖZÜNDE DURMAZ Bak. dönek.

SÖZÜNDEN DÖNMEK Bak. caymak.

SÖZÜNÜ GERİ ALMAK Bak. caymak.

SÖZÜNÜN ERİ Bak. mert.

SU genel olarak irili ufaklı akar suları anlatır. **Dere** çoğu yazın kuruyan, çaydan küçük akar su. **Çay** bir ırmağa dökülen, dereden büyük akar su. **Irmak (nehir)** bir çok dere ve çayın kendisine katılmasiyle meydana gelen ve denize dökülen akar su. **Sel** sürekli yağmurdan veya karların birden erimesi yüzünden meydana gelip taşkınca akan su.

SUAL ETMEK Bak. sormak.

SUAL SORMAK Bak. sormak.

SUÇ töreye, ahlâka, usul veya kanuna aykırı davranış. **Kusur** yersiz davranış. **Kabahat** hafif suç. **Cürüm** ağır suç. **Cinayet** adam öldürme, bir organı işlemez hale koyma çeşidinden veya o derecede ağır olan suç. **Cünha** eski hukuk dilinde kabahatle cinayet arasında sayılan suç. **Günah** herkesin vicdanını inciten iş veya din bakımından suç olan davranış. **Kebire** din bakımından büyük günah. **Taksirat** suçlar, günahlar. **Töhmet** birinin işlediği sanılan suç. **Yazık** eskiden "günah" karşılığı iken şimdi "yazık oldu", "yazıktır" gibi de-

yimlerde "acıklı olay" anlamına gelir; "yazıklar olsun" deyiminde kuvvetli bir kınama anlatır.

SUÇLAMAK Bak. yüklemek.

SUÇLANDIRMAK Bak. yüklemek.

SUDAN Bak. gelişigüzel.

SU KATILMAMIŞ Bak. temiz.

SULAMAK toprağa ve bitkilere, **suvarmak** hayvanlara ve özellikle hizmet hayvanlarına su vermek, su içirmek, **sulandırmak** ise bir maddeye su karıştırarak kıvamını yumuşatmak anlamına kullanılır.

SULANDIRMAK Bak. sulamak.

SULH OLMAK Bak. anlaşmak.

SULTAN Bak. hükümdar.

SULU Bak. terbiyesiz.

SULU SEPKEN Bak. yağmur.

SUNİ Bak. düzme.

SUNTURLU Bak. aşırı.

SURAT Bak. yüz.

SURATSIZ Bak. çirkin.

SURET Bak. örnek.

SUSAMA Bak. susuzluk.

SUSTURMAK (ne şekilde olursa olsun) söylemesine engel olmak. **İlzam etmek** verilen mantıklı karşılıkla birini söyliyecek söz bulamıyacak bir duruma sokmak. **Haptetmek, mat etmek, pes dedirtmek** (halk dilinde) ilzam etmek.

SUSUZLUK genel olarak su yokluğu anlamına gelirse de **susama** duygusunu da anlatır. **Kuraklık** yağmur yağmamasından veya sulama için kullanılan suların yetmemesinden meydana gelen duruma denir.

SUVARMAK Bak. sulamak.

SUYUNU ÇEKMEK Bak. bitmek.

SUZİŞLİ Bak. üzücü.

SÜFLİ Bak. kılıksız.

SÜHUNET Bak. sıcaklık.

SÜMSÜK Bak. uyuşuk.

SÜNEPE Bak. uyuşuk.

SÜRAT Bak. çabukluk.

SÜRATLİ (seri) çabukluğu çok olan. **Hızlı** zarf olarak çabukluk ve çok defa şiddet de anlatır. **Yollu** (en çok gemiler için) süratli. **İvedi, acele (âcil, müstacel)** çabuk yapılması gereken.

SÜRE Bak. zaman.

SÜRTÜK Bak. işsiz.

SÜVARİ Bak. başkan.

Ş

ŞABIEMRET Bak. genç.

ŞAH Bak. hükümdar.

ŞAHADETNAME genel olarak tasdikname ve özel olarak her öğrenim basamağını bitirenlere verilen belge. **Tasdikname, sertifika** bir şeyin gerçekliğini, olmuş olduğunu bildiren resmî belge. **Diploma** yüksek öğrenimini bitirenlere verilen şahadetname. **İcazetname** eskiden medrese öğrenimi yapanlara verilen şahadetname. **Ehliyetname** birinin teknik bir işteki yeterliğini gösteren belge. **İzinname** eskiden bir nikâhın kıyılması için kadı tarafından verilen izin kâğıdı.

ŞAHIS Bak. insan.

ŞAHSİ Bak. özel.

ŞAİBE Bak. ayıp.

ŞAKA gülüşmeye vesile olsun diye karşısındakini kırmaksızın aldatmak veya ona takılmak üzere söylenilen söz yahut yapılan davranış. **Lâtife** (okumuşların dilinde) şakanın yalnız sözle yapılanı. **Muziplik** insanı hayal kırıklığına, korkuya veya şaşkınlığa uğratarak yapılan şaka. **Azizlik** muziplik veya şaka diye yorumlanarak hoş görülen küçük fenalık.

ŞAKACI şaka etmeyi seven. **Nükteci (nüktedan)** güzel nükteler söyliyen. **Zarif** sözlerine ince nükteler karıştıran. **Nekre (nekregû)** hoş ve beklenmedik cevapları veya düşünceleri ile çevresini eğlendiren. **Hoşsohbet (mir-i kelâm, meclis-ârâ)** sohbeti sevilen, bulunduğu meclisi şenlendiren. **Komik, paskal** insanı nükte, taklit gibi yollarla güldürüp eğlendiren. **Şaklaban** herkesin suyunca paskallık eden. **Maskara** tuhaf halleriyle eğlendiren. **Soytarı** davranışı ve kılığı ile güldürücü olan.

ŞAKÎ Bak. haydut.

ŞAKLABAN Bak. şakacı.

ŞAKRAKLIK Bak. sevinç.

ŞAKŞAKÇILIK Bak. yaranma.

ŞAMAR Bak. vurmak.

ŞAMATA Bak. gürültü.

ŞANS Bak. talih.

ŞANTAJ Bak. korkutma.

ŞAPŞAL Bak. kılıksız.

ŞARLATAN Bak. konuşkan.

ŞART ETMEK Bak. ant.

ŞAŞAKALMAK Bak. şaşmak.

ŞAŞALAMAK Bak. şaşırmak.

ŞAŞIRMAK zihni karışıp yanlış iş görmek. **Şaşalamak** zihni karışıp ne yapacağını bilememek. **Afallamak** sersemleşecek derecede şaşalamak.

ŞAŞKIN Bak. düşüncesiz.

ŞAŞKINLIK Bak. sersemlik.

ŞAŞMAK (hayret etmek) umulmıyan, beklenilmiyen veya nasıl olduğu anlaşılmıyan bir şey karşısında ne

düşüneceğini bilememek. **Şaşakalmak** çok şaşmak. **Donakalmak** şaşıp bir süre duygusuz ve davranışsız kalmak. **Apışmak** şaşıp ne yapacağını bilememek. **Hayran olmak** (güzel bir şey karşısında) şaşarak duygulanmak.

ŞAYİA Bak. haber.

ŞEAMETLİ Bak. uğursuz.

ŞECAAT Bak. cesaret.

ŞEF Bak. başkan.

ŞEFAAT ETMEK Bak. korumak.

ŞEFKAT Bak. sevgi.

ŞEHİNŞAH Bak. hükümdar.

ŞEKİL bir şeyin, geometri bakımından hali. **Biçim** bir şeyin estetik bakımından şekli. **Kalıp** (mecaz olarak) gösterişli şekil. **Kılık** (bir kimsede) giyiniş veya dış görünüş.

ŞEMA Bak. tasar.

ŞENLİK Bak. bayram ve sevinç.

ŞEN OLUŞ Bak. sevinç.

ŞERBET Bak. içecek.

ŞERBETLİ Bak. alışık.

ŞEREF Bak. namus.

ŞERH ETMEK Bak. anlatmak.

ŞERİAT Bak. din.

ŞERİR Bak. serseri.

ŞEVK Bak. arzu.

ŞEYH Bak. hükümdar.

ŞEYN Bak. ayıp.

ŞIMARIK Bak. terbiyesiz.

ŞIMARTMAK Bak. koltuklamak.

ŞIRFINTI seviyesi düşük, bayağı kadın. **Fındıkçı** erkeklere yüz vererek eğlenen kadın. **Yelloz** "aşağılık kadın" anlamına olup sövme ve aşağılama için kullanılır. **Hafifmeşrep** serbest davranışları dolayısiyle iffeti şüpheli görülen (kadın).

ŞİAR Bak. belirti.

ŞİDDET Bak. güc.

ŞİKÂYET Bak. yanıkma.

ŞİRİN Bak. güzel.

ŞİRRET Bak. huysuz ve terbiyesiz.

ŞİŞİRMEK Bak. mübalâğa etmek.

ŞİŞKO Bak. şişman.

ŞİŞMAN fazla yağ toplanmasiyle vücudunun her tarafı şişmiş gibi görünen (kimse). **Şişko** (alaylı dilde) şişman. **Göbekli** karın bölgesi fazla şişman olan (kimse). **Semiz** eti yağı fazla olan (en çok eti yenen hayvanlar için kullanılır). **Etleç (mülâhham)** oldukça şişman. **Tombul** şişmanlığı hoşa gidecek derecede olan. **Tombalak** tombulca. **Tıknaz** kısa boylu ve şişmanca. **Toplu** ne zayıf ne şişman. **Balık eti** (kadınlar hakkında) toplu. **Geyik etine girmek** (kızlar) erinlik sırasında kadın endamı almaya başlamak.

ŞİŞMEK Bak. kabarmak.

ŞİTABETMEK Bak. koşmak.

ŞİVE Bak. naz.

ŞOM AĞIZLI Bak. uğursuz.

ŞUHLUK Bak. sevinç.

ŞÛRİŞ Bak. ayaklanma.

ŞURUP Bak. içecek.

ŞUUR Bak. akıl.

ŞÜPHE Bak. tasa.

ŞÜPHELİ ile **meşkûk** arasındaki fark ikincisinin daha az kullanılmasından, halk arasında yaygın bulunmamasından ibarettir.

T

TAABBÜT Bak. tapmak.
TAALLUK Bak. ilgi.
TAALLÜL ETMEK Bak. kaçınmak.
TAARRUZ ETMEK Bak. çatmak[1].
TABASBUS Bak. yaranma.
TABİAT Bak. alışkı.
TABİATSİZ Bak. zevksiz.
TABİ OLMAK Bak. uymak[1].
TADINA VARMAK Bak. tadını almak.
TADINI ALMAK bir şeyi deneyip onun tadının güzel olduğunu öğrenmek. **Tadına varmak** bir şeyin güzel tadını ve ince zevkini farketmek. **Tadını çıkarmak** bir şeyin zevkinden bol bol faydalanmak.
TADINI ÇIKARMAK Bak. tadını almak.
TAFRA Bak. yalan.
TAFSİLÂT VERMEK Bak. anlatmak.
TAFSİL ETMEK Bak. anlatmak.
TAHAMMÜL[1] Bak. katlanmak.
TAHAMMÜL[2] zahmete, acıya katlanabilme hali. **Sabır** bir işin ilerisine umutla bakarak gösterilen tahammül. **Tevekkül** ne olursa olsun, sonuca rıza göstererek bekleme. **Hoşgörü (musamaha)** bir şeyi anlayışla karşılıyarak az çok mazur görme hali. **Göz yumma (mümaşat)** kusurları görmemezliğe gelme. **Hazımlılık** kendisine yöneltilen yersiz davranışlara karşı tepki göstermeme hali. **Genişlik** kolay kolay tasalanmama, olur olmaz şeyleri önemsememe hali.
TAHKİKAT YAPMAK Bak. sormak.
TAHLİF Bak. ant.
TAHMİN Bak. sanı.
TAHRİK ETMEK Bak. özendirmek.
TAKAT Bak. güc.
TAKAZA Bak. sitem.
TAKBİH Bak. kınama.
TAKILMAK Bak. çatmak[1].
TAKINTI Bak. ilgi.
TAKİBATTA BULUNMAK Bak. kovalamak.
TAKİBETMEK Bak. kovalamak.
TAKLİT Bak. düzme.
TAKMA Bak. düzme.
TAKMAK Bak. asmak.
TAKRİR Bak. söz.
TAKSİM ETMEK Bak. bölmek.
TAKSİRAT Bak. suç.
TALEBETMEK Bak. dilemek.
TALİH,BAHT (şans) raslantıları yönettiğine ve böylelikle insanlara iyi veya kötü durumlar hazırladığına inanılan doğa üstü kuvvet. **Kader** değişmez bir karar ile kimi vakit iyilik ve en çok fenalık hazırlamış bulunduğuna inanılan doğa üstü kuvvet. **Alın yazısı (mukadderat)** bir insanın başına gelmesi ezelden Allah tarafından kararlaştırılmış olduğuna inanılan her türlü hal. **Karayazı** fena alın yazısı. **Kısmet, nasip** kaderin bir insana ayırmış olduğu şey.
TALİHSİZ Bak. zavallı.

TALİMAT Bak. öğüt.
TALTİF Bak. ödül.
TAMAH Bak. hırs.
TAMAHKÂRLIK Bak. hırs.
TAMAMLANMAK Bak. bitmek.
TAMİR ETMEK Bak. düzeltmek.
TAMTAKIR Bak. boş[1].
TANE Bak. sayı.
TANIDIK Bak. dost.
TANIŞ Bak. dost.
TANIT Bak. belirti.
TANRI (ilâh, mabut) insanlar tarafından kendisine tapılan yüce varlık. **Tanrı, Allah, Çalap** (tek Tanrıya inananlarca) acunun tek yaratıcısı ve iyesi diye tanınan ve kendisine tapılan salt ve yüce varlık. **Yaradan** yaratıcı olmak bakımından Tanrı. **Rab** "Ya Rab", "Ya Rabbi", "Rabbim" şekillerinde Tanrı anlamına kullanılır.
TAPINMAK Bak. tapmak.
TAPMAK tanrı diye tanımak. **Tapınmak** asıl kulluk etmek anlamına ise de, bugün az kullanılan **Taabbüt** ve **perestiş** kelimeleri gibi, ancak mecaz olarak "çılgınca sevmek" anlamına kullanılır. **Kulluk etmek (ibadet etmek)** Tanrıya veya tanrı bilinen şeye karşı kendini kul bildiğini göstermek için belli bir takım saygı davranışlarında bulunmak.
TAPON Bak. sakat.
TARAF genel bir deyimdir, her şey hakkında kullanılır. **Semt** ise sadece "şehrin bir tarafı" demektir.
TARAFGİR Bak. taraflı.
TARAFLI (taraftar) bir tarafın düşüncesini kabul eden, onu destekliyen. **Tarafgir** hiç bir tarafı tutması gerekirken veya tutmaz gibi görünürken el altından aksini yapan.
TARAFTAR Bak. taraflı.
TARASSUDETMEK Bak. bakmak.
TARAVETLİ Bak. yeni.
TARAZLANMAK Bak. yıpranmak.
TARİKAT Bak. din.
TÂRİZ Bak. sitem.
TARTAKLAMAK Bak. hırpalamak ve vurmak.
TARTIŞMA Bak. konuşma[3].
TARZ, YOL bir şeyin yapılış özelliği. **Üslûp** sanat işlerinde tarz. **Yöntem (usul, metot)** bir amaca ulaşmak için tutulan düzenli yol. **Çığır** birinin eliyle ortaya konulduktan sonra başkalarınca da uygulanan uslûp veya yöntem.
TASA şunu veya bunu nasıl yapacağım diye üzülerek düşünme hali. **Düşünce** de kimi vakit bu anlamda kullanılır. **Merak** fena bir şeyin olması hatıra gelerek duyulan sıkıntı. **Kaygı (endişe)** fena bir şeyin olması ihtimalini kuvvetli görmekten doğan üzüntü. **Şüphe** arzu edilen bir şeyin olmaması ihtimalinden doğan iç tedirginliği. **Korku** kötü ihtimal.
TASAR (plân) yapılacak bir şeyin ayrıntılarını gösteren şekil. **Taslak (kroki)** ancak genel bir fikir veren ayrıntısız tasar. **Şema** bir şeyin gerçek biçimini değil de ancak parçaları arasında bulunan ilgi ve bağlantıları gösteren şekil. **Tasarı (lâyiha)** bir iş, bir kanun veya bir tüzük için üzerinde konuşulmak üzere meydana getirilen yazılı tasar. **Tasımlama (program)** yapılacak bir

işin bölümlerini ve her bölümün sırasını gösteren maddelerin topu.

TASARI Bak. tasar.

TASDİKNAME Bak. şahadetname.

TASIMLAMA Bak. tasar.

TASLAK Bak. tasar.

TASVİBETMEK Bak. razı olmak.

TAŞ Bak. sitem.

TAŞ ATMAK Bak. sitem.

TAŞKIN Bak. aşırı.

TAŞMAK Bak. kabarmak.

TAT (**lezzet**) yiyecek ve içeceklerin ağızda bıraktığı duygu - anlamına olduğu gibi her hangi bir şeyin hoşa giden halini de anlatır. **Çeşni** yiyecek ve içeceklerde aranılan tat. **Nefaset** tat güzelliği. **Haz** hoşlanma. **Zevk** bir işin eğlendirici, neşelendirici tadı.

TATSIZLIK Bak. kavga.

TAV Bak. derece.

TAVIR Bak. durum.

TAVSAMAK Bak. gevşemek.

TAVSİYE Bak. öğüt.

TAVZİH ETMEK Bak. anlatmak.

TAYFUN Bak. rüzgâr.

TAZALLÜM Bak. yanıkma.

TAZARRU Bak. dilemek.

TAZE Bak. yeni ve genç.

TAZYİK ETMEK Bak. zorlamak.

TEAMÜL Bak. töre.

TEBELLEŞ OLMAK Bak. çatmak[1].

TEBERRU ETMEK Bak. bağışlamak.

TEBESSÜM ETMEK Bak. gülmek.

TEBLİĞ ile **İBLÂĞ** arasındaki fark, eski resmî dilde birincisinin büyük makamdan küçüğe, ikincisinin ise küçükten büyüğe karşı kullanılmasından ibarettir.

TECAVÜZ Bak. çatmak[1].

TECESSÜS Bak. merak[1].

TECRİM ETMEK Bak. yüklemek.

TECRÜBE Bak. deneme ve görgü.

TECRÜBELİ Bak. olgun.

TECRÜBESİZ Bak. bilgisiz.

TEDARİKLİ Bak. hazır.

TEDBİR bir işi sağlamak veya önlemek için uygun diye tutulan yol. **İhtiyat** ne olur ne olmaz diyerek her ihtimale karşı hazırlıklı bulunma. **Basiret** tedbir alınacak durumları görebilme yetisi. **Öngörü (dûrendişlik)** bir işin nasıl bir yol alacağını önceden görerek ona göre davranma yetisi. **Sakınganlık (teenni)** zararlı bir hale meydan vermemek için düşüne taşına acelesiz davranış. **Temkin** arayıp sormadan hüküm vermemeyi ve işe girişmemeyi sağlıyan ağırbaşlılık.

TEENNİ Bak. tedbir.

TEESSÜF Bak. üzüntü.

TEESSÜR Bak. üzüntü.

TEFE KOYMNK Bak. alay etmek.

TEFERRÜÇ Bak. yolculuk.

TEFRİK ETMEK Bak. ayırmak.

TEFSİR ETMEK Bak. anlatmak.

TEFTİŞ Bak. deneme.

TEHDİT Bak. korkutma.

TEHEVVÜR Bak. kızmak.

TEHLİKELİ ölüm veya büyük zarar ihtimali bulunan. **Kazalı** birçok kazaya sebebolduğu görülmüş olan. **Muhataralı** kaçınılması gereken bir hale yol açabilen. **Korkulu** tehlikesi dolayısiyle kendisinden korkulan. **Netameli** gizli bir tehlikesi olan. **Tekın değil** "cin çarpması tehlikesi vardır" anlamına.

TEK[1] Bak. ayrı.

TEK[2] **(yegâne)** ikincisi ve daha ilerisi olmıyan: *Tek ümidim. Yegâne arzum.* **Tek bir, bir tek** birden fazla olması mümkün iken bir olan (şey). *Falancanın tek bir kızı var.* **Biricik** tek kelimesinin okşamalık anlamdaşı: *Falancanın biricik kızı.* **Eşsiz (emsalsiz, yekta)** şu veya bu bakımdan benzeri olmıyan: *Eşsiz bir başarı.* **Tek** cümlede yüklem durumunda olduğu vakit "eşsiz" anlamına gelir: *O, dünyada tektir.*

TEK BAŞINA Bak. ayrı.

TEKÂPU Bak. yaranma.

TEK BİR Bak. tek[2].

TEKÇE (ferdî) topluca değil de, tek başına yapılan veya topluluğa değil, yalnız bir kimseye değgin olan. **Kendince (indi)** bir insanın yalnız kendi kanışına dayanan. **Keyfince (keyfî)** yoluna, usulüne, kuralına bakılmıyarak keyfe, isteğe göre yapılan (iş). (Bak. özel).

TEKDİR ETMEK Bak. azarlamak.

TEKDÜZEN Bak. düzenli.

TEKEBBÜR Bak. kibirli.

TEKFUR Bak. hükümdar.

TEKİN DEĞİL Bak. tehlikeli.

TEKLİFSİZ fazla merasimi aradan kaldırmış olan. **Senli benli** birbirine "sen" diye hitabedecek derecede teklifsiz. **İçli dışlı** özel hallerini birbirinden saklamıyacak kadar teklifsiz. **Samimî** kimi vakit "teklifsiz" anlamına da kullanılır. **Lâübali** içli dışlı olan veya sıraya saygıya aldırmıyan. **Sıkı fıkı pek** içli dışlı. **Yüzgöz olmuş** karşılıklı durumları bakımından yakışık almazken fazla senli benli olmuş.

TEKME Bak. vurmak.

TEKNİK Bak. bilgi.

TEKTÜK Bak. az.

TELÂKKİ Bak. düşünce.

TELÂŞ Bak. çabukluk ve sersemlik.

TELEFAT Bak. zarar.

TELESİMEK Bak. yıpranmak.

TEL'İN Bak. ilenmek.

TELKİN ETMEK Bak. özendirmek.

TELLÂL bir şeyi satmak veya bir şeyin satılacağını haber vermek için çarşıda, pazarda yüksek sesle bağıran kimse. **Ündeci (münadi)** topluluğu ilgilendiren bir haberi yüksek sesle bildiren kimse. **Çığırtkan** müşteri çekmek için kendisine övücülük ettirilen kimse. **Okuyucu** halkı bir törene çağırmak için dolaşıp bağıran kimse.

TEMAŞA ETMEK Bak. bakmak.

TEMBEL Bak. üşengen.

TEMBİH Bak. öğüt.

TEMEDDÜH ETMEK Bak. büyüklenmek.

TEMELLEŞMEK Bak. yerleşmek.

TEMELSİZ Bak. boş[2].

TEMENNİ Bak. arzu.

TEMETTÜ Bak. kazanç.

TEMİNAT Bak. inan.

TEMİZ, ARI kiri, lekesi, bulaşıklığı olmıyan. **Pirüpâk** (halk dilinde) tertemiz. **Katışıksız, katkısız (sâf)** içine başka şeyler karışmamış olan. **Sâfi** baştan aşağı her tarafı aynı maddeden, aynı şeyden olan. **Halis** başka bir şeyin taklidi, benzetmesi veya hilelisi olmıyan. **Su katılmamış** (mecaz olarak) katışıksız, halis.

TEMİZE ÇIKMAK Bak. temizlenmek.
TEMİZLENMEK, ARINMAK genel olarak, bir şey kirinden, pasından, tozundan kurtulmak. **Ayıklanmak** bir şey, işe yaramıyan kısımlarından ayrılmak. **Temize çıkmak** temiz ve kusursuz olduğu anlaşılmak.
TEMKİN Bak. ağırbaşlılık ve tedbir.
TEMRİN Bak. alıştırma.
TEMYİZ ETMEK Bak. anlamak.
TENDÜRÜST Bak. esen.
TENEZZÜH Bak. yolculuk.
TENHA içinde alışılandan az insan bulunan. **Issız** pek tenha, kimsenin gelmediği, uğramadığı (yer).
TENSİBETMEK Bak. razı olmak.
TEPİNMEK Bak. çırpınmak.
TEPİŞME Bak. kavga.
TERBİYE Bak. edep.
TERBİYELİ topluluk töresine uygun olarak davranan. **Halûk** temiz huylu. **Saygılı** başkalarına karşı saygı göstermekte kusur etmiyen. **Nazik** herkesin hatırını sayan, hoş ve saygılı davranan. **İnce adam** düşünce, duygu veya davranış bakımından insanın sevgi ve saygısını kazanan. **Nezih** konuşmasında, davranışında bayağılığa hiç düşmiyen. **Kibar** sözünde, davranışında ve kılığında seçkinlik bulunan. **Çelebi, efendi** her haliyle karşısındakinde saygı uyandıran. **Uslu** rahat duran, yaramazlık etmiyen.
TERBİYESİZ edep ve terbiyeye aykırı hareketlerde bulunan. **Ahlâksız** kimi vakit terbiyesiz ve huysuz anlamına da kullanılır. **Edepsiz, perdesiz** edebe aykırı hareketleri pervasızca yapan. **Densiz, münasebetsiz** zemin ve zamanın gereklerini gözetmiyen. **Saygısız** davranışında başkalarını önemsemiyen. **Utanmaz, sıkılmaz, hayâsız** şunun bunun haklı ayıplamasından çekinmiyen. **Yüzsüz, arsız** şunu bunu istemekten çekinmiyen, veya onurunun kırılmasına önem vermiyen, hakareti umursamıyan. **Kaltaban** ayıbının, hilesinin meydana çıkmasından sıkılmıyan. **Küstah** sıra saygı tanımıyarak terbiyesizce ortaya atılan. **Şımarık** kendisine gösterilen sevgiden yüz bularak terbiyesizliğe kaçan. **Sulu, cıvık** yersiz ve tatsiz şakalar yapan veya kadınlara sırnaşan. **Sırnaşık** yüksünüldüğü halde yalvararak isteğinde ayak diriyen. **Nâdan, nobran** davranışı kaba, sert ve gönül kırıcı olan. **Şirret** pek terbiyesiz, kavgacı ve kötülükçü (Bak. huysuz).
TERCİH ETMEK Bak. ayırmak.
TERELELLİ Bak. delişmen.
TERS Bak. huysuz ve aykırı.
TERSLEMEK Bak. azarlamak.
TERTİPLİ Bak. düzenli.
TERÜTAZE Bak. yeni.
TESAHUP Bak. benimsemek.
TESİS Bak. kurum.
TESLİM ETMEK Bak. ikrar etmek.
TESLİMİYET Bak. başeğme.
TEŞEBBÜS ETMEK Bak. kalkmak.
TEŞETTÜT Bak. karışıklık.
TEŞEVVÜŞ Bak. karışıklık.
TEŞRİH ETMEK Bak. anlatmak.
TEŞVİK ETMEK Bak. özendirmek.
TETEBBU Bak. deneme.
TETİK Bak. kıpırdak.
TETİKTE Bak. hazır.

TETKİK Bak. deneme.
TEVAHHUŞ ETMEK Bak. korkmak.
TEVAKKİ ETMEK Bak. korkmak.
TEVBİH ETMEK Bak. azarlamak.
TEVECCÜH Bak. sevgi.
TEVEKKÜL Bak. tahammül.
TEVZİ ETMEK Bak. bölmek.
TEZ[1] Bak. çabuk.
TEZ[2] Bak. soru.
TEZAHÜRAT Bak. gösteri.
TEZEBZÜP Bak. karışıklık.
TEZ ELDEN Bak. çabuk.
TEZVİR Bak. kınama.
TIKINMAK Bak. yemek.
TIKIŞTIRMAK Bak. koymak.
TIKMAK Bak. koymak.
TIKIZ Bak. katı.
TIKNAZ Bak. şişman.
TINAZ Bak. yığın.
TIPKI Bak. eş.
TIRAŞÇI Bak. konuşkan.
TİFTİKLENMEK Bak. yıpranmak.
TİKSİNME Bak. iğrenme.
TİPİ Bak. yağmur.
TİRFİLLENMEK Bak. yıpranmak.
TİRİT GİBİ Bak. yaşlı.
TİRYAKİLİK Bak. arzu.
TİTİZ en ince ayrıntılara kadar önem veren. **Kılı kırk yaran** pek titizce inceliyen. **Müşkülpesent** güç beğenen. **Mızmız** önemsiz şeylerde kusur bularak hoşnutsuzluğu ile insanı rahatsız eden.
TOKAT Bak. vurmak.
TOK GÖZLÜ Bak. gözü tok.
TOMAR Bak. bağ[1].
TOMBALAK Bak. şişman.
TOMBUL Bak. şişman.
TONGAYA BASTIRMAK Bak. aldatmak.
TONTON Bak. güzel.
TOP Bak. bağ[1].
TOPARLAMAK Bak. toplamak.
TOPLAMAK bir araya getirmek. **Biriktirmek** şuradan buradan toplıyarak çoğaltmak. **Dermek** birer birer toplamak. **Derlemek** (saçılmış şeyleri) toplamak. **Devşirmek** şuradan buradan toplamak. **Yığmak** bir yerde ve çok miktarda toplamak. **Toparlamak** bir araya getirip toplu bir hale sokmak. **İstif etmek** üstüste yığmak. **Depo etmek** ileride kullanılmak üzere bir yerde toplamak.
TOPLU Bak. şişman.
TOPLULUK, TOPLUM (cemiyet) karşılıklı ödevleri ve hakları bulunması bakımından insanlar. **Kamu (âmme)** topluluğu meydana getiren insanların bütünü. **Halk** hükümet dışında kalan yurttaşların topu. **Ahali** bir bölgede yaşıyan insanların hepsi. **Ulus (millet)** dil, tarih, kültür, ülkü gibi kuvvetli etmenler bakımından bir bütün meydana getiren topluluk. **Cemaat** bir dinden olan insan topluluğu. **Ümmet** bir dinden olan insanların hepsi. **Nâs** eskiden halk anlamına kullanılırdı.
TOPLUM Bak. topluluk.
TOY Bak. bilgisiz.
TÖHMET Bak. suç.
TÖRE (örf) toplulukta türlü işlerde öteden beri tutulagelen yol ve kuralların topu. **Yapılagelen (teamül)** topluluğun belli bir iş için öteden beri tutageldiği yol. **Ahlâk** bir çağda veya bir toplulukta uyulması gerekli diye kabul edilen davranış kurallarının topu. **Görenek** başka

türlüsünü düşünmeksizin bir işi hep göregeldiği gibi yapma alışkanlığı. **Gelenek (anane)** eski zamanlardan beri sürüp gelen ve topluluk üyeleri arasında ortaklaşa bir ruh ve kuvvetli bir bağ meydana getiren her türlü alışkı.

TÖREN Bak. gösteri.

TÖVBE ETMEK Bak. caymak.

TÖVBEKÂR Bak. tövbeli.

TÖVBELİ belli bir şeyi bir daha yapmamak üzere tövbe etmiş olan. **Tövbekâr** uzun zaman günah işledikten sonra tövbe ederek doğru yola dönmüş olan.

TUFEYLİ Bak. bedavacı.

TUHAF alışılana aykırı olup şaşma uyandıran. **Acayip** alışılana aykırı olup merak uyandıran. **Garip** (fikir, tabiat gibi soyut şeyler için) acayip veya tuhaf. **Değişik** çeşidi yeni olup hoşa giden. **Antika** (teklifsiz konuşmada) hoşa gitmiyen bir tuhaflığı olan.

TULUMBACI Bak. serseri.

TURFANDA Bak. yeni.

TURİZM Bak. yolculuk.

TUTKUNLUK Bak. sevgi.

TUTMAK[1] Bak. ayırmak.

TUTMAK[2] ele almak. **Yakalamak** hızla ve şiddetle ele almak. **Kapmak** ansızın yakalayıp almak. **Pençelemek** pençesiyle kapmak. **Kıstırmak** iki şey arasına alıp sıkı tutmak veya kurtulmasına meydan vermiyecek bir durumda yakalanmak. **Kavramak** çepçevre tutmak. **Kapsamak (şamil olmak)** sınırları içine almak. **Enselemek** (teklifsiz konuşmada) yakalamak. **Ele geçirmek** (tutulması zor olan bir şeyi veya bir kimseyi) elde etmek. **Pençesine geçirmek** üstün kuvveti olan biri, birini yakalamak veya hükmü altına almak.

TUTMAK[3] Bak. korumak.

TUTTURMAK Bak. asmak.

TUTUMLU Bak. eli sıkı.

TUTUMSUZ Bak. eli açık.

TUZAĞA DÜŞÜRMEK Bak. aldatmak.

TUZLU Bak. pahalı.

TÜKENMEK Bak. bitmek.

TÜREDİ ortaya çıkıp sivrilen ve edindiği mevki kendisine yakıştırılamıyan kimse. **Zıpçıktı** birdenbire ortaya çıkıp sivrilen ve yaptıkları yadırganan kimse.

TÜREMEK Bak. olmak.

TÜRETME Bak. bulgu.

TÜRRÜHAT Bak. saçma.

TÜVANA Bak. esen.

TÜYMEK Bak. gitmek.

TÜZE Bak. insaf.

U

UCRA Bak. uzak.
UÇARI Bak. serseri.
UFAKLIK Bak. para.
UFALAMAK Bak. küçültmek.
UFALTMAK Bak. küçültmek.
UĞRAŞ Bak. savaş.
UĞRAŞMAK Bak. emek.
UĞULTU Bak. gürültü.
UĞURSUZ (menhus, nuhusetli) (halk inanışına göre) aksilik, talihsizlik, kötülük getiren. **Meşum, şeametli** büyük kötülük veya felâket getiren. **Şom ağızlı** felâket ihtimalinden bahseden ve bahsettiği ihtimallerin gerçekleşmesinden korkulan (kimse). **Meymenetsiz** uğursuzluğu suratından belli olan. **Düztaban** (halk dilinde mecaz olarak) uğursuz.
UKALÂ Bak. bilgiçlik taslıyan.
UKALÂ DÜMBELEĞİ Bak. bilgiçilik taslıyan.
UKUBET Bak. ceza.
ULU Bak. büyük.
ULUS Bak. topluluk.
UMULUR Bak. olağan.
UMURSAMAK Bak. saymak.
UMURSAMAMAK Bak. hafifsemek.
UMUT Bak. olabilirlik.
UMUTSUZ Bak. üzgün.
UNUTMAK, hatırından (veya **aklından) çıkmak** hatırlıyamamak: *Onun adını unuttum. O günkü karar hatırımdan çıktı. Söylediği söz hiç aklımdan çıkmıyor.* "Unutma"nın ayrıca "dalgınlıkla bir şeyi yanına almamak" veya "bir yerde bırakmak" anlamı da vardır: *Kalemimi evde unutmuşum.*
URAĞAN Bak, rüzgâr.
USANMAK Bak. bıkmak.
USLU Bak. terbiyeli.
USTA Bak. ehil ve hoca.
USTALIK (maharet) bir işi iyi ve kolay yaptıran özellik. **El yatıklığı (meleke, mümarese)** bir işi yapa yapa sağlanan ustalık. **Hüner** ince ve şaşırtıcı ustalık. **Marifet** değme kimsenin yapamadığı ustalık veya her şeyde raslanılmıyan, işe yarar özellik.
USTURUPLU Bak. düzenli.
USUL Bak. kural ve tarz.
UŞAK Bak. hizmetçi.
UTANMAZ Bak. terbiyesiz.
UTKU Bak. yenme.
UYANIK Bak. akıllı.
UYANMAK uyku halinden çıkmak: *Yavaş konuş, çocuk uyanmasın.* **Uykudan uyanmak** uyanmanın mecaz anlamı hatıra gelebildiği hallerde açıklık sağlamak için kullanılır. **Uykudan kalkmak** uykudan uyanıp ayağa kalkmak: *Her gece uykudan kalkar, evin her tarafını dolaşır.* **Gözünü açmak** (gerçek ve mecaz anlamiyle) uyanmak: *Sabahleyin gözünü açar açmaz elini kitaba uzatır. Millet gözünü açtı.*

UYDURMA Bak. düzme ve yalan.
UYDURMASYON Bak. yalan.
UYGUN BULMAK Bak. razı olmak.
UYGUN GELMEK Bak. uymak.
UYGUNLUK GÖSTERMEK Bak. razı olmak.
UYKUDAN KALKMAK Bak. uyanmak.
UYKUDA NUYANMAK Bak. uyanmak
UYMAK [1] **(tabi olmak)** birinin arzusuna veya bir işin gereğine göre davranmak. **Bağlanmak** biteviye ve vazgeçmemek üzere uymak. **Kapılmak** aldanarak veya kanarak uymak.
UYMAK[2], **UYGUN GELMEK** katıldığı şeyin yaradığı işe yardım etmek: *Anahtar kilide uymadı.* **Yaramak, iyi gelmek** kullanıldığı işte iyi sonuç vermek. **Yakışmak, iyi gitmek** yerinde ve güzel görünmek. **Yaraşmak** yerinde ve faydalı görünmek.
UYUKLAMAK oturduğu yerde kendini tutamıyarak uyuyup uyuyup uyanmak. **Kestirmek** (mecaz olarak) arada kısa bir zaman uyuyuvermek. **Imızganmak** uyku ile uyanıklık arasında bir hal geçirmek. **Pineklemek** uyuklar gibi miskin miskin oturmak.
UYUNTU Bak. uyuşuk.
UYUŞMAK Bak. anlaşmak.
UYUŞUK, UYUNTU ağır davranışlı ve beceriksiz olan. **Miskin** çok uyuşuk ve iradesiz. **Mıymıntı** insanın sabrını tüketecek derecede yavaş ve tereddütle iş gören. **Pısırık** uyuşuk ve cesaretsiz. **Sümsük** miskin ve aptal. **Sünepe** uyuşuk ve kılıksız. **Mendebur** "sünepe" anlamına hafif sövgü olarak kullanılır.
UZAK, IRAK uzun bir aralıkla ayrılmış olan, gidilmesi çok süren. **Ucra** uzaklarda olup kenarda kalan (yer).
UZLAŞMAK Bak. anlaşmak.
UZMAN Bak. ehil.

Ü

ÜCRET Bak. karşılık.
ÜLEŞTİRMEK Bak. bölmek.
ÜLKE (memleket) üzerinde insanların yaşaması bakımından kara parçası. **Yurt (vatan)** bir ulusa göre kendisinin bağımsız ve egemen olarak üzerinde yaşadığı ülke. **Diyar** (duygulu anlatışlarda) ülke: *Diyar diyar dolaşmak.* **El, il** bazı coğrafya isimlerinde ülke anlamiyle geçer. *Rumeli, İçel.* **Kişver, hıtta** (eskiden) ülke.
ÜLKÜ Bak. amaç.
ÜMİT Bak. olabilirlik.
ÜMİTSİZ Bak. üzgün.
ÜMMET Bak. topluluk.
ÜMMİ Bak. bilgisiz.
ÜNDECİ Bak. tellâl.
ÜREMEK Bak. çoğalmak.
ÜRKMEK Bak. korkmak.
ÜRKÜ Bak. korkmak.
ÜRKÜNTÜ Bak. korkmak.
ÜSLÛP Bak. tarz.
ÜST bir şeyin göğe bakan veya kimi vakit dışta kalan yüzü: *Masanın üstü. Çocuğun üstüne çamur sıçramış.* **Yukarı** bir şeyin yerden en uzak olan kısmı veya bu kısımdan sonra gelen yer: *Evin yukarısı. Deniz seviyesinin yukarısı.* Bu ikinci anlam için "üst" kelimesi de kullanılır: *Deniz seviyesinin üstü.* **Üzeri** bir şeyin üstü: *Masanın üzerinde. Denizin üzerinde.*
ÜSTAT Bak. ehil.
ÜSTÜ KAPALI Bak. belirsiz.
ÜSTÜNE ATMAK Bak. yüklemek.
ÜSTÜNE YÜRÜMEK Bak. çatmak[1].
ÜSTÜNKÖRÜ Bak. gelişigüzel.
ÜSTÜN TUTMAK Bak. ayırmak.
ÜŞENGEN her vakit işe karşı isteksizlik duyan. **Tembel** çok üşengen, çalışmaktan hiç hoşlanmıyan. **Ağır kanlı** üşengen ve aldırmaz. **Haylaz** tembel ve yaramaz.
ÜZERİ Bak. üst.
ÜZERİNE DÜŞME Bak. sebat.
ÜZGÜN (müteessir) üzüntüsü olan, üzüntü duymakta olan. **Muztarip** acısı olan, acı içinde olan. **Kederli (mükedder, mağmum)** kederi olan. **Karamsar (meyus)** bütün ümitleri kırılıp kara düşüncelere kapılan. **Mahzun** hüzün duyan. **Umutsuz, ümitsiz (nevmit)** umudu kalmamış. **Kalbi kırık** sevdiği ve güvendiği kimseden gördüğü ilgisizlik için içlenen. **Boynu bükük** bir şeyden yoksun bırakıldığı için içlenen.
ÜZMEK Bak. hırpalamak.
ÜZÜCÜ manevi acı veren. **Üzüntülü** üzüntü veren veya üzüntü ile geçen: *Üzüntülü iş. Üzüntülü günler.* **Acı (elîm)** pek üzüntülü. **Acıklı** insanı acındırarak üzen. **Hüzünlü (hazin)** hüzün veren. **Yürekler acısı** çok acıklı. **Firaklı** (teklifsiz konuşmada) "hazin" anlamına ve daha çok alay

yollu kullanılır: *Bu yeniliş çok firaklı oldu.* **Suzişli** acındırıcı. **Dokunaklı** insanı acındırarak duygulandıran.

ÜZÜNTÜ (teessür) istenilmiyen şeylerin olmasından veya istenilenlerin olmamasından insanın içinde duyduğu tedirginlik. **Acı** şiddetli üzüntü. **Kahır** derin üzüntü. **Esef** başkasının hesabına duyulan üzüntü. **Teessüf, hayıflanma** esef duyma. **Hüzün** yoksunluktan, ayrılıktan veya gücendirilmekten doğan üzüntü. **Keder, gam** önemli bir kayba uğramış olmaktan doğan büyük üzüntü. **Dert** üzüntü veren hal. **Hicran** onulmaz dert. **İçlenme** için üzülme. **Garipseme** kendini yad elde veya kimsesiz imiş gibi düşünerek içlenme. **Can sıkıntısı** belli bir sebep yokken veya işsizlikten duyulan iç bunalması. **Meraklanma** dertlerini hatırlayıp üzülme. **Efkârlanma** (külhanbeyi argosunda) meraklanma. **Karamsarlık (yeis)** umutları kırılarak kara düşüncelere kapılmış olma hali. **Gaile** üzüntü veren pürüzlü iş. **Dağdağa** üzüntülü olayların arka arkaya sıralanması. **Yas (matem)** çok sevilen bir kimsenin ölümünden veya başka bir felâketten duyulan büyük keder.

ÜZÜNTÜLÜ Bak. üzücü.

V

VAHİ Bak. boş[2].
VAHŞİ Bak. yabani.
VAIZ Bak. öğüt ve söz.
VAKA Bak. olay.
VAKAR Bak. ağırbaşlılık.
VAKIA Bak. olay.
VÂKIF Bak. bilgili.
VAKİT Bak. zaman.
VALİDE Bak. ana.
VARDAKOSTA Bak. kellifelli.
VARİYETLİ Bak. zengin.
VÂRİT Bak. olağan.
VARLIKLI Bak. zengin.
VARTA Bak. felâket.
VÂSİ Bak. geniş.
VASİYET Bak. öğüt.
VATAN Bak. ülke.
VATANDAŞ Bak. memleketli.
VAVEYLÂ Bak. çığlık.
VAZGEÇİLEMEZ Bak. gerek.
VAZGEÇMEK Bak. caymak.
VAZGEÇTİ Bak. düşmanlık.
VAZIH Bak. belli.
VAZİFE Bak. ödev.
VAZİYET Bak. durum.
VEBAL Bak. sorum.
VECA Bak. ıstırap.
VECİBE Bak. ödev.
VEÇHE Bak. yön.
VEFASIZ Bak. muzır.
VELET Bak. çocuk.
VEHİM Bak. kuruntu.
VELVELE Bak. gürültü.
VERGİLİ Bak. eli açık.
VERİMLİLİK Bak. bolluk.
VESİKA Bak. belge.
VESİLE Bak. sebep.
VESVESE Bak. kuruntu.
VİCDAN Bak. insaf.
VİKAYE ETMEK Bak. korumak.
VİLÂDİ Bak. doğuştan.
VİRAN Bak. harap.
VUKUAT Bak. olay.
VUKUF Bak. bilgi.
VUKUFSUZ Bak. bilgisiz.
VURDUMDUYMAZ Bak. ilgisiz.
VURGUN Bak. kazanç.
VURGUNCU Bak. bedavacı.
VURGUNLUK Bak. sevgi.
VURMAK elini, elinde tuttuğu bir şeyi veya vücudunun her hangi bir üyesini bir yere hızla çarptırmak. **Dövmek** ceza vermek veya öc almak için üstüste vurmak. **Pataklamak** rasgele vurarak dövmek. **Tartaklamak** sarsarak, itip kakarak hırpalamak. **Dayak, kötek** birini dövme işi. **Tokat, sille** açık elin iç yüziyle vurulan vuruş. **Şamar** yüze atılan tokat. **Yumruk** elin yumulmuş ve sıkılmış haliyle vurulan vuruş. **Muşta** orta parmak çıkıntılı bir durumda olduğu halde vurulan yumruk. **Tekme** ayakla vurulan vuruş. **Çifte** hayvanın art ayaklariyle birden yaptığı çifte vuruş.
VÜCUTLU Bak. gövdeli.

Y

YABANCI, YAD aileden veya topluluktan olmıyan. **Ecnebi** başka bir memleketin uyruğu olan. **El** yakın ve ilgili sayılmıyan. **Elâlem** el olan herkes. **Ağyar** dost olmıyanlar.

YABANİ kırda kendi kendine yetişen (bitki veya hayvan) veya kırda, insanlara karışmadan yetişmiş gibi görgüsüz ve hoyrat olan (kimse). **Vahşi** yabani ve insanlar için tehlikeli olan (hayvan) veya hayvan gibi ilkel kalmış veya ancak pek ilkel bir uygarlığa erişebilmiş (insan). **Yoz** yabanileşmiş (bitki veya hayvan).

YAD Bak. yabancı.

YÂDETMEK Bak. söylemek.

YADIRGAMAK Bak. korkmak.

YAĞILAŞMA Bak. savaş.

YAĞMA Bak. çalmak.

YAĞMUR havadaki buharın su damlaları halinde yere düşmesi. **Sağanak** birdenbire bastıran ve kısa süren zorlu yağmur. **Ahmak ıslatan** (teklifsiz konuşmada) ince ince, belirsiz yağan yağmur. **Sulu sepken** yağmurla karışık kar. **Tipi** ortalığa bir sis görünüşü vererek rüzgârla savrula savrula yağan kar. **Dolu** yuvarlak buz taneleri şeklinde olan yağış.

YAKALAMAK Bak. tutmak.

YAKASI AÇILMADIK Bak. yeni.

YAKAYI KURTARMAK Bak. kurtulmak.

YAKINMA Bak. yanıkma.

YAKIŞIKLI Bak. güzel.

YAKIŞMAK Bak. uymak.

YAKIŞTIRMACA Bak. yalan.

YAKLAŞMAK bir şeyin yakınına gelmek. **Yanaşmak** bir şeyin yanına gelmek. **Bitişmek** arada aralık kalmıyacak şekilde yanaşmak. **Birleşmek** birkaç şey şu veya bu bakımdan tek bir şey haline gelmek. **Yapışmak** ayrılmıyacak şekilde bitişmek. **Kaynaşmak** iki şey birbirinin içine işlemek suretiyle yapışmak. **Kavuşmak** bir araya gelip buluşmak. **Rampa etmek** (mecaz olarak külhanbeyi argosunda) yanaşmak.

YALAN bile bile gerçeğe aykırı olarak söylenen söz. **Uydurma (sanıa)** aslı olmayıp yakıştırılarak ortaya atılan anlatı. **Yakıştırmaca** bir münasebetini bularak ortaya atılan uydurma. **Boş inan (hurafe)** gerçek olmasına imkân bulunmadığı halde birtakım kimselerce varlığına inanılan şey. **Masal** (mecaz olarak) uydurma. **Mantar, kıtır, atmasyon** (külhanbeyi argosunda) yalan. **Uydurmasyon** (şaka yollu) uydurma. **Martaval, maval** (halk dilinde) yalan olduğu belli olan saçma söz. **Tafra** övünmek için söylenen ve gerçekleşmiyecek olan söz. **Palavra** (halk dilinde) övünmek veya heyecan

uyandırmak için söylenen obartmalı uydurma.

YALANCI Bak. düzme.

YALINKAT Bak. gücsüz.

YALNIZ[1] Bak. ayrı.

YALNIZ[2] yanında başkaları bulunmıyan. **Kimsesiz** yakını, akrabası, kayıranı olmıyan. **Adamsız** hizmet veya yardım edecek kimsesi olmıyan. **Elgin (garip)** yad elde veya kimsesiz kalmaktan ötürü üzgün olan. **Gurbetçi** yad ellere çıkan kimse.

YALTAKLANMA Bak. yaranma.

YALVARIP YAKARMAK Bak. dilemek.

YALVARMAK Bak. dilemek.

YAMAN Bak. korkulu ve aşırı.

YAMANMAK Bak. kapılanmak.

YAN Bak. yer.

YANAŞMA Bak. hizmetçi.

YANAŞMAK Bak. kapılanmak ve yaklaşmak.

YANIKMA, YAKINMA (şikâyet) insanın kendini rahatsız eden bir hali çare bulunması için veya sadece dertleşmiş olmak için birine anlatması. **Ağlaşma, sızlanma (tazallüm)** kendini acındıracak şekilde yapılan yakınma. **Sızıltı** bir topluluk içindeki geçimsizliği veya hoşnutsuzluğu belirten yakınmalar.

YANKESİCİLİK Bak. çalmak.

YANLIŞ Bak. yanlışlık.

YANLIŞLIK (sehiv) bilmiyerek, anlamıyarak veya dalgınlıkla bir şey yerine başka bir şey yapma işi. **Yanlış** yanlışlıkla yapılan şey. **Hata** önemli yanlışlık veya yanlış. **Galat** yanlış anlaşılmış veya bellenmiş kelime. **Falso** kaba veya gülünç yanlışlık. **Zühul** sözde veya yazıda dalgınlıkla yapılan yanlış.

YAPILAGELEN Bak. töre.

YAPIŞMAK Bak. yaklaşmak.

YAPMA Bak. düzme.

YAPMACIK Bak. düzme.

YAPMAK her şey için kullanılabilen geniş bir kavramdır. **Kurmak** birçok öğeleri bir araya getirerek geniş ve sürekli bir şey yapmayı anlatır: *Bina kurmak. Dernek kurmak. Devlet kurmak.* **Meydana getirmek** önemli şeyler için kullanılır: *Meydana getirilen bunca eserler.* **Gerçekleştirmek** tasarı halinde olan bir şeyi var etmek. **Hazırlamak** (yapılması uzunca süren ve çeşitli eylemleri gerektiren şeyler için) yapmak.

YÂR Bak. dost.

YARADAN Bak. Tanrı.

YARADILIŞ Bak. alışkı.

YARADILIŞTAN Bak. doğuştan.

YARAMAK Bak. uymak.

YARAMAZ Bak. huysuz.

YÂRAN Bak. dost.

YARANMA birinin hoşnutluğunu sağlama. **Dalkavukluk (tekâpu)** yaranmak için birine karşı gösterilen yapmacık saygı ve hayranlık. **Hulûskârlık** yaranmak için birinin hoşuna gidecek şekilde davranış. **Şakşakçılık** yaranmak için bir kimsenin her işini alkışlama. **Müdahane, müdara** yaranmak için birini yüzüne karşı övme. **Yaltaklanma (tabasbus)** yaranmak için birine karşı kendini küçük düşürecek haller gösterme. **İkiyüzlülük (riyakârlık, riya, müraailik)** inanmadığı halde, yaranmak için kendini inanmış gibi gösterme

veya birini sevmediği halde yüzüne karşı sever görünme.

YARAR Bak. kazanç.

YARAŞMAK Bak. uymak.

YARDIM (muavenet) birinin karşılaştığı güçlükleri hafifletmek veya başarısını sağlamak için yapılan iş veya verilen şey. **İmdat** tehlikede bulunana vakit geçirmeden yapılan yardım. **İane** birçok kimselerden toplanılarak sağlanan para veya mal yardımı. **Sadaka** dilenciye yapılan küçük ölçüde para veya mal yardımı. **Medet** yardım ereğiyle yapılan iyilik anlamına olup çoğu olumsuz kullanılır: *Kimseden medet yok!*

YARENLİK Bak. konuşma[2].

YARGI (hüküm) muhakeme sonunda bir işin şöyle veya böyle olduğu veya olacağı şeklinde beliren sonuç. **Karar** muhakeme sonunda bir işin şöyle veya böyle yapılması gerektiği şeklinde varılan sonuç.

YARI ikiye bölünen bir şeyin her bölümü: *Ekmeğin yarısı. İnsanların yarısı.* Sıfat olarak kullanıldığı zaman vasıflandırdığı kelimenin kavramı ile onun karşıdı arasında ortalama bir derece anlatır: *Yarı deli.* **Yarım** bir şeyin bölündüğü iki eşit parçadan her biri kadar: *Yarım ekmek. Yarım aylık.* (Bölünmesi hatıra gelmiyen şeyler için) hayli eksiği olan: *Yarım adam. Yarım iş.* **Buçuk** hep sayı sıfatlarından sonra gelerek o miktara bir yarımın daha katıldığını anlatır: *İki buçuk. Beş buçuk.*

YARI BUÇUK Bak. az.

YARILMAK ikiye bölünüp ayrılmak. **Çatlamak** parçaları ayrılıp dağılmıyacak şekilde ikiye bölünmek. **Patlamak** içerden gelen bir basıncın etkisiyle yer yer yarılarak içindeki boşalıp dağılmak.

YARIM Bak. yarı.

YARIM AĞIZLA Bak. gelişigüzel.

YARIM YAMALAK Bak. gelişigüzel.

YARLIĞ Bak. belge.

YAS Bak. üzüntü.

YASA Bak. kural.

YASAK ETMEK Bak. güçleştirmek.

YASLANMAK Bak. dayanmak[1].

YASSI Bak. doğru[1].

YAŞAMAK kelimesi yerine insanlar için **hayatta olmak** deyiminin kullanılması daha saygılı bir söz sayılır. **Berhayat olmak** (eskiden) hayatta olmak. **Yaşamak** ayrıca **hayat** (veya **ömür**) **sürmek** deyimleri gibi, "hayatın tadını çıkarmak" anlamiyle de kullanılır.

YAŞAYIŞ Bak. ömür.

YAŞIT yaşları bir olanları, **akran** ise yaşları, arkadaş olacak kadar, yakın olanları anlatır.

YAŞLI aşağı yukarı elli yaşını aşmış (kimse). **İhtiyar** beden gücü göze çarpacak kadar azalmış yaşlı (kimse). **Moruk** (külhanbeyi argosunda) ihtiyar. **Pinpon** (alay yollu) çok ihtiyar. **Kıranta** saçına kır düşmüş, yaşlıca kimse. **Akbaba** (mecaz olarak) saçı bembeyaz kimse. **Tirit gibi** ihtiyarlıktan yerinden kalkamıyacak halde olan. **Kart** (saygısız konuşmada) gençlik çağını aşmış. **Kartaloz** (külhanbeyi argosunda) kart. **Kartala kaçmış** (şaka yollu) kart.

YAŞLI KADIN Bak. kocakarı.

YATALAK Bak. hasta.
YATKIN Bak. sakat.
YAVE Bak. saçma.
YAVRU Bak. çocuk ve evlât.
YAYGARA Bak. çığlık.
YAYGARACI Bak. huysuz.
YAYIK Bak. doğru[1].
YAYVAN Bak. doğru[1].
YAZIK Bak. suç.
YAZMAK (genel olarak) bir fikri yazıya dökmek. **Kaydetmek** not etmek veya resmî bir deftere geçirmek. **Not etmek** ilerde hatırlıyabilmek için kısaca yazmak. **Not almak** başkasının söylediklerini kısaltarak yazmak. **Kaleme almak** düzgün ve uygun bir üslûpla etraflıca yazmak. **Cızıktırmak, çiziştirmek** gelişigüzel yazıvermek. **Karalamak** beceriksizce veya özensizce yazmak.
YEGÂNE Bak. tek.
YEĞİNLİK Bak. güc.
YEĞLEMEK Bak. ayırmak.
YEĞ TUTMAK Bak. ayırmak.
YEİS Bak. üzüntü.
YEKTA Bak. tek.
YEL Bak. rüzgâr.
YELLOZ Bak. şırfıntı.
YELTENMEK Bak. kalkmak.
YEMEK ağızda çiğneyip yutmak. **Atıştırmak** (teklifsiz konuşmada) acele acele yemek. **Ziftlenmek** hakaret sözü olarak "yemek", **tıkınmak** ise yine hakaret olarak "fazlaca yemek" anlamında kullanılır.
YEMİN Bak. ant.
YEMİN ETMEK Bak. ant.
YENGİ Bak. yenme.
YENİ (soyut şeylerde) meydana çıkışından beri çok zaman geçmemiş, (somut şeylerde) henüz yapılmış veya kullanılıp da örselenmemiş, "eski" karşıdı. **Taze** (durdukça vasıfları değişen şeyler için) henüz olmuş veya yapılmış, "bayat" karşıdı. **Körpe (taravetli)** henüz yetişmiş olduğu için sertliği ve dayanıklılığı olmıyan, "kart" karşıdı. **Turfanda** mevsimin başında ilk yetişen (yemiş, sebze). **Gıcır gıcır** (halk dilinde), yepyeni, hiç kullanılmamış. **Terütaze** pek taze ve körpe. **Çiçeği burnunda** (mecaz olarak) yepyeni, taptaze. **Yakası açılmadık** hiç duyulmamış (sövgü veya açık nükte).
YENİLGİ (mağlûbiyet) bir savaşın, bir uğraşın taraflardan birine göre ters sonuç vermesi. **Geri çekilme (ricat)** düşmanın baskısı dolayısiyle veya bir yenilgi sonunda ordunun daha geri bir yere çekilmesi. **Bozgun (hezimet, inhizam)** geri çekilmede ordunun dağılarak düzensiz bir halde kaçması.
YENME (galebe) ile **YENGİ (galibiyet)** arasındaki fark birincisinin daha çok eylemi, ikincisinin ise sonucu göstermesinden ibarettir. **Utku (zafer)** büyük ve şanlı yengi.
YER (mahal) bir şeyin bulunduğu, konulduğu veya yapıldığı alan parçası. **Durak (mekân)** bir kimsenin bulunduğu belli yer: *Durağı cennet olsun.* **Mevzi** savaşta, düşman karşısında, bir asker birliğinin tuttuğu yer. **Mevki** çevresi bakımından bir şeyin yeri anlamına ise de mecaz olarak "topluluk içinde sayılır yer" demektir. **Orun (makam)** yüksek bir görevlinin çalıştığı yer. **Merkez,**

makar bir kimsenin en çok bulunduğu veya bir işin en çok yapıldığı yer. **Ocak** bir şeyin en çok bulunduğu yer. **Yan** bir kimsenin bulunduğu yer. **Kat (huzur)** yüksek saygı beslenilen bir kimsenin yanı.

YER ALMAK Bak. yerleşmek.

YERLEŞMEK kendine uygun bir yer bulup oturmak. **Temelleşmek** bir daha yerinden oynamıyacak şekilde yerleşmek. **Karar kılmak** dönüp dolaşıp bir şeyin üzerinde durmak. **Yer almak** geçici olarak yerleşmek.

YERME Bak. kınama.

YERSİZ Bak. boş [2].

YETENEK (kabiliyet) iş başarma gücü. **Anıklık (istidat)** belli bir işte yetenek. **Yeterlik (kifayet)** görevini yerine getirebilme gücü. **Yetki (selâhiyet)** görevi gereğince bir işi yapmaya hakkı olma. **Dirayet** yüksek yetenek.

YETERLİK Bak. yetenek.

YETİŞMEK Bak. büyümek.

YETKİ Bak. yetenek.

YETKİLİ Bak. ehil.

YETKİN Bak. olgun ve iyi.

YIĞIN birçok şeylerin bir yere yığılmasiyle meydana gelen kitle. **Kitle** birçok şeylerin bir araya gelmesiyle meydana gelen bütün. **Tınaz** ot yığını. **Küme** küçük yığın. **Öbek** küçük küme.

YIĞMAK Bak. toplamak.

YIKMAK Bak. düşürmek.

YIL ve **SENE** aynı anlamda ve hemen hemen aynı sürümde iki kelimedir; deyimlerde hep yıl kullanılır: *Ayda yılda bir. Yıl uğursuzundur.*

YILGI Bak. korkmak.

YILGINLIK Bak. korkmak.

YILIŞMAK Bak. gülmek.

YILLANMIŞ Bak. eski.

YILMAK Bak. korkmak.

YIPRANMAK aşınıp dayanıklılığı veya güzelliği kalmamak. **Eskimek** kullanıla kullanıla yıpranmak. **Çürümek** maddesi içinden bozulup sağlamlığı, dayanıklılığı kalmamak. **Dağılmak** çürüyerek veya gevşiyerek parçalanmak. **Erimek** (kumaş) aşınarak veya çürüyerek dağılmak. **Akmak** (kumaş) yıpranıp iplikleri erimeye başlamak. **Saçaklanmak** bir şeyin kenarları saçak gibi tel tel olmak. **Tarazlanmak** bir şeyin telleri birbirinden ayrılıp kabarmak. **Tirfillenmek** havı dökülmek. **Telesimek** (kumaş) eskiyip telleri meydana çıkmak. **Tiftiklenmek, tiftik tiftik olmak** (kumaşın) telleri birbirinden ayrılmak.

YIPRATMAK Bak. hırpalamak.

YİĞİT Bak. mert ve kahraman.

YİYECEK karın doyurmaya elverişli olan her şey. **Azık (nevale)** gereken yiyecek ve içecek şeyler. **Kumanya** yolculuk için hazırlanan nevale. **Geçimlik (nafaka)** geçinmek için gereken para. **Doygu (rızk)** yaşamayı sağlıyan besin. **Besin (gıda)** canlı bir varlığın gelişmesi, yaşaması ve çalışması için özümlemeye, kendi içinde biriktirip yakmaya muhtaç olduğu her çeşit madde. **Katık** başlıca ekmekle karın doyurmak gerektiği zaman ekmeğe katılan yiyecek.

YOBAZ Bak. dindar.

YOK ETMEK ve **ORTADAN KALDIR-**

MAK sözleri anlamdaş ise de soyut kavramlar hakkında kullanıldıkları zaman birincisi hoşlanılan, ikincisi hoşlanılmıyan haller için söylenir: *Aradaki dostluğu yok etmek. Anlaşmazlığı ortadan kaldırmak.* **Bertaraf etmek** (hoşlanılmıyan durumlar hakkında) etkisiz bir hale sokmak: *Tehlikeyi bertaraf etmek.* **Gidermek (ifna etmek)** (istenilmiyen nitelikler hakkında) ortadan kaldırmak: *Bir şeyin lekesini gidermek. Acılığı gidermek.* **Mahvetmek** (faydalı şeyleri) yok etmek: *Mahsulü mahvetmek.* **İmha etmek** gereksiz veya zararlı şeylerin varlığını ortadan kaldırmak: *Oy pusulalarını imha etmek.* **Kökünü kazımak** veya **kurutmak** (üriyen varlıklar veya soyut şeyler için) bir daha meydana çıkamıyacak şekilde imha etmek: *Sivrisineklerin kökünü kazımak. Sıtmanın kökünü kurutmak.*

YOKLAMA Bak. deneme.

YOKLUK (fıkdan) gereken şeylerin bulunmaması hali. **Sıkıntı, darlık** gereken şeylerin yeter derecede olmaması. **Kıtlık** toprak ürünlerinin hiç olmayışı veya yeter derecede bulunmaması. **Açlık** halkın yiyecek bulamaması. **Pahalılık** eşya fiyatlarının ortalama kazanca göre yüksek olması.

YOKSUL Bak. muhtaç [2] ve parasız.

YOKSUN Bak. muhtaç [2].

YOL Bak. defa, kural ve tarz.

YOL YORDAM Bak. kural.

YOLCULUK memleketten memlekete gidiş. **Gezi (seyahat)** uzun yolculuk. **Sefer** (şeriat dilinde) yolculuk. **Gezinti (tenezzüh, teferrüç)** eğlenmek için yakınca bir yere gitme. **Gezinme (seyran)** hava almak için oldukça dar bir alan içinde dolaşma. **Turizm** zevk için yapılan gezi.

YOLDAŞ Bak. arkadaş [2].

YOLKESEN Bak. haydut.

YOLLAMAK Bak. göndermek.

YOLLU Bak. süratli.

YORGUN Bak. halsiz.

YORGUN ARGIN Bak. halsiz.

YORMAK Bak. yüklemek.

YORTU Bak. bayram.

YORUMLAMAK Bak. anlatmak.

YOSMA Bak. edalı.

YOZ Bak. yabani.

YÖN (veçhe) bir cismin yüzlerinden veya bir çizginin iki ucundan her hangi birinin baktığı yan. **Doğrultu (istikamet)** düz bir çizginin her iki yöne doğru belirttiği tek yol.

YÖNERGE Bak. öğüt.

YÖNTEM Bak. kural ve tarz.

YÖRE Bak. çevre.

YUKARI Bak. üst.

YUMMAK Bak. kapamak.

YUMRUK Bak. vurmak.

YUMURCAK Bak. çocuk.

YUMUŞAK üzerine parmakla basıldığı vakit basılan yeri çöken. **Gevrek** üzerine basıldığı vakit kolayca parçalanıp dağılan. **Gevşek** kolay çözülen, ayrılan veya hiç bir direnç göstermiyen.

YURT Bak. ülke.

YURTTAŞ Bak. memleketli.

YUTTURMAK Bak. aldatmak.

YUVA Bak. ev.

YÜCE Bak. yüksek.

YÜKLEMEK, ÜSTÜNE ATMAK (is-

nadetmek) (daha çok kötü işler için) birini yapan diye göstermek. **Yormak (atfetmek)** şu veya bu hali birinde var diye göstermek. **Kara çalmak (iftira etmek, bühtan etmek)** birini lekelemek için yapmadığı kötü bir şeyi yaptı diye göstermek. **Suçlamak (itham etmek)** birinin şu veya bu suçu işlediğini ileri sürmek. **Suçlandırmak (tecrim etmek)** birinin suçlu olduğu yargısına varmak. **Lekelemek, leke sürmek** birine, namusa dokunur bir suç yüklemek.

YÜKLENMEK Bak. dayanmak[1].

YÜKSEK somut ve soyut şeyler için kullanılır. **Yüce** ya soyut şeyler için veya soyut değeri olan somut varlıklar için kullanılır.

YÜKÜM Bak. ödev.

YÜREĞİ BAYILMAK Bak. acıkmak.

YÜREĞİ EZİLMEK Bak. acıkmak.

YÜREĞİNE DOKUNMAK Bak. merhamet etmek.

YÜREK mecaz olarak "cesaret" (Bak. cesaret) ve "gönül", **kalb** "acıma" anlamına gelir. **Gönül** ise "sevgi", "arzu", "hatır" gibi ruh hallerinin kaynağı olarak düşünülür.

YÜREKLER ACISI Bak. üzücü.

YÜREKLİLİK Bak. cesaret.

YÜZ başın ön kısmı ve mecaz olarak, bir şeyin en gösterişli veya işe yarar yönü: *Binanın yüzü. Kumaşın yüzü.* **Çehre** daha çok yüzün dargınlık halini anlatır: *Bu çehre kime?* **Sima** aslında "yüz" demek ise de daha çok "kişi", "kimse" yerine kullanılır: *Yüksek bir sima.* **Beniz** yüzün rengi: *Saz benizli.* **Surat** "somurtkanlık" anlamına gelmekle beraber hakaret olarak "yüz" yerine de kullanılır.

YÜZE VURMA Bak. sitem.

YÜZGÖZ OLMUŞ Bak. teklifsiz.

YÜZ KARASI Bak. ayıp.

YÜZLEME Bak. sitem.

YÜZ SUYU DÖKMEK Bak. dilemek.

YÜZSÜZ Bak. terbiyesiz.

YÜZ VERMEK Bak. koltuklamak.

Z

ZAFER Bak. yenme.

ZÂHİR Bak. belli.

ZAHİT Bak. dindar.

ZAHMET Bak. sıkıntı.

ZAMAN olayların süresini ve aralarındaki öncelik sonralık ilişiklerini göstermek için kafamızda yarattığımız soyut kavram ki bu olayların onun içinde olup geçtiği düşünülür. **Vakit** zaman parçası veya bir işe verilecek zaman. **Süre (müddet)** bir işin başlamasiyle bitmesi arasında geçen zaman. **Çağ (devir)** başı ve sonu belli olup bir özellik taşıyan uzunca zaman parçası. **Dönem (devre)** bir çağın içinde birbiri ardınca gelen ve nitelikleri ayrı olan zaman parçalarından her biri. **Mevsim** yılın bölümlerine denmekle beraber ayrıca "uygun zaman" anlamına da gelir. **An, lâhza** zamanın bölünmez sayılan pek kısa bir parçası. **Sıra** uygun zaman veya bir işin yapılmakta olduğu zaman. **Esna** bir işin yapılmasına raslıyan an. **Dem** (çoğul şekli ile) özlemle anılan olayların geçtiği zaman. **Zamane** şimdiki çağ veya yıllar.

ZAMANE Bak. zaman.

ZAN Bak. sanı.

ZANAAT Bak. sanat.

ZAPARTA ÇEKMEK Bak. azarlamak.

ZAPTETMEK bir şeyi sahibinin elinden zorla almak veya ele geçirilen bir şeyi sahibine vermekten kaçınmak. **Gasbetmek** zaptedilen bir şeyi kendine mal etmek. **Müsadere etmek** bir şeyi ceza olarak zaptedip devlet hazinesine mal etmek. **İstirdadetmek** kendi malını başkasının elinden kurtarmak.

ZARAFET Bak. edep.

ZARAR, ZİYAN bir menfaatin yok olması. **Hasar** yangın, fırtına, su taşması gibi afetlerin veya herhangi bir kazanın sebebolduğu zarar. **Cereme** bir hasarı ödemek zorunda kalmak suretiyle meydana gelen zarar. **Zayiat** bir işin yapılması uğurunda veya bir olay sırasında elden giden varlıklar. **Telefat** herhangi bir sebep dolayısiyle olan insan ve hayvan kayıpları. **Kayıp, zıya** yeri doldurulamıyan zarar ve daha çok, ölüm.

ZARARSIZ Bak. iyi.

ZARİF Bak. güzel ve şakacı.

ZARURET Bak. gereklik ve ödev.

ZARURİ Bak. gerek.

ZAT Bak. insan.

ZATÎ Bak. özel.

ZAVALLI, BİÇARE her hangi bir sebepten dolayı acınacak bir halde bulunanlar için söylenir. **Talihsiz, bahtsız** hayatında beklenilmedik aksiliklere uğrıyan. **Bedbaht** beklediği, umduğu mutluluğu bulamamış olan

veya mutluluğunu yitiren. **Felekzede** bir çok felâketlere uğramış olan.

ZAYIF[1] Bak. gücsüz.

ZAYIF[2], **ARIK** eti, yağı az olan (insan veya hayvan). **Kuru** fazla zayıf. **Sıska** zayıf olmakla beraber gereği kadar da gelişmemiş olan. **Cılız** (nahif) zayıf ve kuvvetsiz. **Nârin** ince yapılı. **Çelimsiz** beden yapısı bozuk ve zayıf olan. **Lâgar** zayıf ve hantal (hayvan). **Kurada** zayıf ve bitkin (Bak. gücsüz).

ZAYİAT Bak. zarar.

ZEDELEMEK Bak. hırpalamak.

ZEHAP Bak. sanı.

ZEKİ Bak. akıllı.

ZELİL Bak. değersiz.

ZEM Bak. kınama.

ZEMHERİR ZURAFASI Bak. kılıksız.

ZENGİN parası, malı çok olan. **Paralı, varlıklı** oldukça zengin. **Variyetli** (halk dilinde) varlıklı. **Hali vakti yerinde** para sıkıntısı çekmeksizin geçinebilen. **Altın babası** umulmadığı halde parası çok olan kimse. **Karun** (mecaz olarak) olağanüstü zengin.

ZEVK Bak. tat.

ZEVK ALMAK Bak. hoşlanmak.

ZEVK ETMEK Bak. eğlenmek.

ZE(V)KLENMEK Bak. alay etmek.

ZEVKSİZ beğenisi incelmemiş, kaba şeyleri beğenen. **Tabiatsız** çirkin ve kaba şeylerden rahatsız olmıyan. **Midesiz** yenmiyecek şeyleri yiyen veya bakılmasına dayanılamıyacak kadar çirkin şeyler karşısında tiksinmiyen.

ZEVZEK Bak. konuşkan.

ZILGIT Bak. azarlamak.

ZINDIK Bak. dinsiz.

ZIPÇIKTI Bak. türedi.

ZIPIR Bak. delişmen.

ZIPLAMAK Bak. sıçramak.

ZIRDELİ Bak. deli.

ZIRILTI Bak. kavga.

ZIRTAPOZ Bak. delişmen.

ZIRVA Bak. saçma.

ZIRZOP Bak. delişmen.

ZIT Bak. karşıt.

ZIYA Bak. zarar.

ZİBİDİ Bak. kılıksız.

ZİFTLENMEK Bak. yemek.

ZİHİN Bak. akıl.

ZİHNİYET Bak. düşünce.

ZİKRETMEK Bak. söylemek.

ZİYADE Bak. çok[1].

ZİYAN Bak. zarar.

ZİYANSIZ Bak. iyi.

ZONKLAMA Bak. ıstırap.

ZOR Bak. güç.

ZORLAMAK (cebretmek, icbar etmek) bir şey yaptırmak için maddi veya manevi kuvvet kullanmak. **Zorunda bırakmak (mecbur etmek)** birinin bir işi yapmaktan kaçınmak imkânını elinden almak. **Sıkıştırmak** fazla sert davranmadan zorlamak. **Sıkboğaz etmek** bir şeyi hemen yapıvermesi için birini zorlamak. **Baskı yapmak (tazyik etmek)** dolayısiyle sıkıştırmak.

ZORLAŞTIRMAK Bak. güçleştirmek.

ZORUNDA BIRAKMAK Bak. zorlamak.

ZORUNLU Bak. gerek.

ZORUNLULUK Bak. ödev.

ZULÜM Bak. sıkıntı.

ZUUM Bak. sanı.

ZÜĞÜRT Bak. parasız[1].

ZÜHUL Bak. yanlışlık.

ZÜLFÜYARE DOKUNMAK Bak. çam devirmek.

ZÜPPE Bak. delişmen.